

OBSAH

1. Právo a iné normatívne systémy spoločnosti	9
1.1 Pojem právo	10
1.2 Objektívne a subjektívne právo	12
1.3 Iné normatívne systémy s j oločnosťou	14
1.4 Výlučnosť práva	16
2. Právnevedomie	17
2.1 Všeobecné právne pravidlá	19
3. Právo a hodnoty	21
3.1 Právo, spravodlivosť a rovnosť	21
3.2 Právo, morálka a mravnosť	24
3.3 Právo a sloboda	26
4. Pozitívne právo a typy právnej kultúry (právne systémy)	29
4.1 Pozitívne právo	29
4.2 Typy právnych kultúr	32
4.3 Národné (vnútroštátne) a medzinárodné právo	34
4.4 Európske právo	35
5. Pramene práva	39
5.1 Normatívne právne akty	40
5.2 Právne obyčaje	42
5.3 Súdne a správne precedensy	43
5.4 Normatívne zmluvy	44
5.5 Právna veda (doktrína)	45

6. Tvorba práva	47
7. Právna norma	53
7.1 Pojem a znaky právnej normy	53
7.2 Štruktúra právnej normy	55
7.3 Druhy právnych noriem	56
7.4 Pôsobnosť právnej normy	59
8. Systém práva	65
8.1 Členenie práva na právo verejné a súkromné	67
8.2 Členenie práva na právo hmotné a procesné	73
9. Subjektívne práva	75
9.1 Pojem subjektívne práva	75
9.2 Právna subjektívnosť	76
10. Predmet a výkon subjektívnych práv a povinností	81
10.1 Subjektívne právo a klasifikácia (triedenie) subjektívnych práv	81
10.1.1 Subjektívne právo	81
10.1.2 Klasifikácia (triedenie) subjektívnych práv	82
10.2 Právne vzťahy	84
10.3 Štruktúra právneho vzťahu	85
10.3.1 Právne skutočnosti	86
10.3.1.1 Subjektívne právne skutočnosti	87
10.3.1.2 Objektívne právne skutočnosti	90
10.3.2 Subjektívne právnych vzťahov	92
10.3.3 Objektívne právnych vzťahov	92
10.3.4 Obsah právnych vzťahov	93

11. Realizácia a aplikácia práva	95
11.1 Pôsobenie práva v spoločnosti a jeho mechanizmus	95
11.2 Pojem a formy realizácie práva	96
11.3 Aplikácia práva	98
11.4 Interpretácia práva	101
11.5 Analógia v aplikácii práva	108
12. Právo nasúdiť a inú právnu ochranu	111
12.1 Orgány ochrany práva	111
12.2 Ústava Slovenskej republiky a právo na súdnu a inú ochranu	120
Použitá literatúra	127

1. PRÁVO A INÉ NORMATÍVNE SYSTÉMY SPOLOČNOSTI

Človek, ako tvor spoločenský, nadobúda atribúty človeka len v podmienkach života v spoločnosti, neexistuje a nemôže trvať existovať mimo ľudskej spoločnosti. Teda, každý človek dnešnej civilizovanej spoločnosti sa rodí do určitého ľudského spoločenského prostredia. Súčasťou tohto prostredia je aj kultúra vytvorená jeho predkami.

Kultúra sa vo všeobecnosti chápe ako súhrn tradícií, inštitúcií a technických zručností, ktoré charakterizujú určitú ľudskú skupinu. Kultúra obsahuje nielen materiálne a technické hodnoty, ale aj duchovné hodnoty - jazyk, morálku, životný štýl a vzory správania, ktoré si daná spoločnosť osvojila a ktoré sú jednotlivcovi spoločnosťou „vnučené“ (to znamená „to sa nepatrí, to sa patrí“). Človek takto determinovaný prevažne spoločenským prostredím, vníma všetko, čo podmieňuje jeho sebarealizáciu a vývoj, ako **hodnoty**.

Získané hodnoty, premieta do svojho konania. Tým sa formujú obvyklé štandardné spôsoby myslenia a správania, samovoľne sa ujmajú. Všetci ich považujú za normálne a odovzdávajú ich z generácie na generáciu. Čím sú takéto vzory dôležitejšie pre harmonické fungovanie spoločnosti, tým väčšia je snaha ich inštitucionalizovať, teda presne, jasne vyjadriť a usporiadať. Tak sa tieto vzory stávajú **spoločenskými normami, pravidlami**, ktoré stanovujú, ako sa majú ísť subjekty v určitých okolnostiach či za určitých podmienok správať a aká ich postihne ujma, sankcia, ak sa takto správať nebudú. Norma všeobecne je myšlienka, ktorá má regulačnú funkciu vyjadrenú pomocou výrazov „*má byť*“, „*smie byť*“, „*je dovolené*“, „*príkazuje sa*“, „*zakazuje sa*“ a pod. Je to výpoveď direktívnej povahy, ktorá stanovuje správanie subjektov za určitých okolností a podmienok. Normy sú určitým vzorom, schémou správania, vďaka ktorej sme schopní viac či menej predvídať správanie iných jednotlivcov, i keď ich nepoznáme.

Každá kultúra vo svojom hodnotovom systéme obsahuje aj **poriadok a spravodlivosť**, ktoré sú vyjadrené špecifickým druhom spoločenských noriem - **právnymi normami**.

Právne normy vyjadrujú a ochraňujú najvýznamnejšie spoločenské hodnoty a pomáhajú riadiť spoločenský život a ľudské vzťahy. Špecifickým druhom spoločenských noriem sú preto, že na rozdiel od ostatných druhov

spoločenských noriem sú **využititeľné** verejnou mocou a majú **osobitnú formu**, ktorú určuje štát.

Už starí Rímanovia hovorili „*Ubi societas ibi ius*“, kde je spoločnosť, tam je aj právo. Tento Cicerov výrok v podstate vyjadruje skutočnosť, že ak chceta nejaká spoločenská skupina (spoločnosť) prežiť a reprodukovať sa, musela spravovať spoločné veci a musela si vytvoriť aj systém riadenia svojich vzťahov – systém noriem. Spoločnosť bolo dodržiavanie noriem správania otázku prežitia – spoločnosť jednoducho vylúčila zo svojho stredú neposlušných jedincov a nechala ich zahynúť. Postupne si však vytvárala civilizovaný prostriedok na presadzovanie potrebného správania – **právo**, pretože bolo nevyhnutné, aby bol nastolený a dodržiavaný určitý poriadok. Rozpoznaná potreba nastolenia poriadku v spoločnosti ľudí nevyhnutne vyvolala potrebu existencie autority, ktorá tento poriadok zabezpečí a bude dohliadať na jeho dodržanie. Touto autoritou sa na istom stupni historického vývoja ľudskej spoločnosti stal štát, ktorý na naplnenie tejto úlohy začal využívať právo. Existencia nesúladných a vzájomne si konkurujúcich ľudských záujmov, z ktorých hrozila neustála vojna všetkých proti všetkým, viedla k vzniku práva, ako nevyhnutného prostriedku na obmedzenie vznikajúcich rozporov. Právo teda vzniklo ako systém využitelných pravidiel správania, ktoré umožnilo spoločensku ľudí prijateľný spôsob spolunažívania.

Právo je teda jedným z prostriedkov regulácie rytmu spoločenského života a mierou ľudských vzťahov. Pomáha riadiť ľudské vzťahy a spoločenský život, usmerňuje jedincov aj spoločenskú skupinu na ich ceste k civilizácii. Na prvý pohľad je právo iba systém pravidiel, ktoré vytvára a vynucuje štát. V skutočnosti však právo vyjadruje a ochraňuje najvýznamnejšie spoločenské hodnoty. Napríklad Trestný zákon tým, že zakazuje (trestá) vraždu, chráni základnú morálnu hodnotu – ľudský život. Právo reguluje aj získavanie, zachovávanie, využívanie a rozdeľovanie materiálnych hodnôt, je rámcom aj pre politickú aktivitu, ustanovuje pravidlá slobodných volieb a účasti občanov na nich a pod.

1.1 POJEM PRÁVO

Právo je mnohostranný spoločenský jav, ktorý predstavuje zložitú súčasť spoločenskej reality. Preto je možné definovať ho podľa rôznych vzťahov, ktorých sa dotýka a v ktorých sa realizuje, z čoho vyplýva aj nemožnosť jednoznačne definovať pojem právo. V odbornej literatúre sa stretávame s viacerými definíciami pojmu právo, od najvšeobecnejšej, podľa ktorej

„Právo je vôľa spoločnosti inštitualizovaná, premietnutá do určitých špecifických noriem, pravidiel – právnych noriem“, po užšie či širšie definície (vymedzenia pojmov) jednotlivých odvetví práva (napr.: „**správnym právom rozumieme odvetvie slovenského práva, ktoré upravuje spoločenské vzťahy v oblasti verejnej správy, a to tie, ktoré vznikajú medzi správnymi orgánmi a fyzickými osobami, medzi správnymi orgánmi a právnickými osobami a medzi správnymi orgánmi navzájom**“).

Zhrnúc definície uvádzané v odbornej literatúre, môžeme konštatovať, že **právo ako spoločenský jav je regulátorom spoločenských vzťahov**, ktorý pôsobí preventívne, ale aj prostredníctvom právnych sankcií. Právo je nástrojom štátu, ktorý má štát k dispozícii na reguláciu ľudského správania pre zamýšľaný účel a cieľ.

Právo je prostriedkom vytvorenia a zabezpečenia poriadku v spoločnosti, prostriedkom jej aktívneho formovania pri stabilizácii spoločenských vzťahov. Právo je prostriedkom racionalizácie spoločenských vzťahov a procesov, preto je všeobecný spoločenský účel práva, ako spoločenského regulátora, determinovaný všeobecným spoločenským záujmom a zároveň potrebou jeho ochrany. Preto právo plní aj funkciu sociálnej kontroly.

Právo je vytvárané v spoločnosti a svojou podstatou je **dynamickým systémom**, ktorý sa vyvíja spolu so spoločnosťou a v závislosti od tohto vývoja súčasne samo tento vývoj ovplyvňuje. Je to **usporiadaný spoločenský systém**, ktorý svojím vznikom, existenciou, a fungovaním je **späť so štátom**. Štát pomocou a prostredníctvom práva organizuje spoločnosť.

Právo pôsobí na spoločnosť rôznymi psychologickými mechanizmami, lebo ako systém príkazov, zákazov a dovolení pôsobí na ľudskú psychiku a vôľu, a tým sa stáva motivačným faktorom ľudského rozhodovania pri správaní. Právo pôsobí na spoločnosť prostredníctvom ovplyvňovania ľudského správania, pre ktoré ustanovuje relevantné vzory správania.

Psychologický prístup k právu zdôrazňuje, čo si ľudia o práve uchovávajú vo svojom vedomí. Psychologická teória začína právo do kategórie psychologických javov, v ktorých právo vystupuje len v zážitkoch ľudí, a preto ho odporúča skúmať z hľadiska psychologických pocitov človeka.

Sociologicko-právny prístup k právu považuje za podstatné to, ako právo v bežnom živote pôsobí, ako sa uplatňuje a vynucuje. Sociologická teória vysvetľuje právo z hľadiska sociálneho života a odporúča skúmanie práva na základe skutočností, teda na základe faktických právnych pomerov,

v ktorých ľudia žijú. Právo má evidentne sociologický aspekt, lebo je objektívnym spoločenským javom.

Právo človeka sprevádza po celý život. V každom človeku je určitý vrodenný cit pre právo a spravodlivosť. Právo reguluje správanie ľudí, aby si vzájomne neškodili, a chráni hodnoty, ktoré sú zamierané na rozvoj človeka v materálnom aj duchovnom zmysle. Cieľom práva je ochrana a rozvoj človeka. Právo je autoritatívny a zároveň efektívny systém regulovaných a záväzných pravidiel ľudského konania. Právo, ako súčasť spoločenskej a duchovnej kultúry, je (ako už bolo uvedené) vyjadrením hodnôt, nástrojom ich realizácie a súčasne je aj prostriedkom zabezpečenia ochrany dôležitých materálnych i duchovných hodnôt v spoločnosti.

1.2 OBJEKTÍVNE A SUBJEKTÍVNE PRÁVO

Z predchádzajúcich úvah možno vyvodiť, že pojem právo má viacero významov. Dva z nich sú však základné a ich rozlišovanie je tradičné. Je to **objektívne a subjektívne právo.**

Objektívne právo je súhrn pravidiel správania, ktoré regulujú, upravujú spoločenské vzťahy a pripadne im mocensky vnucujú určitú podobu.

Subjektívne právo je súhrn oprávnení (prerogatív), ktoré objektívne právo priznáva jednotlivcovi a ktoré môže uplatniť vo vzťahoch s inými ľuďmi pod ochranou verejnej moci (napr. práva vlastníka, veriteľa, nájomníka a pod.). Nositeľ práva sa označuje ako **subjekt práva**, a preto sa jeho práva označujú ako práva subjektívne (hovorove to vyjadrujeme slovným spojením „*mám na to právo*“).

Tieto dva významy sa navzájom dopĺňajú. Napríklad v našom Občianskom zákonníku sa uvádza, že „*každý zodpovedá za škodu, ktorú spôsobí porušením právnej povinnosti*“. Toto je objektívne pravidlo, obsahujúce princíp občianskoprávnej zodpovednosti za škodu. Ak však niekto utrpí škodu zavinením iného, má právo požadovať jej náhradu – toto oprávnenie je **subjektívne právo**, ktoré mu priznáva právo objektívne.

Objektívne právo existuje nezávisle od vôle jednotlivých subjektov práva vo forme všeobecne záväzných pravidiel správania. Objektívne právo je súhrnom všeobecných (neosobných) právnych noriem, zoskupených do právnych predpisov. Všeobecnými sú tieto právne normy preto, lebo nie sú adresované konkrétnej osobe, ale skôr neurčitému množstvu osôb.

- Objektívne právo je teda súhrn platných právnych noriem, ktoré
- **treba odlišovať od iných druhov spoločenských noriem,**
 - **patria do rôznych právnych odvetví,**
 - **sú vynútiteľné verejnou autoritou.**

Pre súhrn platných právnych noriem sa používajú aj termíny: **právny systém štátu, platné právo, pozitívne právo, právny poriadok** – sú to v podstate synonymá pojmu objektívne právo.

Právna norma je špecifický druh spoločenskej normy, pretože na rozdiel od ostatných druhov spoločenských noriem je to pravidlo, ktoré je

- **všeobecne záväzné, neosobné, stabilné a nevyhnutné,**
- **vyjadrené osobitou formou,**
- **sankcionované, späté so štátnym donútením, teda vynútiteľné verejnou mocou.**

Z toho vyplýva, že **právna norma sa vyznačuje určitými špecifickými znakmi**, medzi, ktoré patrí predovšetkým:

- všeobecná záväznosť,
- je vyjadrená osobitou formou,
- štátne donútenie.

Z týchto znakov vychádza aj najjednoduchšia definícia právnej normy.

Právna norma je objektívne existujúce, všeobecne záväzné pravidlo správania uvedené v osobitnej štátnom uznannej alebo ustanovenej forme, ktorého dodržiavanie je zabezpečené štátnym donútením.

Subjektívne právo je právo konkrétnej osoby na niečo, čo jej patri podľa objektívneho práva. Vzťah medzi objektívnym a subjektívnym právom je vzťahom medzi abstraktným a konkrétnym poňatím práva. Existencia objektívneho práva je nevyhnutnou podmienkou, aby mohlo vzniknúť subjektívne právo. Subjektívne právo vzniká na základe právnych noriem objektívneho práva ako individuálne právo daného subjektu práva. Subjektívne právo je príjuzstá a právnu normou garantovaná osobná možnosť určitého oprávneného konania subjektu práva a oprávneného očakávania, že niekto iný bude toto právo rešpektovať. Subjektívne právo nie je samé konanie, ale iba

možnosť oprávnené konať, ktoré vzniká subjektu na základe právnych noriem objektívneho práva. Pojem subjektívne právo je spojený s osobitnými subjektívnymi právami, ktorých nositeľmi sú konkrétne subjekty práva. Pre každé subjektívne právo je charakteristické, že má osobný charakter, že prináleží individuálne určenej osobe a predstavuje jej osobnú možnosť správať sa ustanoveným spôsobom podľa práva. Subjektívne právo teda predstavuje konkrétne oprávnenia subjektov práva.

1.3 INÉ NORMATÍVNE SYSTÉMY SPOLOČNOSTI

Spoločnosť si okrem právnych noriem vytvára aj iné spoločenské normy – teda existujú viaceré systémy spoločenských noriem, a to najmä:

- **pravidlá slušného správania,**
- **morálne normy a dobré mravy,**
- **náboženské normy,**
- **politické normy.**

Pravidlá slušného správania sú zvyky (obyčaje), ktoré ovládajú spoločenský život a ktorým sa prispôbujeme, ak chceme na iných urobiť dobrý dojem a byť spoločensky úspešní. Patrí sem **kurtoázia** (franc. slovo – spoločenská slušnosť, zdvorilosť, galantnosť – pozdravujeme sa, dávame si prednosť vo dverách, pán nepodáva ruku dáme ako prvý a pod.), **konvencie** (na určité sviatky si posielame pozdravy, pri úmrtiach kondolečné listy a pod.), **pravidlá hry** (futbal, judo a pod.), **etiketa** (do divadla či na ples neprídeme v montérkach, na pohreb neprídeme v červených šatách). Aj tieto pravidlá, tak ako právne normy, hovoria, **čo má byť** a sú **sankcionované** skupinovým tlakom, verejnou mienkou, obavou z opovrhnutia, vylúčenia zo skupiny a pod.

Morálne normy sú pravidlá postavené na rozlišovaní dobra a zla, ktoré regulujú aj ľudské správanie. Často majú aj podobný obsah ako právne normy (odsúdenie chovárania, nevery, vraždy, podvodu a pod.). Oplierajú sa o sankcie **psychologickej povahy** (výčitky, odsúdenie verejnou mienkou), ktoré však nestacia na zabezpečenie spoločenského poriadku.

Okrem toho cieľom morálky je vnútorné zdokonalenie človeka, kým právo sa zameriava na zabezpečenie spoločenskej harmónie, pričom ho zaujíma predovšetkým vonkajšia stránka ľudského správania. Právne normy vyjadrujú spoločenské záujmy pretmosené cez vôľu tých, v ktorých právo-

moci je tvorba právnych noriem. Právne normy majú neraz **morálne neutrálny obsah** (napr. pravidlá cestnej premávky). Niektoré právne normy môžu byť z hľadiska morálky aj odsudzované (napr. možnosť rozvodu, umelé prerušenie gravidity, premičanie dlhu a pod.). Morálne normy ukladajú povinnosti, ktoré smerujú k vnútornej dokonalosti a milosrdenstvu. Právne normy **nezadajú dokonalosť**, avšak **nerespektovanie** v nich obsiahnutých povinností je vynucovane oveľa **razantnejšie**. Právo teda pokrýva užší okruh vzťahov než morálka, ale zároveň poskytuje **spoločlivejšie záruky** a väčšiu istotu splnenia záväzkov potvrdených právom. Na druhej strane, dôvodom rešpektovania práva by nemalo byť iba to, že ho verejná moc môže vynútiť, ale pre človeka by malo byť **morálne prijateľné**. Aby spoločnosť kladne hodnotila právo, musí byť presvedčená, že vyjadruje hodnoty, ktoré vnútorne akceptovala, že je dobrým prostriedkom na usporiadanie a riadenie spoločnosti. Negatívne hodnotenie môže naopak oslabovať jeho spoločenské pôsobenie.

Dobré mravy (bonos mores) sú súhrnom pravidiel, ktoré sú súčasťou morálky platnej v určitom spoločenskom prostredí. Vo všeobecnosti ich možno definovať ako súhrn určitých, inak než právnou normou vyjadrených etických a kultúrnych noriem spoločnosti. Obsahujú platné pravidlá správania jej členov vo vzájomných vzťahoch, ako je slušnosť, ohľaduplnosť, tolerancia, rešpektovanie druhého a pod. Tvoria referenčnú rovinu (kritérium) správania ľudí, a preto ich tvorca práva rešpektuje. Do 31. 12. 1991 sa v slovenskom právnom poriadku používal termín pravidlá socialistického spolunažívania, od 1. 1. 1992 sa terminológia vrátila k termínu dobré mravy, ktorý bol prevzatý zo Všeobecného zákonníka občianskeho z roku 1811 (platného v Čechách až do 1. 1. 1951). Právo teda v mnohých prípadoch rešpektuje morálne normy, a to práve s odkazom na dobré mravy. Čiže právo – konkrétna právna norma priamo vo svojom znení odkazuje na dobré mravy. Napríklad ustanovenie § 3 Občianskeho zákonníka hovorí: „**Výkon práv a povinností vyplývajúcich z občianskoprávných vzťahov nesmie bez právneho dôvodu zasahovať do práv a oprávnených záujmov iných a nesmie byť v rozpore s dobrými mravmi.**“ Čo sú to však dobré mravy, zákon priamo v texte nedefinuje, a to preto, že morálka podlieha spoločenskému vývoju (to čo je dnes nemorálne, možno už o pár rokov nebude – napr. homosexualita bola v minulosti trestným činom).

Náboženské normy sú pravidlá, ktoré ukladá náboženstvo, viera v Boha. Niektoré náboženské normy sú podobné ako právne normy (**neza-biješ = trestný čin vraždy, neukradneš = trestný čin krádeže**), iné nábo-

ženské normy nemajú odraz v právnych normách – možno povedať, že sú prísnejšie (**nezosmlníš – právo nepozná trestný čin nevery**) a iné sú prístupnejšie (**nezabiješ – právo pripúšťa zabíjanie v nutnej obrane, náboženská požiadavka odplatiť sa dobrým za zlé**). V každom prípade právne normy nemajú a nemali by mať náboženské aspirácie. Právo je dnes vo väčšine štátov laické, nezávislé od náboženského vyznania.

Politické normy si vytvárajú politické subjekty. Sú interné (stanovy – zaväzujú len členov) a externé (predvolebné sľuby – sankcionované verejnou mienkou, príp. voľičmi v budúcich voľbách). Patrí sem aj politická kultúra a slušnosť.

1.4 VÝLUČNOSŤ PRÁVA

Zhrnúc doterajšie porovnávanie medzi právom a ostatnými normatívnymi systémami, možno konštatovať, že právo sa od nich odlišuje tromi charakteristickými znakmi:

1. **Monizmom** – teda tým, že v spoločnosti (v jednom štáte) platí *jediný právny systém*, záväzný pre celú spoločnosť, kým morálnych či náboženským normám môže byť v spoločnosti niekoľko (napr. katolíci, evanjelici, moslimovia sa spravujú svojim náboženským systémom, ale pre nich všetkých platí jeden právny systém štátu, napr. Občiansky zákonník či Trestný zákon platí pre každého).
2. **Osobitnou formou**, ktorú ustanoví alebo uzná štát. Právo je upravené vždy iba v zákone, vyhláske, nariadení a pod. Platnosť a účinnosť nadobúda v presne stanovenom čase (aj tu je prísna formálnosť) a štát preberá zodpovednosť za jeho zverejnenie a dostupnosť občanom.
3. **Späťosť so štátom**, ktorá sa prejavuje najmä v spôsobe, akým môže byť vynútené (existencia sankcií – štátneho donútenia). Ako už bolo uvedené, právo je súbor pravidiel ľudského správania, ktorých dodržiavanie je vynúiteľné štátnou mocou. Tieto pravidlá majú osobitnú formu – sú spisované v zákonoch a iných právnych predpisoch. V prípade nerespektovania platného práva, ak povinný subjekt odmietá podrobiť sa právu, vzniká nútnosť uplatniť **štátne donútenie** prostredníctvom súdov, prokuratúry, polície a iných orgánov štátu. Štát svojimi prostriedkami zaručuje dodržiavanie práva a môže ho vynútiť.

Teda právo je v konkrétnej spoločnosti (v štáte) **jediný záväzný, autoritatívny, a normatívny systém pravidiel spoločenského správania ľudí**, ktorého právne normy sú spravidla formálne, písomne publikované, ktorých splnenie môže byť vynucované verejnou – štátnou mocou.

2. PRÁVNE VEDOMIE

Ľudia sa vo svojom správaní riadia nielen platným právom (ktoré nie vždy poznajú), ale aj svojim právnym vedomím. V modernej civilizovanej spoločnosti snáď nie je človek, ktorý by nemal aspoň základné **právne vedomie**. V teórii práva má význam aj vymedzenie práva v psychologickom zmysle, teda v rovine právneho vedomia. Právne vedomie je komplexom psychologických prvkov a vystupuje ako významný činiteľ vplyvajúci na vznik, tvorbu práva a na jeho praktickú realizáciu v spoločnosti.

Právne vedomie je štruktúrované podobne ako ľudská spoločnosť. Možno hovoriť o existencii prevažujúceho právneho vedomia v spoločnosti (**celospoločenské**), o právnom vedomí určitých skupín (**skupinové**) a o právnom vedomí jednotlivcov (**individuálne**).

Pojem právne vedomie je ťažké definovať, rovnako ťažké je vysvetliť jeho pôvod a vznik. **Základom právneho vedomia** a vo všeobecnom zmysle právny vedomím je **idea práva**, predstava o tom, čo je právo a čo nasleduje po práve. Táto idea práva úzko súvisí s **ideou spravodlivosti** a rozdiel medzi nimi je natoľko nezreteľný, že obidve tieto idey bývajú neraz stotožňované a zamieňané. **Právne vedomie je vedomie, ktoré vzniká na základe skúsenosti, že v spoločnosti existuje právo**. Právne vedomie je vedomím o existencii práva, a to bez toho, aby muselo ísť o znalosť konkrétneho platného práva. Právne vedomie je súbor názorov a predstáv o tom, aké správanie sa považuje v spoločnosti za oprávnené a čo je podľa práva neoprávnené, zakázané. **Právne vedomie je systém hodnotových súdov jednotlivca, skupín alebo spoločnosti o ľudskom správaní**, ktorý toto správanie z hľadiska oprávnenosti alebo neoprávnenosti môže hodnotiť v súlade, v zhode s platným právom, alebo aj odlišne od platného práva, teda v rozpore s právom. Z právneho vedomia vyplýva aj hodnotenie samého práva. Preto je medzi právnym vedomím a právom ako takým určitý vzťah. Právne vedomie je vo vzťahu k platnému právu systémom hodnotiacim, pričom platné právo je systémom hodnoteným.

Znalosť práva je vedomím **de lege lata**, vedomím toho, aké právo je a že niečo ako právo platí. Právne vedomie zahŕňa predovšetkým znalosti a predstavy o platnom, pozitívnom práve, ktoré je späté so štátom a závisí od štátu. Sú to znalosti a predstavy o platných právnych normách, ich tvorbe, aplikácii a realizácii a o tom, čo je právne a čo protiprávne, ako aj o tom, aké

správanie je právom dovolené a vynúiteľné štátnou mocou. Túto stránku právneho vedomia možno označiť ako zložku **de lege lata**.

Právne vedomie je však aj vedomím **de lege ferenda**, vedomím toho, aké by právo malo byť, čo by malo ako právo platiť, a to bez ohľadu na to, či to v skutočnosti naozaj platí alebo neplatí. Právne vedomie predstavuje aj hodnotiace názory ľudí na platné právo z hľadiska jeho spravdnosti, spravodlivosti alebo nespravodlivosti a tiež názory na to, čo by sa prípadne malo a najmä ako regulovať pomocou práva, aké potreby a hodnoty by malo právo zabezpečovať a ochraňovať. Túto stránku právneho vedomia možno označiť ako zložku **de lege ferenda**.

Medzi právom a právnym vedomím je výrazný rozdiel, lebo právne vedomie, na rozdiel od práva, nie je fixované písomne. Rozdiel medzi platným právom ako normatívnym systémom spoločnosti a právnym vedomím je v tom, že kým právo v podobe súboru platných právnych noriem existuje v spoločnosti spravidla len jedno, tak právnych vedomí býva v rovnakej spoločnosti spravidla viac, lebo existuje právne vedomie rôznych skupín, ako aj právne vedomie jednotlivcov. Za súčasť právneho vedomia sa zväčša všeobecne považuje aj **znalosť práva**, ale hlavnou súčasťou právneho vedomia je **vedomie práva**, a nie jeho znalosť, teda nie znalosť konkrétneho platného práva. V skutočnosti sa ľudia veľmi často správajú podľa práva, v súlade s platným právom, dodržiavajú platné právo, aj keď ho nepoznajú. Podiel na tom má, okrem iného, predovšetkým ich právne vedomie.

Právne vedomie je súhrnom predstáv ľudí o práve a ich názorov o práve. To znamená, že právne vedomie každého človeka má dve roviny: predstavy o práve a názory na právo. **Predstavy** o tom, čo ako právo v danom štáte alebo spoločnosti platí, teda o platnom práve štátu, sa nemusia kryť s platným právom a často sa ani nekryjú. Tieto predstavy sa od skutočne platného práva neraz odlišujú, a to aj dosť podstatne. Ak však majú platné právne normy ovplyvňovať ľudské správanie, ktoré upravujú, je potrebné, aby tieto predstavy boli v súlade s platným právom.

Názory na to, čo je spravodlivé a čo nespravodlivé, resp. čo a ako by malo a čo nemalo byť regulované právom, aké záujmy alebo hodnoty by právo malo zabezpečovať alebo potláčať, tvoria druhú rovinu právneho vedomia. **Názory** na právo predstavujú hodnotenie platného práva ako dobrého alebo zlého z hľadiska určitých záujmov alebo hodnôt alebo hodnotenie, či je práva úprava spravodlivá. Hodnotiaca rovina sa však pohybuje na nepevných základoch, ak sú vstupné informácie, teda predstavy o platnom práve, mylné alebo neúplné. Aj preto je nevyhnutné, aby platné právo bolo

formálne dostupné všetkým. Právne vedomie obsahuje aj presvedčenie, že by niečo malo ako právo platiť bez zreteľa na to, či to tak je alebo nie je.

Úroveň právneho vedomia nie je závislá len od stupňa vzdelanosti. Závisí aj od životnej skúsenosti a prostredia, v ktorom právo funguje, teda od **právnej kultúry** spoločnosti. Právna kultúra predstavuje určité vzory správania, zväčša historicky dané, ktoré prechádzajú z jednej generácie na druhú. Aká je vzdelanosť, kultúrna a morálna úroveň občanov, také je aj ich právne vedomie. Právne vedomie je integrálnou zložkou spoločenského vedomia, je špecifickou formou spoločenského vedomia a predstavuje súhrn právnych názorov, ideí a predstáv ľudí o práve, v ktorých sa prejavuje ich vzťah k právu, poznanie, hodnotenie práva, ako aj požiadavky v oblasti práva, jeho tvorby, aplikácie a realizácie v živote spoločnosti. Prípadný nesúlad platného práva a právneho vedomia sa prejavuje v početnosti rozporov a konfliktov s platným právom. S úroveň znalosti práva súvisí aj problém stability práva. Častejšie novelizácie (zmeny) právnych predpisov znehodnocujú právo a tým narúšajú právnu istotu.

2.1 VŠEOBECNÉ PRÁVNE PRAVIDLÁ

V priebehu vekov sa na regulovanie spoločenských vzťahov prirodzene vytvorili niektoré **všeobecné právne pravidlá**, ktoré sú všeobecne uznávané ako zásady spravodlivosti, a to aj vtedy, keď nie sú normatívne vyjadrené a upravené v príslušnom platnom právnom poriadku spoločnosti.

Tieto pravidlá sú veľmi inštruktívne a predstavujú užitočnú pomôcku pre právne myslenie a pre utváranie (pestovanie) právneho vedomia. V prípade všeobecných právnych pravidiel je potrebné aspoň rámcovo sa zhodnúť na tom, ktoré týmito pravidlami sú. Za jedno zo základných pravidiel upravujúcich spoločenské vzťahy jednotlivcov sa považuje zásada, že **čo nie je zákonom zakázané, je dovolené**. Táto zásada je jedným zo základov právneho štátu a prejavom slobody ako prirodzeného základu právneho postavenia človeka v spoločnosti. Medzi ďalšie základné všeobecné právne zásady, ktoré sú v právnych štátoch respektované bez toho, aby boli výslovné vyjadrené a formulované v právnych predpisoch, patria:

- je spravodlivé neobhacovať sa na úkor iného,
- treba vždy vypočuť aj druhú stranu,
- každému, čo mu patrí (dať každému, čo je jeho),
- nehýbať s tým, čo je v pokoji,

- neznalosť zákona nikoho neospravedľňuje,
- nie dvakrát v tom istom (o tej istej veci nesmie byť rozhodované dvakrát),
- niet zločinu, niet viny, ak tak neustanoví zákon,
- nikomu neškodí,
- nikto nesmie byť sudcom vo svojej vlastnej veci,
- pred zákonom sú si všetci rovni,
- spravodlivosť nesmie byť nikomu odoprená,
- v pochybnostiach miernejšie (v pochybnostiach v prospech obžalovaného),
- zákony nepôsobia späťne,
- zmluvy sa majú dodržiavať.

3. PRÁVO A HODNOTY

3.1 PRÁVO, SPRAVODLIVOSŤ A ROVNOSŤ

S existenciou práva sa oddávna spája hodnota spravodlivosti a právo býva často považované za formálne vyjadrenie, symbol spravodlivosti. **Definovanie pojmu spravodlivosť** spôsobuje však veľké problémy. Tento pojem nie je a zrejme ani nemôže byť presne, jasne a jednoznačne definovaný; pretože vymedzenie pojmu spravodlivosť má niekoľko významov, napr. právny, morálny (etický), historický (historická spravodlivosť) a sociálny (sociálna spravodlivosť).

Je všeobecne známe, že spravodlivosť je určitým ideálom, ako má spoločnosť rozdeľovať to, čomu sa všeobecne pripisuje hodnota dobra alebo naopak zla, ako rozdeľovať bohatstvo, tituly, úrady alebo naopak, ako rozdeľovať zlo, t. j. tresty, bremená, núdzu či bolesť. Je to ideál, ktorý sa dotýka rozdeľovania dobra a zla na základe určitého princípu rovnosti a ideál, ktorý sa dotýka vzťahov medzi jednotlivcami a spoločnosťou na jednej strane a vzťahom medzi jednotlivcami navzájom na strane druhej. Ide o reciprocitu, vzájomnosť, vyzádujúcu si komparáciu (porovnanie), pretože o spravodlivosti alebo nespravodlivosti hovoríme vtedy, keď vychádzame z porovňovania reciprocily minimálne dvoch ľudí.

Spravodlivosť je teda základným normatívnym princípom spoluzitia ľudí v spoločnosti. Spravodlivosť predstavuje najvyššie hodnotové kritérium posudzovania individuálneho ľudského správania, usporiadania spoločenských vzťahov, spoločenských inštitúcií, jednotlivých právnych noriem a dokonca aj celých právnych systémov.

Spravodlivosti venoval veľkú pozornosť predovšetkým Aristoteles, ktorý vo svojich spisoch položil základ chápania vzťahu práva k spravodlivosti. Tieto jeho myšlienky predstavujú dodnes aktuálny základ úvah o vzťahu práva k spravodlivosti. Aristoteles vo svojom diele **Etika Nikomachova** považuje rovnosť za jadro spravodlivosti a spravodlivého človeka charakterizuje ako priateľa rovnosti. Spravodlivosť je podľa Aristotela špeciálnym cieľom práva, a nespravodlivým je človek, ktorý nedbá na zákony. Podľa Aristotelovej koncepcie spravodlivosti je nespravodlivé porušenie spoločenských vzťahov spôsobené tým, že niekto neoprávnene porušil pokojný a rovnovážny stav alebo rozdeľovanie niečoho viacerým subjektom bolo uskutočnené podľa nerovnakého meradla. Pojem **nespravodlivosť predstavuje stav odporujúci spravodlivosti** a úlohou právnikov je hľadať

poriadok pre spoločnosť a hľadať spravodlivé riešenia spoločenských problémov prostredníctvom práva. Aristoteles podáva koncepciu spravodlivosti, ktorej základom je rovnosť, ktorá je chápaná v dvoch významoch: raz ako rovnováha, teda ako rešpektovanie daného pokojného stavu a druhý raz ako rovnosť rozdeľovania. Podľa toho následne Aristoteles rozlišuje a charakterizuje viaceré druhy spravodlivosti, predovšetkým legálnu (zákonnú) spravodlivosť, etickú spravodlivosť, rozdeľujúcu (distribučnú) spravodlivosť a vyrovnávajúcu spravodlivosť.

Legálna (zákonná) spravodlivosť je spravodlivosťou právnu, na základe práva a podľa práva. Naplnením legálnej spravodlivosti je dôsledný postup v súlade s platným právom podľa toho, aké právo v skutočnosti je (plati) a čo ustanovuje. Nespravodlivým sa stáva ten, kto poruší právne predpisy. Pre legálnu spravodlivosť je hodnotiacim systémom, meradlom spravodlivosti, platné právo bez ohľadu na to, či je spravodlivé alebo prípadne morálne.

Etická spravodlivosť obsahuje širší a hlbší rozmer, etickú požiadavku. Predstavuje spravodlivosť práva, a nie právnou spravodlivosť. Reflektuje a hodnotí platné právo a konfrontuje ho so sociálnou realitou. Kládne otázku, či je platné právo spravodlivé, morálne, teda otázku, aké je právo a aké by právo malo byť. Tu právo nie je hodnotiacim systémom, ale systémom, ktorý je hodnotený z hľadiska etických predstáv a ideálov spoločnosti (alebo jednotlivca) na spravodlivosť.

Rozdeľujúca (distribučná) spravodlivosť sa uplatňuje vtedy, keď sa v spoločnosti niečo rozdeľuje, a vyžaduje, aby sa rozdeľovalo pre všetkých podľa rovnakého meradla. Je nespravodlivé, keď sa rozdeľuje podľa rôzneho meradla, keď je niekto pri rozdeľovaní diskriminovaný alebo privilegovaný. Preto musí záväzok smerovať na nadriadenú inštitúciu uskutočniť voči podriadeným osobám rozdelenie práv a povinností, hodnotí a bremien podľa rovnakého meradla. Právo musí spravodlivo rozdeľovať hodnoty na základe určitého vecného kritéria, ktoré sa musí použiť na každý prípad rovnako, aby za rovnakých podmienok nemali jedni viac práv alebo viac povinností ako iní, ktorí by preto mali menej práv alebo menej povinností. Spravodlivosťou v pravom zmysle tohto slova sa rozumie primeraná distribúcia hodnôt, ktoré sú vo svojej existencii (výskyte) limitované.

Vyrovnávajúca spravodlivosť vyjadruje požiadavku, že ten, kto bezprávne poruší pokojný stav vo vzťahu k inému, má ho obnoviť. Podstatou vyrovnávajúcej spravodlivosti je zabezpečenie, obnova či udržanie rovnovážneho stavu v prípade, ak bola porušená rovnováha v rozdeľujúcej spr-

vodlivosť, a štát má tento nežiaduci stav napraviť (napríklad súdnou cestou) alebo použitím štátneho donútenia. Základným princípom vyrovnávajúcej spravodlivosti je reštitúcia in integrum, resp. ekvivalentná (plná) náhrada. Príkladom vyrovnávajúcej spravodlivosti je povinnosť nahradiť škodu. Vyrovnávajúca spravodlivosť upravuje vzájomné vzťahy rovnoprávných subjektov predovšetkým v konkrétnych právnych vzťahoch a stanovuje obsah a spôsob, na základe ktorého sa subjekty právnych vzťahov vzájomne vyrovnávajú za dobro (prípadne zlo) vzniknuté a spôsobené v právnych vzťahoch. Vyrovnávajúcu spravodlivosť je podľa Aristotela potrebné použiť aj v prípade, keď rovnomerné rozdelenie hodnôt na základe uplatnenia rozdeľujúcej spravodlivosti spôsobilo nespravodlivé nerovnosti u tých, ktorým sa hodnoty rozdeľovali. Meradlom v týchto právnych vzťahoch je ekvivalencia hodnôt.

V prípade, ak sa uskutočňuje legálna spravodlivosť pri zohľadnení etickej spravodlivosti, Aristoteles hovorí o **slušnosti v práve**. Pojem slušnosť v práve sa v súčasnosti nahradil pojmom **dobré mravy**. Rozdeľujúca spravodlivosť a vyrovnávajúca spravodlivosť vystupujú spoločne a majú sa vzájomne dopĺňať a vyvažovať.

Najznámejšiu definíciu spravodlivosti v súčasnej právno-filozofickej literatúre je zásada spravodlivosti sformulovaná **H. L. A. Hartom**, ktorý pojmom spravodlivosť rozumie udržanie alebo obnovenie rovnováhy. Základné pravidlo zásady spravodlivosti formulované Hartom je: „*Posudzovať a riešiť podobné, rovnaké prípady rovnako, a odlišné, rôzne prípady rôzne.*“

Podľa **Johna Rawsa** je základom spravodlivosti požiadavka, aby v spoločnosti, ktorá uznáva primät práva, všetci jej členovia prijali „*pravdivá hry*“ a aby tak, ako využívajú výhody, znášali aj bremená, ktoré prináša spoločite v rámci spoločnosti. John Rawis vymedzuje pojem spravodlivosti v princípe vyjadrenom požiadavkou, aby každý mal rovnaké právo na čo najširšiu slobodu zlučiteľnú s rovnakou slobodou všetkých ostatných.

Spravodlivosť úzko súvisí s rovnosťou a v rôznych definíciách pojmu spravodlivosť je takmer vždy zahrnutý, obsiahnutý aj pojem rovnosť. Rovnosť spoločne so slobodou a spravodlivosťou patrí k najvýznamnejším hodnotám, ktoré vyjadruje a ochraňuje moderné právo. **Pojem rovnosť** znamená, že ľudia sú si rovni ako ľudské byosti. To nevyklúčuje prirodzenú nerovnosť ľudí determinovanú napr. biologicky. Podstatná z hľadiska teórie práva je však rovnosť jednotlivca, ako člena spoločnosti vrátane jeho rovnosti pred zákonom. V podmienkach rovnosti sú si ľudia rovni pred zákonom, majú rovnaké práva a slobody a majú tiež rovnaké právo na právnu ochranu bez ohľadu na akékoľvek rozdiely podľa rasy, farby pleti, pohlavia, jazyka, nábo-

ženstva, politického alebo iného presvedčenia, národnostného alebo iného pohlavia, majetku, rodu alebo iného postavenia.

Právo teda stanovuje fikciu formálnej rovnosti, rovnosti pred zákonom a zákaz diskriminácie, ale vzhľadom na prirodzenú nerovnosť ľudí, rovnosť pred zákonom vlastne znamená rovné meradlo na nerovnakých ľuďoch.

3.2 PRÁVO, MORÁLKA A MRAVNOSŤ

Ako sme už uviedli, okrem práva existuje v spoločnosti niekoľko normatívnych systémov. Najvýznamnejším z nich je **morálka ako systém morálnych spoločenských noriem**. Vzťah práva a morálky je vzťahom dvoch množín noriem ľudského správania. Systém morálnych noriem upravuje ľudské a spoločenské vzťahy vzhľadom na hodnotu dobra. Právne normy a morálne normy môžu mať spoločnú sféru pôsobenia, v ktorej sa ich vzájomný vplyv na rovnaký alebo podobný predmet zamerania prelína, ale môžu sa svojou povahou obsahovať aj rozchádzať a navzájom sa vo svojom pôsobení pozitívne alebo negatívne ovplyvňovať, posilňovať alebo oslabovať. Tak potom dochádza ku konfliktu medzi normami práva a normami morálky. Morálne normy zahŕňajú širšiu oblasť ako právne normy.

Zatiaľ čo právny poriadok je v štáte spravídla ten jeden, morálnych pravidiel je mnoho a sú diferencované.

Morálne normy, na rozdiel od právnych noriem, nebývajú vyjadrené oficiálne. Nie sú formálne a písomne publikované a spravidla bývajú menej určité. Štát na ich presadenie neuplatňuje mocenské donútenie. Aj keď morálne normy sú zvyčajne nepísané, môžu byť aj v písomnej forme zhrnuté do určitých morálnych kódexov (napr. morálny kódex sudcu alebo advokáta). **Morálne pravidlá** sú pravidlá správania, ktoré sú dané a existujúce bez akéhokoľvek pričinenia štátu a jeho mocenského aparátu. Pri porušení morálnych noriem sa sankcie štátu neuplatňujú, pokiaľ právo výslovne s ich porušením nespája právne následky, alebo ak nie sú morálne normy formálne obsiahnuté v právnych normách.

Morálka sa od práva odlišuje tým, že je akýmsi vnútorným prikazom, vnútorne počítovanou potrebou a povinnosťou mysliaceho subjektu. Zachovávanie morálnych pravidiel zabezpečuje tlak verejnej mienky alebo vlastného svedomia. V morálke, pri morálnych normách má veľký význam vnútorná nutnosť, potreba, a prípadne následná vnútorná sankcia, trest v podobe výčitiek svedomia, sebaodsúdenie, vlastná hanba subjektu.

Vonkajšou sankciou a trestom spoločnosti za porušenie jej všeobecných spoločenských morálnych noriem alebo morálnych pravidiel voči jednotlivcovi je potom najmä verejná odsúdenie, hanba, opovrhnutie, prípadne vylúčenie z určitej spoločnosti. Pri morálnych normách hrá silnú motivačnú úlohu morálne donútenie, ktoré je reakciou na strach pred obavou z verejnej mienky, najmä verejného opovrhnutia, alebo práve naopak, túžba po verejnom, spoločenskom uznaní a povzbudení.

Právo obsahuje všeobecne záväzné pravidlá, morálka však je nielen všeobecná, spoločenská, vyjadrujúca hodnoty spoločnosti alebo jednotlivých spoločenských skupín, ale je predovšetkým tiež **individuálna morálka jednotlivcov**, ktorých normy sú vzhľadom na ich rôznosť duševných vlastností, spoločenského postavenia a záujmov veľmi rozmanité. Morálka je u rôznych ľudí alebo skupín ľudí rôzna, pretože pojem **morálka** vyjadruje subjektívny vzťah svedomia jednotlivca k jeho vlastnému konaniu, postoj jednotlivca k sebe samému.

Pojem **mravnosť** vyjadruje objektívny vzťah určitého myslenia a konania človeka k hodnotám, pri ochrane týchto hodnôt. Morálka a mravnosť súvisia so subjektívnym dôvodom konania, s vôľou človeka. Vôľa človeka a jeho morálka sa však prejavuje aj prostredníctvom práva v hodnotení, prečo sa určité právo v spoločnosti prijíma alebo uplatňuje určitým spôsobom. V tomto zmysle právo a morálka predstavujú dve rôzne skutočnosti, ale vyhlásiť právo, morálku a mravnosť za nezávislé skutočnosti, ktoré na seba vzájomne nevytvárajú, nemá racionálne opodstatnenie. Prostredníctvom práva nemožno priamo zasahovať do svedomia človeka a násilne mu vnucovať utvorenie určitej morálky. Podriadenie práva morálke, keď štát presadzuje morálne správanie ľudí prostredníctvom práva, vedie rovnako k popretiu slobody v spoločnosti. V oblasti morálky sa akceptuje skutočnosť jej slobodného prijatia jednotlivcom, pričom v oblasti práva existuje povinnosť spravovať sa právom ustanoveným spôsobom. Nie všetko, čo je v spoločnosti pokladané za konanie v súlade s určitou morálkou alebo v súlade s určitým platným právom, musí byť súčasne aj mravné.

Z porovnania právnych a morálnych pravidiel správania vyplýva, že regulácia ľudského správania je úspešná predovšetkým v prípadoch, keď konanie, ktoré nedovoľuje právo, nedovoľujú ani pravidlá morálne. Teda tam, kde to, čo vyžaduje právo, je súčasne väčšinou spoločnosti považované za dobré a spravodlivé. Existuje všeobecna požiadavka, aby právo bolo v súlade s morálkou a aby právo rešpektovalo hodnotový systém spoločnosti.

3.3 PRÁVO A SLOBODA

Definovať slobodu nie je jednoduché. O slobode sa raz hovorí všeobecne ako o určitom postavení človeka v spoločnosti a druhý raz sa hovorí o špecifických prejavoch slobody, ktoré sa často nazývajú aj autonómiou vôle alebo autonómiou správania. **Sloboda v jej všeobecnom zmysle, ktorého základom je možnosť a schopnosť správať sa podľa vlastnej vôle, predstavuje možnosť a schopnosť vedome nájsť spôsob ovládania svojho vlastného správania.** Slobodou sa rozumie správanie v oblasti telesnej (fyzickej, materiálnej), ako aj v oblasti duševnej (psychickej, intelektuálnej).

Človek sa narodí, žije a umiera v spoločnosti, v ktorej existuje právo. V spoločnosti človek prežíva celý svoj individuálny vývoj. Právo na nikoho iného, ako na človeka, nemôže pôsobiť a pre nikoho iného, než pre človeka, nemôže platiť, ale **právo z človeka robí občana**, a tým vlastne rozdeľuje jeho identitu a osobnosť. Všeobecný rozdiel medzi pojmiami **človek a občan** sa potom premieta aj do pojmov **ľudská sloboda a občianska sloboda, rovnosť ľudí a rovnosť občanov**. Základné kategórie, ktorými je určené postavenie človeka v práve ako v spoločenskom systéme a ktoré zároveň ako základné princípy tohto normatívneho systému vedú k pochopeniu práva a jeho spoločenského poslania, sú kategórie sloboda a rovnosť. Kategórie **sloboda a rovnosť** sú predovšetkým kategórie filozofické, sociologické, politologické, ale zároveň sa vyskytujú aj v právnych formuláciách, pričom tieto kategórie nie sú logicky dokázateľné. **Princíp slobody je spojený s princípom rovnosti**, čo znamená, že všetci ľudia v spoločnosti majú rovnakú slobodu, teda sú si vo svojej slobode rovní. Zo samého pojmu sloboda teda vyplýva, že sloboda človeka je obmedzená rovnakou slobodou každého iného človeka. Nikto sa nesmie správať tak, aby obmedzoval slobodu druhého. Vo vzťahu individuálnej slobody rôznych jednotlivcov je táto vyrovnanosť daná **rovnosťou slobody**, z ktorej vyplýva požiadavka rovnosti a obmedzenia slobody v prospech slobody každého iného. Na rozdiel od slobody, ktorá je výlučne vlastnosťou ľudí, rovnosť predstavuje vzťah medzi čímkolivk. Pre právo je však rovnosť predmetom záujmu len ako vzťah medzi ľuďmi.

V práve je pri chápaní pojmu sloboda veľmi zdôraznené negatívne vymedzenie tohto pojmu, lebo slobodne sa môže správať len ten, kto ku svojmu správaniu nie je nijako (do)nutený. Právo je **prostriedkom donútenia** dodržiavať určité pravidlá, ale súčasne je však spravdla aj **prostriedkom obmedzenia donútenia**, a to takého donútenia, ktoré nie je spravodlivé,

rozumné a ktoré si človek ani spoločnosť neželá. **Sloboda jednotlivca je obmedzená právnou normou**, ktorá vždy chráni záujmy iných jednotlivcov rovnako, ako aj záujem všeobecný. Sloboda jednotlivca je preto obmedzená nielen slobodou a záujmami iných jednotlivcov, ale nevyhnutne aj záujmom všeobecným, spoločenským. Spoločenské (sociálne) obmedzenie individuálnej slobody je subjektívne a jeho miera a spôsob záleží na spoločenskej vôli ľudí, ktorá je výsledkom kolízie ich záujmov a spoločenského hodnotenia.

Tému vzťah práva a slobody obsahuje aj **teória o spoločenskej zmluve**, ktorá je založená na ideálnej predstave, že ľudia podľa určitých pravidiel slobodne odovzdávajú časť svojej slobody v prospech celku, reprezentovaného skupinou určitých ľudí, ktorí sa zaväzujú spravovať verejné záležitosti a zabezpečovať v spoločnosti poriadok. Štát ale nesmie zasahovať do ústavou a zákonmi vymedzenej sféry jednotlivca a môže konať len podľa zákona a v medziach zákona. Štát môže konať voči občanom len tak, ako mu to dovoľuje právo, avšak občan môže konať všetko, čo mu právo nezakazuje.

Obmedzenie slobody môže byť aj kauzálne, lebo **sloboda ľudského správania je nevyhnutne obmedzená aj kauzalitou**. Kauzálne obmedzenie slobody je objektívne a je dané nezávisle od dispozícií ľudskej vôle, preto je mimo dosahu pôsobnosti práva, lebo nikto nie je slobodný v spôsobe správania, ktorý je kauzálne nemožný, a preto, samozrejme, nikto ani nemôže byť k takémuto správaniu nútený alebo povinný. Prírodné zákony možno s plynuším časom tiež podliehajú zmenám, rovnako ako zákony práva, ale platili vo vesmíre dávno pred sformulovaním prvých právnych zákonov človekom a budú pravdepodobne platiť aj dlho po posledných právnych zákonoch sformulovaných ľuďmi.

4. POZITÍVNE PRÁVO A TYPY PRÁVNEJ KULTÚRY (PRÁVNE SYSTÉMY)

4.1 POZITÍVNE PRÁVO

Ako sme už uviedli, jedným zo synonymov objektívneho práva je **pozitívne právo**.

Ako **pozitívne právo** sa označuje právo, ktoré je v danom štáte uznávané za platné. Napríklad súčasné slovenské právo. V tom zmysle sa pozitívne a platné právo sčasti prekrývajú a niekedy sa pojem pozitívne právo zamieňa aj s pojmom **právny poriadok**.

Charakteristickým znakom práva je jeho spätosť so štátom, t.j. možnosť vynútiť ho prostriedkami, ktoré má štát k dispozícii. To vyvoláva otázku, či má tvorca práva (orgán zákonodarnej moci), „voľnú ruku“ pri vytváraní právnych predpisov, či ich môže podľa svojho „gusta“ vytvoriť koľko chce a aké chce. Odpoveď nás vedie k dvom odlišným koncepciám: *prírodzenoprávnej*, ktorá predpokladá existenciu *prírodzeného práva*, súhrn ideálnych pravidiel ľudského správania, ktoré stoja nad pozitívnymi právom a platia pre všetkých, teda aj pre tvorcu práva, a *pozitívistickej*, ktorá uznáva iba pozitívne právo, t.j. právo platné v danom čase v danom štáte.

Prírodzenoprávna teória (jusnaturalizmus)

Prírodzenoprávna teória je založená na predpoklade prirodzeného práva. Predstava prirodzeného práva má v dejinách právneho myslenia dlhú tradíciu, hoci dodnes nie je chápaná jednotne.

V období antiky sa toto právo stotožňovalo s harmoniou, ktorá vládne v prírode, s večným a nemenným prírodným kolobehom. Vo vesmíre panuje istý rytmus a štýl, všetky jeho časti sú dokonale vyvážené, každý človek a každá vec v ňom má svoje miesto, preto musí byť tento poriadok rešpektovaný aj pri riadení spoločnosti. Človek svojím rozumom poznáva prirodzené právo a usiluje sa ho preniesť do obsahu platného práva.

Kresťanská filozofia považovala prírodné zákony za nedostatočné: skutočným prameňom práva je Sväté písmo. Po ňom, čo sa zásluhou Tomáša Akvinského rozšírilo antické učenie, našla sa súvislosť medzi večným zákonom (voľou Boha) a prírodným právom, ktoré sa dá odhaliť svetlom ľudského rozumu.

V 17. storočí sa prirodzené právo objavilo vo svojom **racionalistickom variante**. Prevládalo presvedčenie, že je úplne poznateľné rozumom a teda že ho možno vyjadriť v podobe princípov a záväzných pravidiel. Tým sa otvorila cesta ku kodifikáciám, predchodcom dnešných zákoníkov.

Pod vplyvom Huga Grotia a Johna Locka sa objavila aj idea **spoločen-skej zmluvy**, na základe ktorej vznikol štát, ktorý mal chrániť prirodzené právo. Prehlibli ju najmä Jean Jack Rousseau v diele O spoločenskej zmluve. Odtiaľ už viedla cesta k Deklarácii práv človeka a občana z roku 1789 a k medzinárodným dokumentom o ľudských právach.

Najvyšší stupeň rozvoja a uznania dosiahla myšlienka prirodzeného práva v období osvietenstva. V tejto epoche rozumu sa prirodzené právo chápano ako záväzný univerzálny model právneho usporiadania ľudských vzťahov.

Prirodzené právo tak tvorí súhrn oprávnení, ktoré sú imanentné ľudskej bytosti. Sú univerzálne, patria každému človeku bez ohľadu na to, v ktorej krajine žije, k akému etniku patrí, akú má farbu kože, aké náboženstvo. Podľa prvých gréckych filozofov ich prameňom je sama príroda, harmónia vesmíru, dokonale vyváženosť všetkých jeho častí. Človek svojím rozumom poznáva prirodzené právo a usiluje sa ho preniesť do platného práva. Prirodzené práva nepochádzajú od moci, ale naopak moc zaväzujú. V kolízii s platným (pozitívnym) právom má prirodzené (vyššie) právo prednosť pred platným (pozitívnym) právom.

Vzhľadom na otázku položenú v úvode kapitoly, potom **prirodzené právo** tvoria právne normy rozpoznateľné prirodzeným rozumom a svedomím človeka, ako základné právne normy, ktoré by mal rešpektovať každý tvorca práva.

Zároveň je potrebné pripomenúť, že z teórie prirodzeného práva do dnes vychádza filozofia ľudských práv.

Pozitivistická teória (právny pozitívizmus)

Pre pozitivistickú teóriu je charakteristické odmietnutie prirodzeného práva. Existuje jedine **pozitívne právo** a netreba sa pýtať z akých koreňov vyrástlo, či je spravodlivé alebo účinné.

Právo je súhrn príkazov, ktoré politicky nadriadení dávajú politiky podriadeným. Je to uzavretý logický systém, v ktorom môžu byť správne rozhodnutia dedukované logickými prostriedkami z vopred

stanovených pravidiel bez ohľadu na sociálne ciele, morálne hodnoty či politiku.

Pozitívnoprávny prístup teda pokladá za právo iba také právo, ktoré pozitívne existuje, bez ohľadu na jeho podstatu a obsah.

Právny pozitívizmus je spojený najmä s 19. storočím. Jeho metodologický prístup je založený na analýze právnych textov a ich interpretácii. Je to obdobie transformácie prirodzeného práva do obsahu platného práva, ktoré malo byť jeho stelesnením.

Takýto postoj zo začiatku znamenal určitý pokrok, pretože ovplyvnil právu prax v smere zákonnosti, právneho štátu a dodržiavania občianskych práv a slobôd. Slabinou právneho pozitívizmu však bolo, že sa ohraničil len na platné právo ako prejav mocenskej vôle a nezohľadňoval morálku.

Ani prirodzenoprávne ani pozitivistické koncepcie sa však nevyhli kritike a dnes neexistuje právny smer, ktorý by bol výlučne pozitivistický alebo výlučne prirodzenoprávny. Každý obsahuje, v rôznej miere, črty oboch koncepcií.

Národný charakter a univerzálny základ práva

Právne poriadky jednotlivých štátov sa od seba odlišujú. Napríklad znalosť slovenského práva sama osebe nikomu neumožňuje vykonávať právnické povolanie v inom štáte. Každému štátu je vlastný istý právny štýl, teda súbor znakov, ktoré sú výsledkom historického pôvodu a vývoja právneho systému i špecifického spôsobu právneho myslenia. Každý štát má aj iný obsah právnych noriem.

Pozitívne právo má teda **národný charakter**. Je v ňom vписaná história a životná skúsenosť národa. Zároveň má však veda o pozitívnom práve relatívne všeobecný, **univerzálny základ** v sústave všeobecných pojmov, ktoré sa v rôznych krajinách zhodne definujú a používajú. To umožňuje právnikom dorozumievanie. Dôvodom je aj to, že existujú hodnoty, ktoré sú ideálmi celého ľudstva. Právne systémy majú tak okrem neopakovateľných, špecifických, národných čít, aj kvality spoločné iným právnym systémom v danej epoche, v danom civilizáčnom či územnom okruhu. Inými slovami, prí skúmaní právnych systémov štátov, ktoré majú k sebe blízko (územne, historicky, kultúrne, nábožensky, zvykmi (obvyčajmi) a mentálnou obyvateľstvom) dôjde-me k záveru, že majú množstvo podobných čít.

Veda, ktorá sa zaoberá porovnávaním právnych poriadkov jednotlivých krajín, zisťuje, do akej miery sú zhodné kategórie, zásady a postupy, ktoré sa v právnej teórii používajú, sa nazývajú **právna komparatistika**. Na základe určenia zhôd a rozdielov medzi právnymi poriadkami rôznych štátov právna komparatistika identifikuje skupiny *príbuzných* právnych poriadkov. Tie sa označujú ako **typy právnej kultúry**.

4.2 TYPY PRÁVNÝCH KULTÚR

Právnu kultúrou rozumieme zoskupenie blízkych právnych systémov niekoľkých národných práv, ktoré majú spoločné:

- **základné charakteristické znaky,**
- **spoločnú filozofiu tvorby práva (súhrn hodnôt, ktoré právo garantuje),**
- **podobné formy vyjadrenia práva (pramene a spôsoby ako ich uvádzajú do života),**
- **podobný systém vzdelávania právnikov,**
- **podobnú organizáciu súdnictva.**

Všeobecne rozlišujeme dva hlavné typy právnej kultúry:

- 1. Kontinentálno-európsky typ,** ktorý sa uplatňuje v európskych štátoch (okrem Veľkej Británie a niektorých severských štátov) a v prevažnej väčšine krajín na ostatných kontinentoch, ktoré boli v minulosti kolóniami európskych štátov (okrem štátov patriacich do krajín Commonwealthu a štátov, ktoré boli anglickými kolóniami).
- 2. Anglo-americký typ,** tzv. common law, ktorý vznikol a panuje v Anglicku a uplatňuje sa v prevažnej väčšine v tých mimo-európskych krajinách, ktoré boli predtým britskými kolóniami: hlavným subsystémom sústími zvláštnosťami je právo USA.

Ad. 1:

Kontinentálno-európsky typ právnej kultúry

Právne poriadky patriace do tohto typu sa vyznačujú tým, že hlavnou formou (prameňom) práva je **zákon (písané právo)**, ktoré vydávajú zákono-

darné orgány splnomocnené na to ústavou. Súdny a orgány exekutívy toto právo uvádzajú do života.

Charakteristické znaky kontinentálno-európskeho typu právnej kultúry:

- je to tzv. písané právo – zákony,
- je to tzv. legislatívne právo – vzniká legislatívnou činnosťou kompetentných (zákonodarných) orgánov,
- súd, sudca právo netvorí, iba ho uvádza do života – nachádza právo (podľa výroku Ch. L. de Montesquieua sudca je „ústami práva“, teda ťažisko jeho práce nie je v tvorbe, ale v aplikácii práva na konkrétne prípady),
- prameňmi práva sú prevažne všeobecne záväzné právne predpisy (nie súdne rozhodnutia – precedensy). Tu je však potrebné upozorniť na skutočnosť, že na precedensoch je založené celé európske nadsúdne právo,
- delí sa na verejné (napr. trestné právo, finančné právo, ústavné právo, daňové právo) a súkromné právo (občianske právo, rodinné právo, obchodné právo),
- právny systém sa člení na právne odvetvia (občianske právo, trestné právo, finančné právo, obchodné právo, pracovné právo, právo sociálneho zabezpečenia a pod.).

Ad. 2:

Anglo-americký typ právnej kultúry (common law)

Angloamerické právo je právom praxe. Jeho základné zásady sa odvíjajú od rozhodovania – riešenia konkrétnych prípadov. Základnou formou – prameňom práva sú **precedensy**, t. j. rozhodnutia vyšších súdov, ktoré sa do budúcnosti stávajú záväznými pre každý rovnaký prípad. Samozrejme, aj v Anglicku či v USA prijímajú najvyššie orgány štátu množstvo právnych predpisov – tieto však nadobúdajú skutočný právny význam až keď ich v praxi používajú súdy alebo orgány štátnej správy. Hovorí sa, že je to právo okrem výnimiek nepísané (toto označovanie nie je celkom výstižné, pretože súdne rozhodnutia, ktoré majú význam precedensu, bývajú publikované (teda písané) v oficiálnych alebo súkromných zberkách a väčšinu prameňov práva

tvoria právne predpisy. Robí sa jasný rozdiel medzi právom, ktoré sa vyhlási (law in books), a právom, ktoré sa skutočne používa (law in action).

Charakteristické znaky anglo-amerického typu právnej kultúry:

- je to prevažne tzv. „nepísané“ právo,
- je to tzv. sudcovské právo (súd tvorí právo),
- charakteristickým (aj keď nie výlučným) prameňom práva je súdny precedens,
- nedeli sa na právo verejné a súkromné.

4.3 NÁRODNÉ (VNÚTROŠTÁTNEJ) A MEDZINÁRODNÉ PRAVO

Pozitívne právo sa označuje ako **národné**, resp. vnútroštátne právo, keď ho dávame do vzťahu k medzinárodnému právu verejnému.

Vnútroštátne (národné) právo vytvára určitý štát, na území tohto štátu a pre jeho obyvateľov a predstavuje súhrn normatívnych a individuálnych právnych aktov tvoriacich právny poriadok daného štátu.

Medzinárodné právo sa od národného práva odlišuje predovšetkým predmetom regulácie, prameňmi práva a subjektmi, ktoré toto právo tvoria a aplikujú.

Kým právne normy vnútroštátneho práva sú prejavom suverénnej vôle jedného konkrétneho štátu, právne normy medzinárodného práva predstavujú koordinovanú vôľu viacerých suverénnych štátov.

Medzinárodné právo verejné teda upravuje vonkajšie vzťahy štátov (občania a právnické osoby, t. j. subjekty vnútroštátneho práva, vystupujú ako subjekty medzinárodného práva výnimočne). Prameňmi medzinárodného práva sú medzinárodné zmluvy a obyčaje, na rozdiel od vnútroštátneho práva, kde sú prameňmi práva formy uznané alebo určené konkrétnym štátom.

V medzinárodnom spoločensktve je medzinárodné právo právom, ktoré vzniká predovšetkým dohodami viacerých suverénnych štátov, na základe dvojstranných (bilaterálnych), viacstranných alebo mnohostraných (multilaterálnych) medzinárodných zmlúv. Medzinárodné právo je výsledkom dohody viacerých rovnoprávných subjektov práva. **Subjektmi medzinárodného práva sú všetky samostatné suverénne štáty a nimi vytvárané verejnoprávne subjekty medzinárodných vzťahov.** Medzinárodné právo

Upravuje predovšetkým vzájomné (vonkajšie) vzťahy medzi štátmi alebo medzinárodnými organizáciami. **Medzinárodné právo** sa síce tradične člení na medzinárodné právo verejné a medzinárodné právo súkromné, ale medzinárodným právom v pravom zmysle slova je však len medzinárodné právo verejné. Pojmom **medzinárodné právo** sa rozumie **medzinárodné právo verejné**, lebo medzinárodné právo súkromné je odvetvím vnútroštátneho práva. **Medzinárodné právo súkromné** je teda právo, ktoré rieši otázky, podľa akého práva budú posudzované veci s medzinárodným prvkom.

Po druhej svetovej vojne sa úloha medzinárodného práva značne zvýšila (došlo ku zmene v klasickej doktríne medzinárodného práva) a táto úloha sa v súlade s celosvetovou globalizáciou zvyšuje aj naďalej.

Medzinárodné spoločensktvo kladie dôraz na dodržiavanie a záväznosť medzinárodných zmlúv najmä v oblastiach, ktoré významne ovplyvňujú tzv. **globálne problémy ľudstva** – otázky mieru, garantovania ľudských práv, ochrany životného prostredia, využívania a ovládania medziplanetárneho priestoru.

Niektoré štáty vrátane Slovenskej republiky nielen transformujú medzinárodnoprávne normy do národného práva, ale priamo ich považujú za súčasť svojho právneho poriadku (pozri článok 154c ods. 1 a 2 Ústavy SR).

Špecifický význam majú medzinárodné zmluvy, ktorými sa štáty zaväzujú, že vo veciach vymedzených zmluvou sa budú spravovať nielen obsahom tejto zmluvy, ale aj rozhodnutím orgánu, ktorý bol touto medzinárodnou zmluvou zriadený. Najväčší dosah má v tomto smere Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd vo vzťahu k členským štátom Rady Európy. Zmluvné strany, ktoré uznali právomoc Európskeho súdu pre ľudské práva (teda aj Slovenská republika), sa musia spravovať rozhodnutiami Európskeho súdu pre ľudské práva o sťažnostiach namietajúcich porušenie ľudských práv a základných slobôd.

4.4 EURÓPSKE PRAVO

Európske spoločensktvá (ES) vznikli na základe Rímskej zmluvy z roku 1957 medzi Spoločenstvom uhlia a ocele, Európskym hospodárskym spoločensktvom (EHS) a Európskym spoločensktvom pre atómovú energiu (Euratom). Odtedy boli prijaté ďalšie zmluvy na zdokonalenie vnútorného trhu a celý proces výústil do podpisania zmluvy o **Európskej únii** (EÚ) v Maastrichte v roku 1992 s platnosťou od 1. 1. 1993. Cieľom je rozšíriť

TEÓRIA PRAVA PRE ZDRAVOTNICKÝCH A SOCIÁLNYCH PRACOVNÍKOV

Kompetenciu ES v ekonomickej oblasti (jednotná mena), v sociálnej oblasti (vychova, zdravotníctvo, kultura) a inštitucionalizovať spoluprácu štátov EÚ v oblasti medzinárodnej politiky a bezpečnosti.

Právo Európskych spoločenstiev a Európskej únie je súhrnom (systémom) zložitých, často osobitne štruktúrovaných pravidiel, a to napriek svojej komplikovanosti právnych pravidiel, ktoré regulujú spoločenskú vzťahy v rámci Európskych spoločenstiev a Európskej únie a vnucujú im určitú podobu. Európske právo, teda právo Európskych spoločenstiev a Európskej únie, je, samozrejme, súčasťou európskej kultúry a civilizácie, vyjadruje a chráni hodnoty, ktoré sú jej vlastné a na základe a na ochranu ktorých vznikli Európske spoločenstvá a Európska únia.

Ako každé spoločenské zoskupenie aj Európske spoločenstvá a Európska únia musí mať svoj základný „kódex“ v zmysle súhrnu základných právnych pravidiel, ktorý definuje vzájomné vzťahy medzi jednotlivými časťami spoločenstva, ako aj vzťahy jednotlivých častí spoločenstva voči celku, definuje spoločné ciele a stanovuje pravidlá hry, podľa ktorých sa prijímajú záväzné rozhodnutia. Právna úprava týchto vzťahov v rámci Európskeho spoločenstva a Európskej únie je v porovnaní s právnymi poriadkami jednotlivých členských štátov zložitejšia a osobitne štruktúrovaná preto, že členské štáty sa síce vzdali niektorých svojich kompetencií alebo časti kompetencií a určité ciele a úlohy preniesli na Európsku úniu (Európske spoločenstvá), ale súčasne v každom členskom štáte EÚ platí vnútroštátny právny poriadok, vrátane základného zákona štátu – teda ústavy a každý členský štát si zachováva základné atribúty štátnosti. Z toho vyplýva, že európske právo v procese svojho vzniku i ďalšieho vývoja muselo tieto skutočnosti akceptovať a regulovať spoločenskú vzťahy v rámci spoločenstva (ES a EÚ), takpovediac k vzájomnej spokojnosti spoločenstva ako celku i jednotlivých členských štátov. Ak zhrnieme tieto úvahy, môžeme konštatovať, že **európske právo je systémom právnych noriem Európskej únie a Európskych spoločenstiev.**

Európske právo ako predmet teórie a výučby je teda právom troch európskych spoločenstiev (ESUO, EHS a EURATOM – komunitárne právo) a Európskej únie (únijné právo). Tento pojem je vnútornne silne štruktúrovaný a rýchle sa vyvíja. V čase pred Maastrichtskou zmlouvou sa pod pojmom európske právo chápalo právo troch už uvedených európskych spoločenstiev a zaužívalo sa preň označenie komunitárne právo (alebo aj právo Európskych spoločenstiev).

Positívne právo a typy právnej kultúry

Komunitárne právo

Zjednodušene môžeme povedať, že komunitárne právo je právo Európskych spoločenstiev. Až do 1. novembra 1993, keď nadobudla platnosť Maastrichtská zmluva o Európskej únii, platilo výlučne iba komunitárne právo Európskych spoločenstiev, t. j. pôvodných integračných zoskupení štátov západnej Európy založených zmlouvou o Európskom spoločenstve pre uhlie a oceľ (1952) a zmluvami z roku 1957 o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva a Európskeho spoločenstva pre atómovú energiu.

Komunitárne právo chápeme ako súbor právnych noriem upravujúci vznik a fungovanie spoločného trhu členských štátov Európskych spoločenstiev, ako aj vznik a fungovanie hospodárskej a menovej únie. Je právnym rámcom rozvoja hospodárstva a hospodárskeho rastu pri rešpektovaní životného prostredia, zamestnanosti, zvyšovaní životnej úrovne a kvality života.

Únijné právo

Do 1. novembra 1993 (platnosť zmluvy o EÚ) tvorilo európske právo jednotný systém komunitárneho práva. Po prijatí Zmluvy o EÚ však došlo k vnútornému porušeniu monolitu európskeho práva. Okrem komunitárneho práva vznikol aj systém práva únijného. Podľa článku I Zmluvy o EÚ „*Únia je založená na európskych spoločenstvách, doplnených politikou a formami spolupráce zavedených touto zmlouvou.*“ To znamená, že existujú aj ustanovenia o spoločnej činnosti členských štátov, ktoré stoja mimo dovtedajšieho komunitárneho práva a tie tvoria právo únijné. Únijné právo teda tvorí súbor právnych noriem, ktoré majú základ v tých ustanoveniach Zmluvy o EÚ, ktoré svojim obsahom stoja mimo zmluv o troch Európskych spoločenstvách.

Obidva systémy (komunitárne a únijné právo) označujeme spoločným názvom Európske právo.

Európske právo je záväzné pre všetky členské štáty Európskej únie, teda pre tie, ktoré sú signatármi zmlúv o založení Európskych spoločenstiev a Zmluvy o Európskej únii.

Vo vzťahu Európskeho práva k vnútroštátnemu právu však už nejde o vzťah medzinárodného a vnútroštátného práva.

Je vytvorený mechanizmus tvorby práva Európskej únie a vo veciach vymedzených zmlouvou zaväzujú niektoré akty Európskej únie **priamo** subjekty na území členských štátov, kým iné zaväzujú prostredníctvom vnútroštátneho práva, do obsahu ktorého sa včlenili.

Podľa výroku Európskeho súdneho dvora z roku 1964 (vo veci Costa/ENEL):

„Členské štáty založením Európskych spoločenstiev obmedzili svoju zákonodarnú suverenitu a vytvorili samostatný právny poriadok, ktorý je záväzný pre ich členov a ich samých a ich súdy ho musia uplatňovať.“

5. PRAMENE PRÁVA

Prameňom práva všeobecne je zdroj, odkiaľ vyvierajú práva a povinnosti a zároveň prameň ich poznania.

Právna teória spravidla delí pramene práva na pramene v zmysle:

- a) materiálnom, ktoré nazýva materiálne pramene práva,
- b) formálnom, ktoré nazýva formy práva.

Ad. a:

Pojem **materiálne pramene práva** vyjadruje zdroje práva, odkiaľ pravi-
dla práva pochádzajú, z ktorých vyvíera obsah práva a ten sa prostrední-
ctvom tvorby práva vlieva do právnej formy. Prameňom práva v materiálnom
zmysle slova sa teda rozumujú materiálne podmienky života spoločnosti, t. j.
prírodné, sociálne, ekonomické, politické, technologické, ekologické, me-
dzinárnodnopolitické a iné podmienky života spoločnosti, ktoré ovplyv-
ňujú tvorbu práva a z ktorých tvorba práva vychádza.

Ad. b:

Charakteristickým znakom práva, pomocou ktorého ho môžeme iden-
tifikovať a odlišiť od ostatných normatívnych systémov spoločnosti, je oso-
bitná *forma*. Pravidlo správania sa môže stať súčasťou platného práva, keď
nadbudne takú vonkajšiu formu, akú stanoví alebo uzná štát ako formu
platného práva. Pre tieto formy, v ktorých je obsiahnuté objektívne (platné)
právo, sa ustálili názov **pramene práva (v zmysle formálnom)**.

**Pramene práva sú pravidlá správania, ktoré majú štátom určené
alebo uznané formy, použitím ktorých sa pravidlá stávajú právnymi.**

Inak povedané, sú to formy, v ktorých je obsiahnuté právo a ktoré mô-
žeme považovať za zdroje poznania platného práva. Ktoré to sú, je jasne
povedané v ústave a zvyčajne aj v osobitnom zákone (v Slovenskej republi-
ke to je napr. zákon o Zbierke zákonov Slovenskej republiky – zákon č. 1 /
1993 Z. z. v znení neskorších predpisov).

To znamená, že prameňmi práva sa rozumujú všetky formy, v ktorých
nachádzajú vyjadrenie platné právne normy.

V súčasnosti ústavy štátov uznávajú nielen národné, ale aj medzinárodné pramene práva.

V európskej právnej kultúre rozoznávame štyri hlavné druhy prameňov práva:

- **normatívne právne akty (právne predpisy),**
- **právne občaje,**
- **súdne a správne precedensy,**
- **normatívne zmluvy.**

Za špecifický prameň práva sa niekedy považuje aj **právna veda** (doktrína).

5.1 NORMATÍVNE PRÁVNE AKTY

Normatívny právny akt (právny predpis) je základným prameňom všetkých právnych systémov kontinentálno-európskeho typu právnej kultúry.

Normatívne právne akty sú výsledky činnosti orgánov verejnej moci, v kompetencii ktorých je tvoriť tzv. písané právo. Obsahujú písomne formulované pravidlo, ktoré vychádza z vôle verejnej autority. Preto sa označujú aj **ako právne predpisy alebo všeobecne záväzné právne predpisy.**

Teda normatívny právny akt (právny predpis) je výsledkom normotvornej činnosti kompetentného štátneho orgánu alebo iných subjektov tvorby práva (napr. orgánov územnej samosprávy), má konkrétnu, štátom stanovenú formu a je aktom ustanovenia (kreácie) právnej normy. Normatívny právny akt (právny predpis) je formou prameňa písaného práva, ktorá zvyčajne obsahuje veľký počet právnych noriem, ktoré sú vyjadrené písomnou formou spisovným úradným jazykom a jazykom právnym. Normatívny právny akt (právny predpis), ktorý obsahuje právne normy, je výsledkom tvorby práva rozhodnutím orgánu verejnej moci, prostredníctvom zámernej činnosti nazývanej legislatívny proces. Normatívne právne akty (právne predpisy) sú akty vydávané orgánmi s legislatívnou právomocou a publikované stanoveným spôsobom. Obsah normatívnych právnych aktov má všeobecný charakter, a preto sa nikdy nemôže vzťahovať na konkrétny prípad a konkrétne určené subjekty práva.

Normatívny právny akt ako výsledok tvorby práva sa odlišuje od **individuálneho právneho aktu**, ktorý je už výsledkom aplikácie práva. Individuálne právy akt je rozhodnutím v konkrétnej veci na základe zákona či iného právneho predpisu. Normatívny právny akt sa vyznačuje svojou **normatív-**

nosťou (vždy slovné vyjadruje určitú normu, t. j. to, čo má byť – normatívny akt má teda vždy regulatívnu povahu) a **všeobecnosťou**. **Všeobecnosť** normatívnych aktov sa týka tak subjektov, na ktoré sa vzťahujú, ako aj na veci, ktoré upravujú – predmet úpravy. Čiže, vzťahujú sa na neurčitý počet subjektov určitého druhu – vojaci, policajti, študenti a upravujú charakteristické situácie, nie konkrétne prípady. Naproti tomu individuálny právny akt sa vždy vzťahuje na individuálny subjekt a konkrétny predmet.

Normatívne právne akty (právne predpisy) možno triediť podľa rôznych hladísk.

Právne významné hladiská triedenia normatívnych právnych aktov v Slovenskej republike sú najmä tieto:

1. Podľa stupňa právnej sily.
2. Podľa toho, kto (ktorý orgán verejnej moci) ich vydáva – má právomoc ich vydávať.
3. Podľa toho, či ide o prvotné alebo sekundárne právne akty.

Za najdôležitejšie možno považovať ich triedenie podľa stupňa právnej sily.

Právna sila je kvalita právneho predpisu, ktorá vyjadruje jeho postavenie v hierarchii právnych predpisov, a teda vzťahy k ostatným právnym predpisom. Normatívny akt vyššieho stupňa právnej sily je základom záväznosti normatívneho aktu nižšej právnej sily. Preto platí pravidlo, že normatívne akty nižšej právnej sily nesmú odporovať normatívnym aktom vyššieho stupňa právnej sily. Normatívny akt môže byť zmenený alebo zrušený len normatívnym aktom takej istej alebo vyššej právnej sily.

Právna sila normatívnych aktov je podmienená právomocou orgánov verejnej moci, ktoré ich vydávajú, ich postavením v hierarchii orgánov verejnej moci.

Z tohto hladiska normatívne právne akty (právne predpisy) tvoria hierarchickú stavbu, na vrchole ktorej sa zväčša nachádza **základný zákon štátu (ústava)**. Medzi prameňmi práva v SR majú najvyššie postavenie ústava a ústavné zákony. Ústavné zákony sú osobitným druhom zákonov. Od ostatných (obvyčajných) zákonov sa odlišujú formou a vyšším stupňom právnej sily. Ústava obsahuje komplexnú úpravu základných spoločenských vzťahov.

Ústava, ustavné zákony a zákony môžu obsahovať novú právnu úpravu, t. j. možno nimi v medziach stanovenej kompetencie upravovať v rámci ústavy akékoľvek spoločenské vzťahy, ktoré je možné a účelne upraviť, a to aj také, ktoré doteraz neboli upravené žiadnymi inými predpismi. Možno nimi stanoviť pravidlá pre ktorékoľvek subjekty.

Neraz však vzniká potreba, aby obsah zákonov bol konkretizovaný, podrobnejšie rozvedený. Konkretizácie zákonov sa spravidla uskutočňujú prostredníctvom ďalších normatívnych právnych aktov, ktoré sa súhrnne nazývajú vykonávacie právne predpisy. Medzi vykonávacie právne predpisy možno zaradiť nariadenia vlády, ale aj vyhlášky, výnosy a opatrenia, ktoré vydávajú ministerstvá a iné ústredné orgány štátnej správy. Orgány, ktoré vydávajú vykonávacie právne predpisy, musia byť splnomocnené na vydanie týchto právnych predpisov. Nižšie postavené výkonné orgány štátnej moci odvodzujú právomoc vydávať vlastné akty od právnych aktov parlamentu a od zákonov. Normatívne právne akty výkonných orgánov štátnej správy sú normatívnymi aktmi nižšej právnej sily. Právomoci i právne akty, ktoré orgány štátnej správy vydávajú, sú odvodené od právomoci a právnych aktov zákonodarného orgánu, preto sa nazývajú podzákonnými (odvodenými, sekundárnymi) aktmi, ako formálne i obsahovo odvodené zo zákonov. Výkonné orgány štátnej moci vydávajú jednak odvodené normatívne právne akty, ktoré sú všeobecne záväzné (nariadenia vlády, vyhlášky ministerstiev) a jednák individuálne právne akty.

5.2 PRÁVNE OBYČAJE

Právna obyčaj je historicky najstarším, **pôvodným prameňom práva**.

Obyčaj je určité pravidlo (vzor) správania, ktoré sa v dôsledku opakovaného používania za dlhšie časové obdobie vžilo do (s)vedomia a správania ľudí a je všeobecne akceptované spoločnosťou alebo štátom a postupne sa začalo považovať za záväzné.

Aby sa však obyčaj považovala za právne záväznú, musí spĺňať určité náležitosti (základné definíčné znaky), a to:

- a) **obyčaj musí byť dlhodobou opakovanou fakticky používaná a zachovávaná** ako určité zvykové pravidlo,
- b) **obyčaj musí byť všeobecne uznávaná**, a skutočne ju používa buď celá spoločnosť, alebo jej podstatná časť, vo všeobecnom presvedčení o právnej záväznosti obyčaje,

- c) **obyčaj musí byť dostatočne určitá**, konkrétna, precízna, aby bolo možné dostatočne presne (roz)poznať a vymedziť obsah práv a povinností, ktoré stanovuje.

Presvedčenie o záväznosti, ako aj dlhodobou opakované používanie sa musí navonok prejavovať dodržiavaním obyčaje a jej potvrdzovaním v postupe štátnych orgánov (sankcionovanosť).

Právne obyčaje boli charakteristickým a prevládajúcim prameňom práva v minulosti, a to nielen v anglo-americkom právnom systéme, ale aj v kontinentálnej Európe (na Slovensku sa až do roku 1950 uplatňovalo uhorskej obyčajové právo spísané v Tripartite uhorského právnik Štefana z Vrbovca (Verbóczy) a v Čechách platilo obyčajové české zemské právo spísané Kormelem ze Všehrd. Dnes sa práva obyčaji považuje za prameň práva vtedy, keď zákonodarca naň výslovne odkazuje. V anglo-americkom type právnej kultúry, kde sa práva obyčaji považuje za charakteristický prameň práva (zo súčasných vyspelých európskych krajín možno označiť za obyčajové právo určité pravidlá vo Veľkej Británii – najmä v oblasti ústavného práva) začlenil proces tvorby precedensov obyčaje do konkrétnych rozhodnutí, takže v súčasnosti tvoria ich súčasť, prípadne predstavujú samostatné, moderným obsahom naplnené a moderným jazykom vyjadrené precedensy.

Obyčaje sú však jedným z prameňov medzinárodného práva. Hovorí sa napríklad o „zvyklostiach daného národného prístavu“, ktoré musí rešpektovať každá loď. Aj tu však postupne vďaka OSN a iným medzinárodným organizáciám postupne dochádza k ich nahradzovaniu čiastkovými kódifikáciami v medzinárodných zmluvách.

5.3 SÚDNE A SPRÁVNE PRECEDENSY

Precedens je rozhodnutie súdu alebo iného orgánu verejnej moci v konkrétnej veci. Ide teda o individuálne právne akty, nie normatívne akty, ktoré však vzhľadom na svoj obsah nadobudli normatívny význam. To znamená, že rozhodovanie v prípadoch rovnakého druhu je inšpirované vzorom skoršieho rozhodnutia.

Súdne precedensy, ako sudcovská tvorba práva, sú hlavným a najdôležitejším prameňom práva v anglo-americkom type právnej kultúry, kde platí zásada, podľa ktorej rozhodnutia určitých súdov sú všeobecne

záväznú, z čoho vyplýva, že sudca právo nielen nachádza, ale právo aj tvorí. Precedensy, na rozdiel od písaného práva, nie sú vytvárané zákonodarným orgánom, zborom (parlamentom) alebo nim poverenými výkonnými orgánmi, ale rozhodovaním určitých súdov. Sudny precedens je tak v anglo-americkom právnom systéme individuálnym právnym aktom, ktorý nadobúda rozhodnutím súdu alebo orgánu štátnej správy normatívny význam a všeobecnú záväznosť a stáva sa prameňom práva.

Súhrn rozhodnutí súdov sa označuje ako **judikatúra**.

V kontinentálnej právnej kultúre (vrátane slovenského systému práva) nie sú precedensy všeobecne záväzným prameňom práva. *Súdy právo netvorí, iba ho pri aplikácii vykladajú.*

Tento výklad nie je všeobecne právne záväzný. V skutočnosti však vplyv judikatúry vyšších, najmä najvyšších súdov na rozhodovanie prípadov rovnakého druhu nižšími inštanciami je veľmi intenzívny. Predovšetkým výklad obsahujú v rozhodnutiach, ktoré sú publikované v oficiálnych zbierkach, je rešpektovaný v právnej praxi. Napriek tomu nie sú v niektorých európskych krajinách prameňmi práva *de iure* (na základe práva), ale len *de facto* (fakticky).

V Slovenskej republike má z tohto hľadiska výnimočné postavenie judikatúra Ústavného súdu Slovenskej republiky. Význam prameňa práva majú totiž aj určité nálezy Ústavného súdu. Podľa Ústavy SR sú vykonateľné rozhodnutia Ústavného súdu SR záväznú pre všetky orgány a osoby a podľa zákona sa určité druhy náleзов Ústavného súdu SR vyhlasujú v Zbierke zákonov SR. Ostatné nálezy, prípadne uznesenia sa zverejňujú v Zbierke nálezov a uznesení Ústavného súdu Slovenskej republiky.

Významné postavenie z hľadiska prameňov práva má aj judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva pri hodnotení a posudzovaní dodržiavania základných ľudských práv a slobôd štátmi, ktoré sú zmluvnými stranami Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (vrátane Slovenskej republiky).

5.4 NORMATÍVNE ZMLUVY

Normatívna zmluva je zmluva, ktorej ustanovenia majú všeobecnú normatívnu povahu a záväzne regulujú celú skupinu vzťahov rovnakého druhu a neurčitého počtu. Normatívna zmluva vzniká na základe konsenzu ako vzájomný súhlasný prejav vôle dvoch alebo viacerých subjektov práva a je

právnu skutočnosťou, ktorá zakladá, mení alebo zrušuje individuálny právny vzťah. Prameňom vnútroštátneho práva môžu byť normatívne (kolektívne) zmluvy uzatvorené medzi vnútroštátnymi subjektmi v prípadoch, keď písané právo zakladá ich všeobecnú platnosť a záväzne regulujú celú skupinu (druhovo rovnakých) vzťahov. Napríklad kolektívne zmluvy medzi zamestnancami a zamestnávateľmi v oblasti pracovného práva – tieto zmluvy musia rešpektovať zamestnávateľa, ktorí k nim pristúpili, voči svojim zamestnancom, a naopak sú tu aj záväzky zamestnancov.

V medzinárodnom práve sú normatívne zmluvy základným a hlavným prameňom práva ako písané právo vytvárané medzinárodnými zmluvami a za podmienok uvedených zväčša v ústavách sa stávajú aj súčasťou vnútroštátneho právneho poriadku a tým aj prameňmi práva jednotlivých štátov (napr. v Slovenskej republike – pozri článok 7 ods. 5 a článok 154c Ústavy SR).

5.5 PRÁVNA VEDA (DOKTRÍNA)

Právna veda (doktrína) je súhrn názorov na právo a jeho pôsobenie v praxi, ktoré publikovali vo svojich dielach významní právnicki z právnej praxe (učtelia práva a vedeckí pracovníci), ale aj právni praktici (sudcovia, advokáti, prokurátori, notári a pod.). Sú to jednak všeobecné diela (odborné články, štúdie, učebnice, skriptá, komentáre k zákonom, právne encyklopédie apod.) a jednak špeciálne diela, ktoré sa týkajú užšieho problému (napr. nutnej obrany) a podrobne sa mu venujú – monografie.

Právna veda je tzv. neformálny prameň práva, ktorý má právnu relevanciu zväčša len v anglo-americkom právnom systéme. V kontinentálnom systéme práva (vrátane slovenského) sa právna doktrína nepovažuje za bezprostredný prameň práva, pretože nevytvára záväznú právnu pravidlá. Ako významný zdroj poznania práva však umožňuje pochopiť princípy, ktoré ovládajú systém práva, hľadá prostriedky na riešenie problémov právnej praxe a poukazuje na nedostatky a protirečenia legislatívy. Preto má značný vplyv na zákonodarstvo i súdnictvo.

Okrem uvedených druhov prameňov práva sú nesporným prameňom práva aj **medzinárodné zmluvy**, ktorých postavenie prešlo dosti zložitým vývojom, a k prameňom Európskeho práva patrí aj **všeobecné právne zásady**.

6. TVORBA PRÁVA

V najširšom a všeobecnom zmysle je pojem tvorba práva totožný s pojmom vznik práva; zvyčajne sa však tvorbu práva rozumie len cieľavedomá tvorba práva ľudskou činnosťou, teda zákonodarstvom (v anglo-americkom type právnej kultúry aj rozhodovaním sudcov).

Z hľadiska teórie práva tvorbu práva rozumieme **tvorbu usporiadaného systému právnych noriem**. Na jej označenie sa používajú aj pojmy **normotvorba** alebo **legislatíva**.

Tvorba práva (normotvorba) je činnosťou štátnych zákonodarných, prípadne právotvorných orgánov vôbec, ktorých výsledkom je vytvorenie právnej normy v sprostredkovateľnej podobe vo forme právneho predpisu. V tomto zmysle je tvorba práva tvorbu právnych predpisov obsahujúcich právne normy.

Tvorba práva v oblasti európskeho kontinentálneho právneho systému tak predstavuje platným právom (ústavou a zákonmi) upravený postup dôležitej činnosti štátnych orgánov, ktorého výsledkom je vytvorenie a existencia usporiadaného systému platných právnych noriem určitého štátu. Tvorba práva, ako vysoko odborná právna činnosť, znamená vytváranie, zmenu alebo zrušovanie právnych noriem ako prvkov právneho systému v závislosti od dynamiky zmien v spoločnosti. Subjekt, ktorý právo navrhuje a vytvára, musí dokonale poznať existujúci právny poriadok, nadväznosti jednotlivých právnych odvetví a právnych predpisov. Subjekt, ktorý právo tvorí, musí tiež nevyhnutne ovládať **pravidlá legislatívnej techniky**, teda predovšetkým jazyk, v ktorom je predpis formulovaný, zásady štruktúrovania právneho predpisu, aby bol právny predpis prehľadný a zrozumiteľný. Je potrebné použiť **všet pojmy**, ktoré sú, pokiaľ možno, definované, jasné a jednoznačné. Tvorba práva je vo väčšine štátov v rámci európskeho kontinentálneho právneho systému upravená **rekogničnými normami**, ktoré určujú jednak **resultatívnu stránku práva** (obsahové náležitosti práva) a jednak **procedurálnu stránku práva**.

Tvorba práva predstavuje spoločensky podmienený proces označovaný ako **legislatívny proces**. Má spoločenský charakter, lebo normotvorca prostredníctvom tvorby práva potreby, záujmy a hodnoty spoločnosti premieta do všeobecne záväzných pravidiel správania, ktoré nadobúdajú štátnom stanovenú formu a stávajú sa **vynútitelné štátnou mocou**.

Legislatívny proces teda obsahuje **pravidlá tvorby právnych predpisov, ktoré sú základným prameňom práva.**

Legislatívny proces je zákonními upravený, právny a platným právom (ústavou a zákonmi) regulovaný formalizovaný proces tvorby právnych noriem, postup príslušných štátnych orgánov, ktorého výsledkom je vznik, tvorba, zmena alebo zrušenie právnych noriem, ktoré tvoria obsah normatívnych právnych aktov (právnych predpisov). Legislatívny proces predstavuje celý postup subjektov tvorby práva, počnúc podaním návrhu právneho predpisu cez jeho prerokovanie, schvaľovanie až po vydanie právneho predpisu.

Legislatívny proces ovplyvňujú a podmieňujú rôzne faktory – najnovšie poznatky vedy, mentalita národa, právna kultúra, spoločenská objednávka, politické strany, médiá, lobbystické skupiny, verejná mienka a pod., ktoré sa pokladajú aj za **materiálne pramene práva**. Preto legislatívnej činnosti musí predchádzať sústavná analýza spoločenských vzťahov a záujmov, ktoré vyžadujú a objektívne zdôvodňujú novú právnu úpravu i analýza doterajšieho pôsobenia právneho predpisu.

Legislatívny proces v pravom zmysle slova sa však začína až politickým rozhodnutím príslušného štátneho orgánu (orgánu verejnej moci) o začatí prípravy právneho predpisu.

Konkrétna podoba legislatívneho procesu závisí najmä od druhu právneho predpisu, ktorý sa má v jeho priebehu vytvoriť. Iný legislatívny proces je pri tvorbe zákonov, iný pri tvorbe vyhlášky ministerstva, iný pri prijímaní všeobecne záväzných právnych predpisov miestnych orgánov štátnej správy alebo územnej samosprávy.

Pre legislatívny proces pri tvorbe zákonov sa zaužíval pojem **zákonodarný proces (zákonodarstvo)**.

Z hľadiska predmetu teórie práva sa zameriame na stručnú charakteristiku **legislatívneho – zákonodarného procesu v Slovenskej republike**.

Zákonodarný proces v SR je upravený tak, že sú ustanovené pravidlá vydávania zákonov, ako aj odchýlkly vzťahujúce sa na ústavné zákony.

Základné etapy – štádiá zákonodarného procesu:

1. Podanie návrhu zákona (zákonodarná iniciatíva)
2. Prerokovanie návrhu zákona
3. Hlasovanie (rozhodovanie) o návrhu zákona

4. Podpísanie (signácia) schváleného návrhu zákona
5. Vyhlásenie (publikácia) zákona

Ad. 1:

Podanie návrhu zákona (zákonodarná iniciatíva)

Zákonodarnou iniciatívnou sa rozumie právo podať taký návrh zákona, ktorým je parlament povinný sa zaoberať predpísaným postupom. Takýto návrh môžu podať:

- výbory Národnej rady SR,
- poslanci NR SR,
- vláda.

Návrh zákona sa podáva predsedom Národnej rady písomne. Obsahuje paragrafované znenie a dôvodovú správu. Znenie návrhu zákona musí byť zrozumiteľné a musí z neho byť jasné, čo sa má zákonom dosiahnuť.

V legislatívnej praxi sa prevažne uplatňuje zákonodarná iniciatíva vlády, ktorá má odborný aparát na prípravu zákonov. Postup pri uplatňovaní zákonodarnéj iniciatívy vlády stanovujú **Legislatívne pravidlá vlády**, zakotvené vládnym uznesením. Upravujú prípravu vládných návrhov zákonov, ako aj prípravu a vydávanie vykonávacích predpisov. Legislatívne pravidlá sú pre navrhovateľa zákona, ak je nim vláda, záväzné.

Ad. 2:

Prerokovanie návrhu

Prerokovanie návrhu zákona má tri obligatórne fázy – tzv. čítania.

Prvé čítanie

Predseda Národnej rady Slovenskej republiky zabezpečí doručenie návrhu zákona všetkým poslancom najneskôr 15 dní pred jeho prerokovaním. Účelom prvého čítania návrhu zákona je najmä posúdenie, či predložený návrh z hľadiska svojho vecného zamerania a spôsobu navrhovanej právnej úpravy je potrebný alebo nie. Národná rada potom môže rozhodnúť tak, že

- vráti návrh zákona jeho navrhovateľovi alebo
- nebude pokračovať v rokovaní o návrhu zákona, alebo
- postúpi ho do druhého čítania.

Pokiaľ NR SR postúpi návrh do druhého čítania, súčasne rozhodne o pridelení návrhu zákona do výborov a o určení gestorského výboru. Určí aj lehotu na prerokovanie vo výboroch (nesmie byť kratšia ako 30 dní).

Druhé čítanie

V druhom čítaní sa už rokujú o konkrétnych ustanoveniach návrhu zákona, a to najprv vo výboroch, ktorým bol pridelený a potom v pléne. Ak bol návrh prerokovaný vo viacerých výboroch, podávajú tieto výbory spoločnú správu, ktorú vypracuje tzv. gestorský výbor. Obsahom prerokovania návrhu zákona v pléne je najmä hlasovanie o pozmenňujúcich a dopĺňujúcich návrhoch k návrhu zákona. Po ich schválení či zamietnutí sa takto upravený návrh zákona postúpi do tretieho čítania.

Tretie čítanie

Ak v druhom čítaní neboli schválené nijaké pozmenšujúce a dopĺňujúce návrhy, pristúpi sa následne v treťom čítaní k hlasovaniu o návrhu zákona ako celku. Ak v druhom čítaní boli schválené pozmenšujúce a dopĺňujúce návrhy, uskutoční sa tretie čítanie najskôr na druhý deň. V treťom čítaní sa nehlasuje o pozmenňujúcich alebo dopĺňujúcich návrhoch, s výnimkou takých, ktoré by slúžili na opravu legislatívno-technických alebo jazykových chýb.

Ad. 3:

Hlasovanie (rozhodovanie) o návrhu

Na platné uznesenie NR SR o prijatí návrhu zákona je potrebná nadpolovičná väčšina prítomných poslancov, pričom NR SR je schopná uznať sa, ak je prítomná nadpolovičná väčšina všetkých poslancov. Z toho vyplýva, že zákon môže byť prijatý najmenej 39 poslancami. Na prijatie ústavy a ústavného zákona je potrebný súhlas trojpätinovej väčšiny všetkých poslancov (t. j. 90 hlasov) a na prijatie zákona, ktorý prezident republiky (do 15

dni) vrátil na prerokovanie, je potrebná nadpolovičná väčšina všetkých poslancov (t. j. 76 hlasov).

Ad. 4:

Podpísanie (signácia) schváleného návrhu

Prijaté zákony podpisuje predseda parlamentu, predseda vlády a prezident republiky. Podpis však nemá len čisto formálny charakter. Predseda NR SR svojim podpisom zároveň osvedčuje dodržanie ústavného postupu pri prerokovaní a schvaľovaní návrhu a zároveň preberá zodpovednosť za totožnosť podpísaného textu s tým, ktorý poslanci schválili v NR SR. Podpis predsedu vlády znamená pripravenosť exekutívy aplikovať tento zákon v činnosti orgánov výkonnej moci. Podpis prezidenta republiky je spojený s uplatňovaním práva veta, ktoré má prezident republiky. V našich podmienkach je to určitý prostriedok preventívnej kontroly ústavnosti v najširšom zmysle slova a je spojený s oprávnením prezidenta vrátiť schválený zákon (s pripomienkami) na opätovné prerokovanie do parlamentu, a tak predĺžiť alebo stažiť túto etapu legislatívneho procesu.

Ad. 5:

Vyhlasenie (publikácia) zákona

Zákon nadobudne platnosť vyhlásením v Zbierke zákonov SR. Stáva sa súčasťou platného právneho poriadku Slovenskej republiky, ale zákon začne upravovať právne vzťahy, a začne pôsobiť, až keď nadobudne účinnosť. Čas medzi momentom nadobudnutia platnosti zákona a účinnosťou zákona sa nazýva legisvakarčná doba (lehota) a slúži predovšetkým na obznenie občanov s obsahom nového zákona.

7. PÁVNNA NORMA

Právna norma ako element systému právnych noriem, je **základným prvkom celého normatívneho systému práva**. Súhrn právnych noriem predstavuje právo. Právna norma nie je to isté čo právny predpis (tieto dva pojmy sa často zamieňajú). Právny predpis väčšinou obsahuje celý rad právnych noriem. Jedna právna norma sa môže nachádzať v jednom ustanovení právneho predpisu, vo viacerých ustanoveniach toho istého právneho predpisu, alebo dokonca vo viacerých právnych predpisoch.

Teda už z povahy vzťahu medzi právnymi normami a určitým systémom platného práva vyplýva, že jednotlivá právna norma nemôže byť poznaná a pochopená izolovane. Plný zmysel a obsah nadobúda až ako časť systému práva.

Právne normy sú sice obsahom normatívnych právnych aktov (právnych predpisov), ale nie sú s nimi totožné – nemožno ich zamieňať. Právne normy sú vyjadrené prostredníctvom **normatívnych alebo permissívnych právnych viet**, pričom

- normatívna právna veta vyjadruje normu zákazom či príkazom („*je zakázané*“, „*občan je povinný*“, „*musí sa*“ a pod.),
- permissívna právna veta vyjadruje normu dovolením („*možno*“, „*je prípustné*“ a pod.).

7.1 POJEM A ZNAKY PÁVNEJ NORIMY

Právna norma (ako sa už uviedlo) je všeobecne záväzné pravidlo správania uvedené v osobitnej štátom stanovenej alebo uznahej forme, ktorého dodržiavanie je vynútitelne donucovacou mocou štátu.

Medzi špecifické znaky právnej normy patrí predovšetkým:

- všeobecná záväznosť, neosobnosť, stabilitosť a nevyhnutnosť,
- vyjadrenie osobitou formou,
- štátne donútenie.

Jednotlivé znaky právnej normy (stručne)

1. Právna norma ako všeobecne záväzná, neosobná, stabilná a nevyhnutné pravidlo

Všeobecnosť právnej normy znamená, že sa uplatňuje na celom území štátu a platí pre každú vopred definovanú kategóriu osôb. S tým sa viaže aj to, že je to pravidlo **neosobné**, ktoré neplatí pre konkrétnu situáciu, pre jediný prípad, ale platí pre **neurčitý počet subjektov určitého druhu**.

Stabilitnosť právnej normy znamená, že sa aplikuje zakazovým, keď sa naplnia podmienky, ktoré sú v nej opísané (hypotéza) a trvá, až kým nie je zrušená. Je teda použiteľná na neurčité množstvo budúcich prípadov.

Nevyhnutnosť právnej normy spočíva v tom, že bez nej by sa spoločnosť nezaobišla, resp. by upadala do anarchie.

2. Právna norma je vyjadrená v osobitej forme

Právna norma je vždy vyjadrená vo zvláštnej – v osobitej forme, ktorú ustanoví alebo uzna štát. Štát musí v ústave alebo v osobitnom zákone ustanoviť:

- akým spôsobom bude štát prijímať právne normy – **procedúru prijímania** (napr. v Slovenskej republike ústavu a ústavné zákony prijíma Národná rada Slovenskej republiky trojpäťtinovou väčšinou – 90 poslancov, zákony – nadpolovičnou väčšinou prítomných poslancov, zákony vrátené prezidentom republiky nadpolovičnou väčšinou všetkých poslancov, t.j. 76 poslancov,
- akou formou budú vyjadrené (či vo forme zákona, nariadenia vlády, vyhlášky ministerstva a pod.),
- akou formou bude uverejňovať – **pravidelne publikovať** (napr. v Slovenskej republike sa všeobecne záväzne predpisy publikujú v Zbierke zákonov SR, pričom podrobnosti upravuje zákon č. 1/1993 Z. z. o Zbierke zákonov Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov).

3. Právna norma je pravidlo späté so štátnym donútením

Rešpektovanie právnej normy je zabezpečené štátnym (verejnoprávnym) donútením. *Donútením* sa rozumie nátlak verejnej moci na jednotlivca, obsahujúci aj použité sily, ktorá je však vždy založená na práve

a uskutočňovaná právnyimi prostriedkami. Donútenie sa uplatňuje len v prípadoch porušenia právnych noriem, resp. nerespektovania rozhodnutia štátneho orgánu naprávajúceho toto porušenie a za podmienok a spôsobom stanoveným v práve (napr. v trestnom konaní môžu orgány polície na písomný príkaz sudcu vykonať domovú prehliadku, predviesť svedka a pod.). Orgány verejnej moci, ktoré právne normy splnomocňujú na uplatňovanie prostriedkov štátneho donútenia, sú najmä štátne orgány a orgány územných samosprávnych celkov, ale aj osobitné orgány záujmových organizácií, či osobitné, zákonom určené osoby (napr. exekútori).

7.2 ŠTRUKTÚRA PRÁVNEJ NORMY

Právnu normu ako element systému právnych noriem (tak ako každý element určitého systému) charakterizuje jej **logická štruktúra**.

Logickú štruktúru právnej normy tvoria:

- hypotéza,
- dispozícia a
- sankcia.

Hypotéza - určí podmienky a predpoklady, za ktorých sa má realizovať pravidlo správania (splnenie právnej povinnosti, uskutočnenie subjektívneho práva) stanovené v dispozícii. Hypotézou právnej normy sú spravidla určené právne skutočnosti, s ktorými je spojený vznik, zmena alebo zánik práv a povinnosti upravených v dispozícii. Takýmito podmienkami (právnymi skutočnosťami) sú napr. vek, štátna príslušnosť, narodenie dieťaťa, zdravotie, smrť a pod. V hypotéze sú teda uvedené podmienky, za ktorých musí, nesmie alebo môže subjekt postupovať tak, ako mu to prikazuje, zakazuje či dovoľuje druhá časť právnej normy – dispozícia.

Dispozícia - určuje vlastné pravidlo správania, prostredníctvom ktorého sa predovšetkým reguluje konanie ľudí v spoločenských vzťahoch. Teda dispozícia určuje, komu a aké oprávnenia či povinnosti vzniknú, ak nastanú skutočnosti uvedené v hypotéze. Je to príkaz, zákaz alebo dovolenie. To znamená, že práve z dispozície vyplývajú oprávnenia i právne povinnosti (subjektívne práva) účastníkov právnych vzťahov.

Sankcia - určuje, aké právne následky nastanú, ak bude porušená povinnosť ustanovená v súlade s dispozíciou. Sankcia ako tretia časť práv-

nej normy je teda osobitná ujma, ktorá má postihnúť porušiteľa právnej normy, t. j. každého, kto by za určitých podmienok určených v hypotéze nedodržiaval pravidlo stanovené v dispozícii, čiže každého, kto nesie zodpovednosť za porušenie povinnosti vyplývajúcej z dispozície.

Toto je klasická tzv. trojčlánková (trichotomická) štruktúra právnej normy, ktorú možno zjednodušať vyjadriť „Ak je dané **A** (hypotéza) a je porušené **B** (dispozícia) má byť, uplatní sa **S** (sankcia)“.

V právnom systéme existujú aj právne normy, ktoré zdanlivo nemajú (neobsahujú) sankciu. Takéto normy sa nazývajú **impertektné** (leges imperfectae). Sú to spravidla veľmi všeobecné normy, ktoré vyjadrujú základné zásady právneho systému alebo právneho odvetvia. Na prvý pohľad sa zdá, akoby splnenie povinnosti nebolo zabezpečené sankciou. Pri hlbšom skúmaní sa však ukáže, že väčšina týchto noriem odpovedajú sankčné následky uvedené v iných súvisiacich normách.

7.3 DRUHÝ PRAVNÝCH NORIEM

Pre správnu aplikáciu práva má význam aj klasifikácia, resp. triedenie právnych noriem. Právne normy, ktoré sú obsahom právnych predpisov, možno klasifikovať z hľadiska niekoľkých kritérií, napríklad na:

- hmotnoprávne a procesné,
- kogentné a dispozitívne,
- oprávňujúce a zaväzujúce,
- všeobecné a osobitné,
- špecializované,
- blanketové a odkazujúce.

Hmotnoprávne a procesné normy

Toto rozlišovanie právnych noriem je zdôvodnené ich poslaním.

Hmotnoprávne normy (normy hmotného práva) obsahujú skutkové podstaty – abstraktný, typový opis rôznych druhov správania, ktoré sú relevantné z hľadiska práva.

Procesné normy sú zamerané na zabezpečenie ochrany subjektívnych práv, vynútitelnosť súdnych rozhodnutí. Procesné normy regulujú spoloč-

čenské vzťahy, ktoré vznikajú pri ochrane subjektívnych práv a tým vlastne zabezpečujú realizáciu hmotného práva. Upravujú napr. postup orgánov činných v trestnom konaní, alebo postup orgánov, ktoré vydávajú normatívne právne akty. Sú obsahujúte v tzv. procesných poriadkoch (Občiansky súdny poriadok, Trestný poriadok, Správny poriadok a pod.).

Kogentné (kategorické) a dispozitívne normy

Kogentné (kategorické) právne normy sú normy, ktorých ustanovenia **nemôžu** subjekty právneho vzťahu ani vylúčiť, ani obmedziť alebo inak (odchylné) upraviť. Kogentné normy teda nepripúšťajú nijaké odchytky od oprávnení a povinností ustanovených dispozíciou právnej normy. Tieto oprávnenia a povinnosti nemožno meniť ani prejavmi vôle účastníkov právneho vzťahu, ani iných subjektov (napr. štátnych orgánov). Kogentné normy spravidla upravujú právne vzťahy, ktoré sú obzvlášť dôležité pre spoločnosť. Väčšina noriem verejného práva (napr. ústavného, trestného, správneho, ale aj časť procesného práva) sú kogentnými normami. Príkladom kogentnej normy je „Poslanca nemožno trestne ani disciplinárne sťažiť, ani vziať do väzby bez súhlasu Národnej rady Slovenskej republiky. Ak Národná rada Slovenskej republiky súhlas odoprie, trestné stíhanie alebo vzatie do väzby je počas trvania poslaneckého mandátu vylúčené“ (čl. 78 ods. 3 Ústavy SR).

Dispozitívne právne normy, na rozdiel od kogentných, umožňujú účastníkom právnych vzťahov, aby si sami prejavom súhlasnej vôle určili obsah vzájomných oprávnení a povinností. Až v prípade, ak si sami účastníci právneho vzťahu neustanovia nič odlišné od dispozitívnej normy (teda iné oprávnenia a povinnosti!), upravuje sa tento právny vzťah podľa ustanovení príslušnej dispozitívnej normy. Preto sa dispozitívne normy označujú aj ako podporné pre prípad, ak by si subjekty nedohodli nič iné – potom platí pravidlo správania uvedené v dispozitívnej norme.

Oprávňujúce a zaväzujúce normy

Oprávňujúce normy formulujú výslovné len oprávnenie (pomocou slov „**môže**“, „**je oprávnený**“, „**je prípuštné**“, „**má právo**“) a je na samom subjekte tohto oprávnenia, či ho využije alebo nie.

Zaväzujúce normy formulujú výslovné len povinnosť, a to buď formou príkazu (príkazujúce normy), alebo formou zákazu (zakazujúce normy). Príkaz, príp. zákaz daný v norme musia dotknuté subjekty dodržať bez ohľadu na svoju vôľu.

Všeobecné a osobitné normy

Všeobecné právne normy sú normy, ktoré sa uplatňujú (ich pôsobnosť dopadá) na celom území štátu, na všetky subjekty a nie sú vopred výslovné obmedzené na určité časové obdobie.

Osobitné normy ustanovujú pravidlá, ktorých pôsobnosť je obmedzená na určitú časť územia štátu (zväčša to bývali podzákonné právne normy – vyhlášky a nariadenia orgánov miestnej správy a samosprávy) alebo na určitú kategóriu subjektov (napr. „Kto v čase spáchania trestného činu nedovšil päťnásť rok svojho veku, nie je trestne zodpovedný“ – § 11 Trestného zákona), alebo pre časové obdobie, v ktorom nastali alebo trvajú nejaké mimoriadne okolnosti.

Špecializované právne normy

Špecializované právne normy samy osebe nezakladajú práva a povinnosti subjektov, slúžia skôr na upresnenie ostatných právnych noriem. Patrí sem normy **deklarujúce** („Vláda Slovenskej republiky je vrcholným orgánom výkonnej moci“ – čl. 108 Ústavy SR) a **definície** (napr. „Za odsúdeného sa považuje ten páchatel, ktorý bol právoplatným rozsudkom uznatý za vinného“ – § 89 ods. 21 Trestného zákona).

Blanketové a odkazujúce normy

Blanketové normy odkazujú v niektorej svojej časti všeobecne na nejakú inú normu, ktorá ešte nemusí byť vydaná. Patrí sem všetky normy, ktoré splnomocňujú príslušné štátne orgány na podrobnejšiu úpravu určitých vzťahov, teda na vydanie vykonávacieho právneho predpisu – označujú sa ako splnomocňujúce blanketky.

Odkazujúce normy poukazujú (odkazujú) na určitú, konkrétnu už existujúcu právnu normu – zákon, vyhlášku, paragraf, ustanovenie, ktoré obsahuje jasnú pojmovo objasňujúce odkazujúcu právnu normu.

Za touto normou je uvedené číslo, ktoré sa opakuje pod čiarou textu tohto právneho predpisu, kde je uvedený konkrétny osobitný predpis, o ktorý v tomto prípade ide, teda je tu odkaz na iný právny predpis.

7.4 PÔSOBNOSŤ PRÁVNEJ NORMY

Pôsobnosť právnych noriem predstavuje vymedzenie realizácie a aplikácie právnych noriem.

Pôsobnosťou právnej normy teda rozumieme stanovenie rozsahu, v akom sa norma použije na konkrétny prípad, a to buď vzhľadom na:

- dobu, kedy sa používa (**časová pôsobnosť**),
- miesto (**priestorová pôsobnosť**),
- subjekt právneho vzťahu (**osobná pôsobnosť**).

Časová pôsobnosť právnych noriem

Časová pôsobnosť právnej normy je vyjadrená presným časovým určením **od kedy a do kedy** majú byť podľa nej upravené (regulované) spoločenské vzťahy.

Časová pôsobnosť právnej normy zahŕňa otázky:

- platnosti,
- účinnosti,
- spätnej pôsobnosti a intertemporality.

Platnosť

Platnosťou právnej normy sa rozumie, že pri jej tvorbe (vzniku) boli splnené všetky **náležitosti** predpísané (ustanovené) právnymi predpismi – bola vydaná príslušným orgánom v medziach jeho právomoci a bola náadne vyhlásená. Právna norma teda platí, len čo nadobudla formu niektorého z prameňov práva. Právna norma nadobúda platnosť dňom jej verejného vyhlásenia, prípadne publikovania (zverejnenia). Deň platnosti právnej normy je deň jej vyhlásenia, ktorý je uvedený v záhlaví čiastky Zbierky zákonov, v ktorej sa daná právna norma (právy predpis) nachádza. Dôsledkom platnosti právnej normy je to, že do systému práva pribúda predpísaným spôsobom prijatá norma, ktorá platí až do jej zrušenia alebo zmeny na základe novej právnej normy.

Zjednodušene povedané, platnosť právnej normy predstavuje dobu, počas ktorej je právna norma súčasťou platného právneho poriadku právneho systému určitého štátu.

Účinnosť

Od platnosti právnej normy treba odlišovať jej účinnosť. Účinnosť právnej normy znamená, že pre subjekty právnych vzťahov z nej vyplývajú príslušné oprávnenia a právne povinnosti. Teda až keď je právna norma účinná, možno ju aplikovať na situácie, ktoré opisuje.

Z toho vyplýva, že **účinnosť právnej normy** je vlastnosť právnej normy, ktorá umožňuje používať túto právnu normu na skutkové podstaty, ktoré sú v nej uvedené (obsiahnuté). Nadobudnutie účinnosti právnej normy znamená, že právna norma začína „žiť“, že sa podľa nej treba správať a že možno podľa nej toto správanie aj vynucovať. Účinnosť právnej normy vyjadruje skutočnosť, že z právnej normy vznikajú a vyplývajú pre jej adresátov záväzná práva a právne povinnosti; že sa stáva záväznou a že ju možno aplikovať na ňu upravované právne vzťahy, a v prípade jej nedodržania nastupuje možnosť použiť štátne donútenie.

Predpokladom účinnosti právnej normy je jej platnosť skôr ako nadobudne právna norma účinnosť, musí byť platná. Účinnosť právnej normy môže byť totožná s dňom, keď norma nadobudla platnosť, ale väčšinou je začiatok účinnosti stanovený až po určitom čase od nadobudnutia jej platnosti. Býva to tak spravidla pri zákonoch, a to z praktických dôvodov, aby sa s nimi mohli pracovníci štátnych orgánov aj občania v dostatočnom časovom predstihu oboznámiť skôr ako nadobudnú účinnosť – právnu záväznosť. Čas, ktorý uplynie medzi platnosťou a účinnosťou právnej normy, sa nazýva **legisvakancčná lehota (vacatio legis)**. Deň, keď normatívny právny akt nadobúda účinnosť, býva v ňom spravidla výslovné určený (na konci právneho predpisu).

Ak nie je deň nadobudnutia účinnosti výslovné v právnom predpise určený, nadobúdajú právne predpisy vyhlasované v Zbierke zákonov účinnosť pätnásť deň po ich vyhlásení (generálne ustanovenie o účinnosti).

Zánik platnosti a účinnosti právnych noriem

Právne normy platia tak dlho, pokiaľ nie sú zrušené. Výnimku tvoria právne normy, pri ktorých bola od začiatku určená osobitná doba platnosti – tie platia len po túto dobu – napr. v zákone je priamo ustanovené: „*Tento zákon nadobúda účinnosť dňom vyhlásenia a stráca účinnosť 31. decembra 1996*“. Zvyčajne však doba platnosti a tým aj účinnosti normy nebýva vopred stanovená, a preto je na zánik platnosti normy potrebné výslov-

né ustanovenie uvedené v novom normatívnom akte, čo sa nazýva **derogačná klauzula**.

Derogačná klauzula je výslovné ustanovenie o zániku platnosti právnej normy v novom normatívnom právnom akte. Derogačná klauzula, ktorá vyhlasuje doterajšiu právnu úpravu za neplatnú, sa nachádza vždy v záverečných ustanoveniach nového normatívneho právneho aktu.

Derogačné klauzuly delíme na:

- **generálne derogačné ustanovenia** – ktoré iba všeobecne určujú, že sa zrušujú všetky právne normy, ktoré odporujú ustanoveniam nového normatívneho aktu, nadobúdajúceho platnosť. Pre právnu aplikáciu je však veľmi zložitá zisťovať, ktorých noriem sa to týka, preto sa generálne derogačné ustanovenia vyskytujú len zriedka;

- **konkrétne derogačné ustanovenia** – obsahujú taxatívny (výslovný) výpočet všetkých zrušených normatívnych aktov, ktoré sa novou právnu úpravou zrušujú.

Okrem výslovného zrušenia účinnosti právnej normy derogačnou klauzulou dochádza aj k zrušeniu právnej normy nepriamo, a to novelizáciou obsiahnutou v neskoršom právnom predpise. Teda zmenou textu pôvodnej právnej normy neskorším právnym predpisom.

Platnosť a účinnosť právnych noriem zaniká spravidla súčasne.

Platnosť a účinnosť normatívnych právnych aktov však ovplyvňujú aj rozhodnutia Ústavného súdu SR, pričom moment zániku účinnosti a platnosti normatívnych právnych aktov v tomto prípade nie je totožný.

Ak Ústavný súd SR vo svojom náleze výsloví, že medzi právnymi predpismi a ústavou je nesúladiť, stráca príslušný predpis najskôr účinnosť (a to dňom uverejnenia nálezu Ústavného súdu SR v Zbierke zákonov) a až neskôr (po uplynutí 6 mesiacov) aj platnosť, ak nebol medzitým daný do súladu s nálezhom Ústavného súdu SR príslušným štátnym orgánom, ktorý právny predpis vydal.

Ak novší právny predpis neobsahuje derogačnú klauzulu, potom treba nešit – pomocou výkladu práva – ktorá z právnych noriem upravujúcich ten istý spoločenský vzťah sa má aplikovať (použiť). Ak sú tieto právne normy obsiahnuté v právnych predpisoch rovnakej právnej sily, platí zásada, že

neskorší právny predpis zrušuje skorší (*lex posterior derogat legi priori*). Vo vzťahu špeciálnych a všeobecných právnych noriem platí pravidlo, že špeciálna norma má prednosť pred všeobecnou normou (*lex specialis derogat legi generali*).

Retroaktivita a intertemporalita

S otázkou účinnosti právnych noriem súvisí aj problém zákazu **spätneho pôsobenia (retroaktivity)** právnych noriem.

Už z povahy práva vyplýva zásada, že právne normy by nemali pôsobiť spätne. Vzhľadom na právnú istotu si musia byť subjekty práva isté, že ich správanie bude posudzované vždy podľa práva platného v čase, keď tomuto správaniu došlo. Táto zásada platí predovšetkým v trestnom práve. Nikomu nemožno uložiť trest za čin, ktorý nebol zákonom označený za trestný čin v čase, keď bol spáchaný. Trestnosť činu a ukladanie trestu sa teda vždy posudzuje podľa zákona účinného v čase spáchania činu. Vynímkou z tejto zásady v trestnom práve je to, že ak je neskorší zákon pre páchateľa priaznivejší (spáchaný čin sa už vôbec nepovažuje za trestný, alebo je zaň určený miernejší trest), postupuje sa podľa tohto „neskoršieho“ zákona.

Aj v ostatných odvetviach je retroaktivita výnimkou, pretože podľa právnej normy sa spravidla upravujú len právne vzťahy, ktoré vznikli po dni účinnosti normy. Len výnimočne sa v právnom predpise výslovne ustanovuje, že právna norma má v istom rozsahu spätnú pôsobnosť. Tu treba rozlišovať:

- **právu retroaktívitu**, pri ktorej právna norma upravuje aj právne vzťahy, ktoré vznikli pred dňom, keď nadobudla účinnosť, a
- **nepravú retroaktívitu**, keď sa vznik právneho vzťahu posudzuje podľa právnej normy účinnej v čase vzniku právneho vzťahu, ale obsah právneho vzťahu, práva a povinnosti subjektov sa posudzujú podľa novej právnej normy.

Ak neskorší právny predpis nahrádza skorší právny predpis, je potrebné, aby sa v neskoršej norme ustanovilo, podľa akého práva (akej normy) sa budú spravovať právne vzťahy, ktoré sice vznikli za účinnosti skoršieho právneho predpisu, ale realizujú sa už v podmienkach, teda za účinnosti neskoršieho právneho predpisu. Tento problém riešia **prechodné (intertemporálne)** ustanovenia zaradené zvyčajne tiež na konci textu neskoršieho právneho predpisu. Prechodné ustanovenia teda upravujú režim pre-

chodného spolupôsobenia skoršej a neskoršej právnej normy. V čase pôsobenia prechodných ustanovení sa v určenom rozsahu dočasne používajú skoršie právne normy, aj keď ich platnosť a pôsobnosť zanikla a ešte sa nepoužívajú nové, ktoré sú už platné a účinné – teda prechodné ustanovenia akoby na istý čas pozastavili pôsobnosť niektorých ustanovení novšieho predpisu.

Priestorová pôsobnosť právnych noriem

Priestorovou pôsobnosťou právnej normy sa rozumie ohraničenie miesta (priestoru, teritória), v ktorom právna norma platí a je účinná.

Z hľadiska priestorovej pôsobnosti právnych noriem rozlišujeme:

- a) právne normy, ktorých pôsobnosť sa vzťahuje na celé územie štátu. Sú to spravidla právne normy obsiahnuté v právnych predpisoch ústredných orgánov štátu – parlamentu, vlády, ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy;
- b) právne normy, ktorých pôsobnosť sa vzťahuje iba na určitú ohraničenú časť tohto územia, napr. len na pohraničné územie. Patrí sem aj všeobecne záväzná nariadenia obcí, ktoré majú pôsobnosť v obvode pôsobnosti obcí, alebo všeobecne záväzné predpisy samosprávnych krajov, ktoré pôsobia v rámci obvodu samosprávneho kraja;
- c) právne normy, ktorých pôsobnosť sa vzťahuje výhradne na subjekty na území štátu. Sem patria napr. normy ústavného práva garantujúce niektoré politické práva a ľudské práva druhej generácie;
- d) právne normy, ktorých pôsobnosť sa vzťahuje aj na vymedzený okruh subjektov mimo hraníc územia štátu. Tieto právne normy upravujú podľa povahy vecí aj vznik, zmenu alebo zanik právnych vzťahov, oprávnenia a povinnosti určitých subjektov za hranicami štátu – napr. diplomatické misie.

Osobná pôsobnosť právnych noriem

S priestorovou pôsobnosťou právnych noriem je úzko spätá, ba dokonca sa niekedy aj prekrýva **osobná pôsobnosť** právnych noriem. Vyplyva to z toho, že pri skúmaní otázky použitia rozsahu právnej normy na konkrétny prípad je potrebné vziať do úvahy nielen ohraničené miesto – priestor, v ktorom právna norma pôsobí, ale zároveň aj určitý vymedzený okruh sub-

jektov právneho vzťahu, na ktoré sa právna norma vzťahuje, prípadne nevzťahuje.

Zásadne sa právna norma vzťahuje na všetky subjekty (fyzické osoby i právnické osoby), ktoré sa nachádzajú na území Slovenskej republiky, teda na slovenských občanov i občanov iných štátov. Niektoré právne normy však upravujú práva a povinnosti i tých slovenských občanov, ktorí sa nachádzajú mimo územia SR t. j. na území iných štátov.

Osobitné miesto v oblasti osobnej pôsobnosti právnych noriem má problematika **imunit a excecpcii**. To znamená, že na určitý vymedzený okruh osôb (subjektov) sa pôsobnosť právnych noriem nevzťahuje. Napríklad v dôsledku diplomatickej imunity nemožno uplatniť pôsobnosť niektorých noriem slovenského práva (najmä trestných) na diplomatických predstaviteľov iných štátov. Tieto osoby sa označujú ako **exteritoriálne osoby** (exteritorialita je fikcia, na základe ktorej sa s diplomatickými úradníkmi, akreditovanými v cudzom štáte, zachádza tak, akoby nikdy neopustili svoju krajinu a podľa ktorej sa aj samo veľvyslanectvo považuje za súčasť národného územia vysielajúceho štátu).

S vyňatím určitých osôb z pôsobnosti právnych noriem sa stretávame aj v podobe **imunity** členov zákonodarných zborov (poslancov), prípadne imunity sudcov alebo prokurátorov. V podstate ide o vyňatie poslancov, sudcov a prokurátorov najmä z pôsobnosti trestnoprávných a správnych (administratívnych noriem). Osoby požívajúce imunitu sú buď celkom vyňaté z jurisdikcie štátu, ktorého sú občanmi (prezident republiky, okrem inov vyslovne uvedených v čl. 107 Ústavy SR), alebo právne normy umožňujú, aby o obmedzení či vylúčení ich imunity rozhodol parlament – poslanci NR SR, prípadne Ústavný súd SR – sudcovia ústavného súdu, predseda a podpredsedovia Najvyššieho súdu SR.

8. SYSTÉM PRÁVA

Systém všeobecne je sústava prvkov (javov), ktoré sú určitým spôsobom usporiadané a spojené vzájomnými väzbami. To znamená, že každý systém sa vyznačuje istou jednotou a určitou diferencovanosťou. Skladá sa z určitých častí (elementov), na ktoré ho možno rozdeliť, roztriediť a medzi nimi existujú relatívne stabilné, charakteristické väzby, ktoré mu dávajú určitosť a umožňujú mu fungovať.

Systém práva teda tvorí množina prameňov práva (právnych noriem) a množina ich vzájomných vzťahov. Systém práva je výsledkom systemizácie, ktorá spočíva v tom, že práva veda spracováva materiál prameňov práva z určitých aspektov. Spôsob, akým to robí, resp. kritériá, ktoré si vyberá, závisia od historických podmienok, potrieb a záujmov v danej vývojovej etape spoločnosti, a preto existujú viaceré systémy práva.

Inak povedané, pojem **systém práva** predstavuje usporiadaný normatívny systém, ktorý zahŕňa pozitívne právo štátu, a v širšom zmysle aj inštitúcie štátu, ktoré právo tvoria a používajú. Systém práva predstavuje usporiadanie prvkov určitého právneho poriadku.

Všeobecne základným prvkom (jednotkou) právneho systému je práva na norma, ale právny systém tvorí nielen usporiadaná množina právnych noriem, ale aj usporiadaná množina ich vzájomných právnych väzieb a vzťahov.

Právne normy sú medzi sebou horizontálne a vertikálne (podľa stupňa právnej sily) pospájané (vytvárajú akúsi pyramidu, na vrchole ktorej je ustava štátu). Tieto väzby sú relatívne stabilné a pre ten –ktorý právny systém charakteristické. Štruktúra právneho systému je formovaná práve charakterom týchto väzieb medzi právnymi normami. Štruktúrou právneho systému sa teda rozumie charakter siete väzieb medzi právnymi normami, a teda aj spôsob usporiadania právnych noriem v rámci systému. Aby tento systém fungoval, musí byť zabezpečená jeho **jednota, homogenita**.

Jednota práva je zabezpečená tak, že právne normy, ktoré právo tvoria, si navzájom neodporujú. Vnútrotný súlad a nerozpornosť systému si vyžaduje, aby jednotlivé právne normy boli určitým spôsobom logicky usporiadané, aby si navzájom neodporovali, aby jedna právna norma nezakazovala správanie, ktoré iná právna norma prikazuje, prípadne dovoľuje, pretože rozpor právnych noriem vnáša do právneho poriadku zmlátok a robí rozporné

právne normy nespĺniteľnými, a teda neefektívnymi. Adresát právnej normy v takomto prípade nevie, ako sa má podľa práva správať, a štátny orgán zase nevie, k akému správaniu má adresáta právnej normy donucovať.

Prato právny systém ustanovuje aj právne postupy, ako predchádzať vzniku rozporov medzi právnymi normami (určitý kontrolný mechanizmus), i to, ako ich odstraňovať (reparačný mechanizmus).

Existuje niekoľko foriem odstraňovania rozporov v práve. Niektoré spočívajú vylučne v práve iniciovať odstránenie rozporu, kým iné formy spočívajú v právomoci pozastaviť alebo zrušiť platnosť noriem, ktoré odporujú normám vyššej právnej sily. Riešenie rozporov právných noriem patrí orgánom tvorby práva (bežným spôsobom odstránenia rozporu je novelizácia právneho predpisu). Dôležitú funkciu pri odstraňovaní rozporov v právnom systéme má aj ústavná sudnictvo.

V systéme orgánov verejnej moci v Slovenskej republike, ktoré disponujú právomocou na odstránenie nesúladu právných predpisov v právnom systéme, má významné postavenie **Ústavný súd Slovenskej republiky**.

Ústavný súd SR kontroluje ústavnosť už platných a účinných právnych predpisov.

Rozhoduje o súlade:

- zákonov s ústavou a ústavnými zákonmi i medzinárodnými zmluvami, s ktorými vyslovila súhlas Národná rada Slovenskej republiky a ktoré boli ratifikované a vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom,
- nariadení vlády, všeobecne záväzných právnych predpisov ministerstva a ostatných ústredných orgánov štátnej správy s ústavou, ústavnými zákonmi, s medzinárodnými zmluvami, s ktorými vyslovila súhlas Národná rada Slovenskej republiky a ktoré boli ratifikované a vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom, a so zákonmi, ako o nich nerozhoduje iný súd,
- všeobecne záväzných nariadení podľa čl. 68 Ústavy SR s ústavou, s ústavnými zákonmi, s medzinárodnými zmluvami, s ktorými vyslovila súhlas Národná rada Slovenskej republiky a ktoré boli ratifikované a vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom, a so zákonmi, ako o nich nerozhoduje iný súd,
- všeobecne záväzných právnych predpisov miestnych orgánov štátnej správy a všeobecne záväzných nariadení orgánov územnej samosprávy podľa čl. 71 ods. 2 Ústavy SR s ústavou, ústavnými zákonmi, s medzinárodnými zmluvami vyhlásenými spôsobom ustanoveným zá-

konom, so zákonmi, s nariadeniami vlády a so všeobecne záväznými právnymi predpismi ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy.

Ak Ústavný súd SR svojim rozhodnutím vysloví, že medzi právnymi predpismi je nesúlad, strácajú tieto predpisy **účinnosť**. Ak orgány, ktoré tieto predpisy vydali, ich do šiestich mesiacov od vyhlásenia nálezou Ústavného súdu SR nedajú do súladu, strácajú tieto predpisy aj **platnosť**.

Zločkami systémom platného práva sú aj právne inštitúty. **Právnym inštitútom je súbor právnych noriem, ktoré upravujú rovnorodé spoločenské vzťahy, ktoré však nemusia byť ohraničené jediným právnym odvetvím, ale môžu byť obsiahnuté vo viacerých oblastiach práva.** Vyššou skladobnou jednotkou systému práva je právne odvetvie. Systém práva predstavuje usporiadanie právnych noriem do systematického celku, ktorý je následne rozdelený na jednotlivé, relatívne samostatné časti (právne odvetvia). **Právne odvetvie tvorí relatívne rozsiahla množina právnych noriem, ktoré upravujú určitú rovnorodú skupinu (určitý druh) spoločenských vzťahov, či určitú špecifickú oblasť života spoločnosti.** Právne normy jednotlivého právneho odvetvia majú spoločný predmet právnej regulácie a tomu adekvátne metódy regulácie. Právo, ako zložitý právny systém, je nevyhnutne prehladne vnútorné členiť, a preto sa právo delí na celý rad právnych odvetví, z ktorých niektoré patria do podsystemu verejného práva, iné do podsystemu súkromného práva a ďalšie sú hybridného charakteru.

V európsko-kontinentálnom type právnej kultúry sa právo tradične člení na dva veľké podsystemy, na **verejné právo** (ius publicum) a **súkromné právo** (ius privatum).

8.1 ČLENENIE PRÁVA NA PRÁVO VEREJNÉ A SÚKROMNÉ

Z hľadiska vzťahov, ktoré sú predmetom alebo výsledkom právnej regulácie, sa právo člení na **verejné a súkromné**. Členenie práva na právo súkromné a verejné sa začalo už v 3. storočí n. l. v rímskom práve, keď významný rímsky právnik Dominius Ulpianus povedal, že súkromné právo chráni záujmy jednotlivca, zatiaľ čo verejné právo sa týka rímskeho štátu a jeho činnosti, teda, že niektoré veci sú verejnoprospešné, kým iné zasa súkromné. Išlo vlastne o to, aby sa oddelilo právo štátu a jeho vlastníctvo od práv jednotlivca a jeho rodiny.

Toto členenie však nadobudlo význam až oveľa neskoršie, pretože stre-dovek delenie práva na verejné a súkromné nie vždy rešpektoval. Rozlišova-nie oboch subsystémov sa opätovne vo väčšom rozsahu objavilo až v období renesancie v 14. až 16. storočí v období formovania absolutistických štá-tov. V období liberalizmu v 19. storočí sa ešte prehĺbilo, pretože liberáli robili ostrý rozdiel medzi občianskou spoločnosťou a štátom. Tak kontinen-tálna Európa bezvýhradne prijala delenie práva na verejné a súkromné, hoci medzi jednotlivými štátmi sú rozdiely v tom, ktoré odvetvia práva sa začleňu-jú do verejného práva a ktoré do súkromného práva.

Do súkromného práva patria tie právne odvetvia, v ktorých sú vzťahy medzi subjektmi založené na princípe rovnosti, a naopak v odvetviach verej-ného práva sa vzťahy medzi subjektmi spravujú princípom **subordinácie (nadradenosti a podriadenosti)**.

Verejné právo

Verejné právo vyjadruje záujmy spoločnosti a veci verejnoprospesných. Verejné právo slúži na ochranu verejných záujmov, záujmov spoločnosti ako celku. Verejné právo upravuje právne vzťahy týkajúce sa verejného záu-jmu štátu.

Verejné právo vyjadruje nadradenosť verejnej moci voči ostatným sub-jektom práva. V demokratickom štáte ide o nadradenosť verejnej moci i ba:

- v zákonom vymedzených prípadoch a
- zákonom ustanoveným spôsobom.

Sféra, v ktorej sa verejná moc pohybuje, je teda **konkretizovaná zá-konom vymedzenými právomocami a kompetenciou (prislušnosťou) štátnych orgánov i orgánov územnej samosprávy**, ktoré verejnú moc vykonávajú. Sféru verejného práva možno vymedziť ako vzťahy, v ktorých vystupuje vždy aspoň jeden zo subjektov ako vykonávateľ moci. Sú to vzťa-hy, v ktorých sa uplatňuje subordinácia. Napríklad vzťah daňového poplatní-ka a štátu reprezentovaného v tomto prípade daňovým úradom.

Verejnoprávne vzťahy vznikajú, menia sa a zanikajú právnym aktom or-gánov verejnej moci. Tieto akty odzrkadľujú nadradenosť orgánov verejnej moci nad ostatnými subjektmi práva najmä

- tým, že ich právne účinky nastávajú nezávisle od vôle adresátov (dane sa musia platiť bez ohľadu na vôľu povinného subjektu), a
- tzv. **predpokladom spravnosti**, čo znamená, že takýto akt treba považovať za správny, aj keď nie je – jedinou cestou ako sa vyhnúť jeho rešpektovaniu, je zrušenie alebo zmena aktu (čo opäť nezávisí od vôle adresáta).

Aj sankcie sa vo verejnom práve výrazne odlišujú od sankcií v súkromnom práve. Sankcia je sekundárna právna povinnosť, ktorá vzniká ako následok nesplnenia primárnej povinnosti, ktorú ustanovuje zákon ale-bo iný právny predpis.

V oblasti verejného práva sa uplatňujú represívne sankcie, pričom sa uvádza, že účelom represívnej sankcie je spôsobiť „bolesť“ - újmu.

Represívne sankcie sa uplatňujú (používajú) najmä v trestnom, správ-nom, a finančnom práve.

Do sféry verejného práva sa v slovenskom právnom systéme zaraďujú predovšetkým tieto odvetvia práva:

1. **Ústavné (štátne) právo** predstavuje súhrn právnych noriem o vzťahu občanov k štátu, o organizácii štátu a činnosti jeho orgánov. Sústredí-je sa na najvýznamnejšie spoločenské vzťahy upravené najmä v Ústave a v ústavných zákonoch, ako základy hospodárskej sústavy a politické-ho systému, štátneho zriadenia, štátnych a samosprávnych orgánov, organizáciu súdov a prokuratúry, ako aj na práva a povinnosti občanov.
2. **Správne právo** predstavuje súhrn právnych noriem sústredených na štátnu správu verejných vecí napríklad v oblasti dopravy, školstva, zdravotníctva a pod. Jeho úlohou je upravovať postavenie a správanie subjektov práva vo vzťahoch, ktoré vznikajú a uskutočňujú sa pri rea-lizácii výkonnej moci v štáte vo sfére verejnej správy.

Verejná správa je správa verejných záležitostí, ktorú vykonáva štát prostredníctvom svojich orgánov a ďalších verejnoprávnych subjek-tov, ktoré reprezentujú verejnú moc (územné a záujmové verejnopráv-ne korporácie). Normy správneho práva tak upravujú veľmi široký okruh vzťahov, v ktorých má rozhodujúcu úlohu organizácia a činnosť najóz-nejších orgánov verejnej správy. Účelom správneho práva vo všeobec-nosti je vytvárať podmienky na realizáciu zákonov.

3. **Finančné právo** predstavuje súhrn právnych noriem upravujúcich podmienky hospodárenia štátu a verejné finančné vzťahy, ktoré s tým súvisia. Zahŕňa sa sem rozpočtové, menové, bankové, devízové, colné a daňové právo. Finančné právo úzko súvisí so správnyim právom, a preto sa v odbornej literatúre uvádza ako subsystém správneho práva.
 4. **Právo životného prostredia** tvorí skupina právnych noriem upravujúcich spoločenské vzťahy, ktoré sprostredkujú ochranu či reprodukciu hmotných častí životného prostredia. Rovnako ako finančné právo aj právo životného prostredia úzko súvisí so správnyim právom a v odbornej literatúre je uvádzané ako subsystém správneho práva.
 5. **Právo sociálneho zabezpečenia** je súhrn právnych noriem upravujúcich veľké množstvo právnych vzťahov, prostredníctvom ktorých sú zabezpečené sociálne práva občanov. Teda upravuje inštitúcie a právne vzťahy, prostredníctvom ktorých sa odstraňujú alebo aspoň zmierňujú následky sociálnych udalostí, v ktorých sa občania môžu ocitnúť. Patri sem zdravotné, nemocenské a dôchodkové poistenie, sociálna starostlivosť, štátne dávky sociálneho zabezpečenia a pod.
 6. **Trestné právo** tvorí súhrn právnych noriem upravujúcich vzťahy vznikajúce z porušenia práv a zákonom chránených záujmov súkromnoprávnych, obchodných, osobnostných, majetkových, rodinnoprávnych a správnych, spôsobeného útokmi fyzických osôb.
 7. **Trestné právo hmotné** chráni práva a oprávnené záujmy fyzických a právnických osôb, záujmy spoločnosti a ústavné zriadenie Slovenskej republiky. Definuje skutkové podstaty jednotlivých trestných činov, určuje základy a následky trestnej zodpovednosti a stanovuje druh trestu. Základným prameňom trestného práva hmotného je Trestný zákon.
 8. **Trestné právo procesné** tvorí súhrn právnych noriem upravujúcich postup orgánov činných v trestnom konaní tak, aby trestné činy boli náležite zistené a ich páchatelia boli podľa zákona spravodlivo potrestaní. Základným prameňom trestného práva procesného je Trestný poriadok.
- Súkromné právo**
- Súkromné právo vyjadruje a ochraňuje súkromné záujmy jednotlivcov, jednotlivých subjektov práva a vecí súkromných.

Súkromné právo tvoria právne odvetvia, v ktorých sú vzťahy subjektov (vrátane štátu) založené na princípe rovnosti. Teda:

- žiadny zo subjektov súkromnoprávnych vzťahov nemôže druhému subjektu bez jeho súhlasu ukladať povinnosti, ani na neho prevádzať práva (napr. nemožno niekoho obdarovať bez jeho súhlasu),
- žiadny z účastníkov takýchto vzťahov nie je spôsobilý autoritatívne rozhodovať o právach a povinnostiach vznikajúcich zo súkromnoprávnych vzťahov. Spory môžu rozhodovať výlučne štátne orgány (najmä súdy), pričom aj v konaní pred nimi majú účastníci (vrátane štátu, ak je stranou v konaní) rovné postavenie.

To znamená, že zatiaľ čo **normy verejného práva sú svojím charakterom zásadne normami kategorickými**, ktoré určujú povinnosti, príkazy alebo zákazy, **normy súkromného práva majú prevažne dispozičný charakter**, a ponechávajú subjektom práva určitú dispozičnú voľnosť určiť si na základe vlastných prejavov vôle konkrétny obsah subjektívnych práv a právnych povinností.

Z toho vyplýva aj rozdielna realizácia zákonom garantovaných práv. Súkromnoprávne vzťahy sa vyznačujú **dispozičnou autonómiou subjektov** práva. Konkrétne povaha či obsah súkromnoprávnych subjektívnych práv (aj povinností) v individuálnych vzťahoch závisí od prejavov vôle – teda od právnych úkonov subjektov, pretože právne normy viažu vznik, zmenu alebo zánik príslušných právnych vzťahov na súkromnoprávne úkony. Ich právne účinky v zásade závisia od vôle druhých subjektov. V procesnoprávnej rovine sa to prejavuje tak, že zatiaľ čo v odvetviach verejného práva je úlohou štátnych orgánov vynútiť splnenie právnych povinností, súkromnoprávne spory sa riešia z iniciatívy zainteresovaných subjektov, pričom je potrebné zdôrazniť, že **v oblasti súkromného práva je štát len jedným zo subjektov práva, ktorý má rovnoprávne postavenie s inými subjektmi práva**.

Účelom sankcií v súkromnom práve je nahradiť škodu, ktorá vznikla ako dôsledok protiprávneho konania, prípadne uviesť vec do pôvodného stavu.

Do sféry súkromného práva sa v slovenskom právnom systéme zaraďujú predovšetkým tieto právne odvetvia:

1. **Občianske právo** reguluje veľmi širokú oblasť spoločenských vzťahov a je do tej miery prepracované, že poskytuje všeobecné princípy aj pre

ostatné odvetvia súkromného práva. Bolo pri zrode celého súkromného práva; niekedy sa označuje aj ako civilné právo, čo naznačuje jeho základ v rímskom ius civile – právo občanov.

2. **Občianske právo hmotné** tvorí súhrn právnych noriem, ktoré vymedzujú osobný a majetkový štátúr subjektov (osôb), upravujú základné vlastnicke pomery v spoločnosti, právny princíp, ktorým sa spravujú fyzické a právnické osoby vo svojich vzájomných osobných a majetkových vzťahoch, založených navzájomnerovnom postavení, ako aj právne prostriedky vzniku, zmeny a zániku práv a povinností vznikajúcich na základe týchto vzťahov. Toto právne odvetvie upravuje rôzne vzťahy, ktoré vznikajú medzi občanmi navzájom, medzi občanmi a verejnými alebo súkromnými organizáciami, ako aj medzi týmito organizáciami a štátom. Občiansky zákonník chráni osobnosť a osobné, majetkové i nemajetkové práva subjektov (občanov).
3. **Rodinné právo** tvorí súhrn vzťahov vznikajúcich v rodine, medzi manželmi, rodičmi a deťmi a prostredníctvom nich aj vzťahy medzi ostatnými príbuznými, ako aj vzťahy náhradnej rodinnej výchovy. To znamená, že upravuje právne postavenie človeka v rodinnom kolektíve. Základná práva úprava je obsiahnutá predovšetkým v Zákone o rodine a tam, kde tento zákon neobsahuje vlastnú úpravu, používajú sa subsidiárne ustanovenia Občianskeho zákonníka. Aj majetkové vzťahy medzi manželmi sú tiež v zásade upravené v Občianskom zákonníku.
4. **Obchodné právo** upravuje vzťahy súvisiace s podnikaním. Základným prameňom obchodného práva je Obchodný zákonník. Obchodný zákonník upravuje právne postavenie podnikateľov a ich obchodné záväzkové vzťahy, ako aj niektoré vzťahy, ktoré súvisia s podnikaním.
5. **Pracovné právo** tvorí relatívne samostatný súhrn právnych noriem, ktoré upravujú spoločenské vzťahy medzi zamestnávateľmi a zamestnancami (pracovné zmluvy, pracovné podmienky, mzdy, odpočínok po práci a pod.) a vzťahy, ktoré s nimi úzko súvisia. Hlavným prameňom pracovného práva je Zákonník práce.
6. **Občianske právo procesné.** Občianske právo procesné je súhrn právnych noriem (predpisov), ktorý upravuje postup všetkých subjektov občianskoprávneho konania. Základným cieľom tohto konania je ochrana práv a oprávnených záujmov účastníkov, ako aj výchova k zachovávaniu zákona a úcta k právam spoluobčanov. Základným prameňom občianskeho procesného práva je Občiansky súdny poriadok.

Aj keď odvetvie procesného práva možno zaradiť skôr do verejného práva, občiansky proces (občianske právo procesné) sa vyznačuje určitými osobitosťami, ktoré obsahujú aj aspekt súkromnoprávnej povahy. Procesné úkony účastníkov môžu jednostranne zakladať, meniť či zrušovať určité procesné vzťahy medzi súdom a účastníkom. Napríklad konanie je začaté podaním návrhu žalobcom, takže súdu tým bez ďalšieho vzniká povinnosť postupovať v konaní tak, aby bola vec čo najrýchlejšie prejednaná a rozhodnutá, ale žalobca môže svoj návrh kedykoľvek vziať späť a tým vlastne (s výnimkou uvedenou v § 96 ods. 2 Občianskeho súdneho poriadku) ukončiť konanie (dispozíčná zásada).

Medzi odvetvia súkromného práva zaraďujeme aj pozemkové právo a medzinárodné právo súkromné.

8.2 ČLENENIE PRÁVA NA PRÁVO HMOTNÉ A PROCESNÉ

Hmotné právo vyladzuje všeobecné právne vzťahy (subjektívne práva a povinnosti), ktorých úprava ja vlastným účelom celej právnej regulácie, teda to, čo vlastne bolo potrebné upraviť.

Hmotnoprávne normy tak ustanovujú a určujú, aké práva a právne povinnosti majú subjekty práva, ktorým sú určené (adresáti právnych noriem).

Procesné právo upravuje všeobecné právne vzťahy, ktoré vznikajú z potreby zásahu verejnej (štátnej) moci na dosiahnutie účelu hmotnoprávnej úpravy.

Zjednodušene povedané, **procesnoprávne normy** ustanovujú a určujú, akým formálnym spôsobom (procesom) môžu byť práva fyzických osôb, právnických osôb alebo štátu uplatnené, ako sa môžu alebo majú správať právne subjekty v právnom procese a akým formálnym spôsobom môže byť vynútené splnenie právnych povinností. Procesné právo upravuje postup pri uplatňovaní hmotného práva fyzických osôb a právnických osôb štátnymi orgánmi. Osobitný význam majú procesné právne normy v prípadoch nerespektovania alebo dobrovoľného neplnenia práva.

9. SUBJEKTY PRÁVA

9.1 POJEM SUBJEKTY PRÁVA

Subjekty práva sú subjekty právnych noriem. Subjektom práva je každý, komu je právna norma adresovaná – **adresát právnej normy**. Teda každý, voči komu smerujú príkazy, zákazy alebo dovolenia platných právnych noriem, subjekt, komu z objektívneho práva vyplývajú oprávnenia a právne povinnosti.

Subjekty práva (právnych noriem) sa najčastejšie rozdeľujú podľa druhu na **subjekty právotvorné a subjekty, ktorým je právo určené, teda adresáti právnych noriem** (recipienti právnych noriem).

Subjekt právotvorný je z hľadiska právneho pozitivizmu chápaný ako tvorca, autor daného, v určitej krajine a v určitom čase **platného práva** (právneho poriadku). V štátoch pisaného práva je právotvorným subjektom **zákonodarcu**, ako abstraktný subjekt vytvárajúci písané právo. Zákonodarcou, vo všeobecnom zmysle tvorca zákonov, sa v štátoch európskeho kontinentálneho právneho systému rozumie výlučne **štát**. Zákonodarcou, v konkrétnom zmysle tvorca zákonov sa niekedy tiež rozumie **zákonodarný orgán**, ktorý zákony schvaľuje a prijíma – **parlament**.

Subjekty, ktorým je právo určené, sú adresáti a recipienti práva.

Adresátom právnej normy je subjekt, ktorému sú adresované príkazy, zákazy alebo dovolenia dané právnu normou. **Adresátni práva** sú subjekty, ktoré sú podľa zákona oprávnené právo aplikovať (realizovať), a subjekty, ktoré sú povinné sa právom pri svojom správaní riadiť, pričom to nemusia byť vždy len ľudia. Právo je určené aj orgánom verejnej moci, ktoré ho vo svojej činnosti aplikujú, ale aj širokému okruhu právnických osôb.

Recipientom práva je skutočný príjemca príkazu, zákazu alebo dovolenia daného právnu normou. **Recipientom práva**, teda subjektom, na ktorého vedomie a vôľu sa platná právna norma obracia, pripadne na koho vedomie a vôľu pôsobí, je (na rozdiel od adresáta) človek. Nemôže nim byť nikto iný než človek, pretože právo všeobecne upravuje vzťahy medzi ľuďmi, a pôsobí na ich vedomé a slobodné správanie. V súlade s právom alebo v rozpore s právom sa môžu správať len ľudia.

Na rozdiel od recipientov práva, ktorými sú vždy ľudia (všetci alebo

niektorí), svojich adresátov si právo samo vytvára a definuje a vymedzuje ich **právnou subjektivitu** (právnou osobnosť), teda ich **spôsobilosť na práva** (spôsobilosť byť subjektom práv a právnych povinností) a ich **spôsobilosť na právne úkony** (spôsobilosť vlastnými úkonmi nadobúdať práva a právne povinnosti).

Subjekty (adresáti) práva sa delia na fyzické osoby (prirodzené) a **právnické osoby** (umelej), ktoré právo uznáva za osoby v právnom zmysle (persona iuris). Subjektmi práva sú teda osoby v právnom zmysle, t. j. osoby, ktoré majú právnou subjektivitu, spôsobilosť na práva a právne povinnosti a spôsobilosť na právne úkony.

9.2 PRÁVNA SUBJEKTIVITA

Právna subjektivita je platným právom priznaná a garantovaná možnosť subjektu byť nositeľom práv a právnych povinností, byť subjektom (účastníkom) právneho vzťahu. Právna subjektivita je právom definovaná a určená spôsobilosť byť subjektom právnych vzťahov, teda spôsobilosť na konkrétne práva a právne povinnosti. **Subjektom práva** (fyzickým osobám a právnickým osobám) priznáva právo tieto druhy právnej subjektivity:

1. **Spôsobilosť na práva a povinnosti** (spôsobilosť byť nositeľom oprávnení a právnych povinností) – pasívna stránka právnej subjektivity.
2. **Spôsobilosť na práva a protiprávne úkony** (spôsobilosť právne a protiprávne konať) – aktívna stránka právnej subjektivity ako druhý stupeň právnej subjektivity. Je to právom vymedzená spôsobilosť a schopnosť subjektu práva svojím vlastným právnym alebo protiprávnym konaním (prípadne aj nekonaním) nadobúdať práva (oprávnenia) a brať na seba právne povinnosti, zakladať, meniť alebo zrušovať právne vzťahy, ako aj pripadne niešť právne následky spojené so zavineným porušením práva. Spôsobilosť právne konať nemôže byť neobmedzená. **Spôsobilosť na protiprávne konanie** (deliktálna spôsobilosť) je právnymi normami stanovená schopnosť subjektu práva byť zodpovedný a znášať následky svojho správania, ktoré je v rozpore s platným právom.

Fyzické osoby

Fyzickou osobou je každý človek (jednotlivec), každá ľudská bytosť ako prirodzená osoba. Postavenie každého jednotlivca ako fyzickej osoby je

dané jej právnou subjektivitou, ktorá spočíva v spôsobilosti na práva a právne povinnosti, spôsobilosti na právne konanie a spôsobilosti na protiprávne konanie. Právo moderných demokratických štátov priznáva a zaručuje všetkým fyzickým osobám bez rozdielu **spôsobilosť mať práva**, byť nositeľom práv. Každý je spôsobilý mať práva. Spôsobilosť fyzických osôb na práva a právne povinnosti sa začína narodením a končí sa smrťou, lebo každý človek sa stáva subjektom práva svojím narodením a táto jeho právna subjektivita trvá až do jeho smrti. Spôsobilosť na práva ale môže vzniknúť dokonca ešte pred narodením. Napríklad občianske právo priznáva právnou subjektivitou (spôsobilosť na práva) nielen narodenému dieťaťu, ale aj ešte nenarodenému dieťaťu (plod v materskom lone - nasciturus) za predpokladu (podmienky), že sa dieťa narodí živé. Samým narodením nadobúda človek základné ľudské práva a slobody.

Od narodenia ale človek nemá spôsobilosť byť subjektom všetkých práv, lebo to, že je niekto spôsobilý mať práva a povinnosti, ešte neznamená, že je tiež spôsobilý svojím vlastným konaním brať na seba práva a právne povinnosti. Spôsobilosť na práva a povinnosti zaniká smrťou. Podľa práva platného v SR nikto nemôže byť svojej spôsobilosti na práva pozbavený. Nikomu nemožno spôsobilosť mať práva a právne povinnosti odňať, a to ani zákonom, a obmedzená môže byť len zákonom, a nie väčšími, ako ustanovuje a dovoľuje zákon.

Spôsobilosť na práva a právne úkony (právne konať) a **spôsobilosť protiprávne konať** (deliktálna spôsobilosť) je spôsobilosť svojím konaním (vlastnými právnymi úkonmi) nadobúdať práva a brať na seba povinnosti, pripadne niešť následky spojené s porušením práva (následky za protiprávne konanie).

Spôsobilosť fyzických osôb právne i protiprávne konať determinuje množstvo činiteľov – vek, duševné zdravie, rodinný stav a pod.

Spôsobilosť fyzických osôb na práva a právne úkony (na právne konanie) vzniká v plnom rozsahu dosiahnutím zákonom stanovenej **plnoletosti**. Plnoletosť subjekt nadobúda dovšením oseemnásteho roku veku.

Pred dosiahnutím tohto veku sa plnoletosť nadobúda len výnimočne, a to uzavretím manželstva v prípade osoby staršej ako 16 rokov, ktorá dostala na uzavretie manželstva povolenie súdu. Plnoletosť sa uzavretím manželstva nadobúda navyše, teda nestráca sa ani zánikom manželstva pred 18. rokom veku.

Osoby mladšie ako 18 rokov majú obmedzenú spôsobilosť, a to len na tie právne úkony, ktoré sú svojou povahou primerané ich rozumovej a vôľovej vyspelosti.

Spôsobilosť na protiprávne úkony (spôsobilosť protiprávne konať), tzv. deliktálna spôsobilosť, sa nadobúda dosiahnutím 14. roku veku.

Z uvedeného vyplýva, že spôsobilosť na právne úkony môže byť obmedzená, **priamo zo zákona** v dôsledku nedostatku veku. Maloletí sú spôsobilí len na také právne úkony, ktoré sú svojou povahou primerané ich rozumovej a vôľovej vyspelosti (intelektuálnej vyspelosti) zodpovedajúcej ich veku. Spôsobilosť na právne úkony neplnoletých vymedzuje zákon.

Plnoletú osobu možno čiastočne alebo úplne pozbaviť spôsobilosti na právne úkony (spôsobilosti právne konať) len výnimčne, a to **rozhodnutím súdu** o pozbavení alebo obmedzení spôsobilosti na právne úkony v dôsledku duševnej poruchy alebo nadmerného požívania alkoholických nápojov, pripadne omamných prostriedkov. Býva to v prípadoch duševnej poruchy, či rá nie je len prechodná, v prípade odsúdenia na stratu občianskych práv, či v prípade alkoholovej a nealkoholovej toxikómie. Podľa § 10 Občianskeho zákonníka, ak fyzická osoba pre duševnú poruchu, ktorá nie je prechodná, nie je vôbec schopná robiť právne úkony, súd ju pozbaví spôsobilosti na právne úkony. Ak fyzická osoba pre duševnú poruchu, ktorá nie je len prechodná, alebo pre nadmerné požívanie alkoholických nápojov alebo omamných prostriedkov či jedov je schopná robiť len niektoré právne úkony, súd obmedzí jej spôsobilosť na právne úkony a rozsah obmedzenia určí rozhodnutím. Súd pozbavenie alebo obmedzenie spôsobilosti zmení alebo zruší, ak sa zmenia alebo odpadnú dôvody, ktoré k nim viedli.

Za osobu, ktorá nemá spôsobilosť právne konať, koná jej **zákonný zástupca** alebo opatrovník. Zákonné zastúpenie vzniká priamo zo zákona, napríklad keď rodičia zastupujú svoje maloleté deti. Zákonné zastúpenie vzniká tiež na základe úradného rozhodnutia, ak napríklad súd ustanoví maloletému opatrovníka. Zákonným zástupcom je takisto súdom ustanovený opatrovník fyzickej osoby, ktorú súd rozhodnutím pozbavil spôsobilosti na právne úkony, alebo ktorej spôsobilosť na právne úkony súd rozhodnutím obmedzil.

Od zákonného zastupovania, teda zastupovania zákonným zástupcom alebo opatrovníkom treba odlišovať zastúpenie **na základe plnomocenstva**. Plnomocenstvo je jednostranný právny úkon, ktorým zastúpený dáva určitému subjektu (zástupcovi) poverenie, aby ho v určitom rozsahu zastupoval. Zástupca je ten, kto je oprávnený konať za iného a v jeho mene.

Právnické osoby

Právo priznáva právnu subjektivitu nielen človeku ako jednotlivcovi, ktorého nazývajú **fyzickou osobou**, ale niekedy personifikuje aj združenia ľudí organizácie ľudí, a prípadne aj účelovo vymedzený majetok, a tým funguje právnu osobnosť subjektov od človeka ako jednotlivca odlišných, ktoré nazývajú **právnickými osobami**.

Platné právo teda priznáva právnu subjektivitu aj právnickým osobám. Na rozdiel od fyzických osôb, právnické osoby nie sú osobami v prirodzenom význame (ľudia, jednotlivci). Sú fikciou (vykonštruovaným útvarom) vytvorenou právom, v dôsledku ktorej sa zoskupenie, organizácia, považuje za subjekt práva. Fyzická osoba sa narodí, právnická osoba sa zriadiuje a vzniká. Právnické osoby vznikajú, menia sa a zanikajú pri splnení podmienok stanovených právnymi normami. Právnickými osobami sú:

- a) združenia fyzických alebo právnických osôb,
- b) účelové združenia majetku,
- c) jednotky územnej samosprávy,
- d) iné subjekty, o ktorých ustanovuje zákon, ku ktorým patrí najmä štát, reprezentovaný štátnymi orgánmi a inštitúciami s právnou subjektivitou.

Podstata, povaha a pojem právnických osôb nie je jednotne definovaná. **Právnická osoba** je považovaná za umelo vykonštruovaný spoločenský útvar. Právnická osoba, na rozdiel od fyzickej osoby, je právny subjekt umeleto vytvorený právom, a to buď priamo zákonom, alebo na základe zákona, je vykonštruovaným spoločenským útvarom, fiktívnou osobou, ktorej platné právo za určitých podmienok priznáva právnu subjektivitu. Právnické osoby sú z právneho hľadiska adresátni právnej normy, a sú im adresované príkazy, zákazy alebo dovolenia dané právnou normou.

Právnickým osobám ako subjektom práva priznáva právo spôsobilosť mať práva a právne povinnosti, ako aj spôsobilosť na právne úkony (právne konať) vo svojom vlastnom mene a sú samy zodpovedné svojim majetkom. Ich právny status je podobný statusu fyzickej osoby, ale spôsobilosť právnické osoby mať práva a povinnosti je užšia (napríklad spôsobilosť právnických osôb na väčšinu oprávnení podľa rodinného práva je vylúčená).

Vznik a zánik spôsobilosti na právne úkony je u právnických osôb zásadne časovo totožný so vznikom a zánikom ich spôsobilosti na práva a právne povinnosti.

Za právnické osoby, v ich mene, koná (robi právne úkony) vo všetkých veciach, bez obmedzenia štatutárny orgán (riaditeľ, predseda a pod.). Kto je štatutárnym orgánom právnickej osoby, určujú zmluvy o zriadení, zakladacie listiny alebo priamo zákon.

Právnické osoby sa spravídla rozlišujú na **súkromnoprávne** (korporácie, nadácie a fondy) a **verejnoprávne**, a možno ich nájsť v oblasti súkromného práva aj verejného práva.

Právnické osoby majú svoj názov a sídlo a **sú formálne evidované v obchodnom alebo inom registri.**

Štát

Ako právnická osoba svojho druhu môže v súkromnoprávnych vzťahoch vystupovať aj **štát**, ktorý môže vstupovať do súkromnoprávnych vzťahov. Štát je svojou podstatou subjekt verejného práva, ale medzi verejnoprávnymi korporáciami má osobitné postavenie. **Štát** je považovaný za verejnoprávnu korporáciu, ktorá svoje verejnoprávne pôsobenie vykonu práv a právnych povinností uskutočňuje prostredníctvom svojich štátnych orgánov. Štát vystupuje nielen ako subjekt právotvorný, ale aj ako subjekt, ktorému je právo adresované a ktorý je povinný platiťmi právnymi normami sa spravovať.

10. PREDMET A VÝKON SUBJEKTÍVNYCH PRÁV A POVINNOSTÍ

10.1 SUBJEKTÍVNE PRÁVO A KLASIFIKÁCIA (TRIEDENIE) SUBJEKTÍVNYCH PRÁV

10.1.1 Subjektívne právo

Ako sa už uviedlo, objektívne právo je súhrn pravidiel správania, ktoré regulujú, upravujú spoločenské vzťahy a prípadne im mocensky vnučujú určitú podobu, a subjektívne právo je súhrn oprávnení (prerogatív), ktoré objektívne právo priznáva jednotlivcovi, a ktoré môže jednotlivec uplatniť vo vzťahoch s inými ľuďmi pod ochranou verejnej moci.

Teda účelom práva je, aby sa vo vzťahoch medzi jeho subjektmi reálne uskutočňovali príkazy, zákazy a dovolenia obsiahnuté v právnych normách. To znamená, aby sa na základe objektívneho práva realizovalo právo subjektívne. Subjektívnym právom sa rozumie právna možnosť (resp. miera možnosti) subjektu správať sa určitým spôsobom. Táto možnosť je vyjadrená objektívnym právom a chránená a garantovaná osobitným spôsobom ustanoveným v právnych normách. Subjekt práva teda môže, ale aj nemusí svoje subjektívne právo vykonávať, alebo ho môže vykonávať iba čiastočne – v medziach svojho subjektívneho práva má možnosť voľby spôsobu správania. K subjektívnemu právu vždy patrí aj možnosť domáhať sa štátneho donútenia na ochranu svojho oprávnenia – subjektívneho práva.

Zároveň však každé subjektívne právo má svoje medze (hranice). Nositeľ subjektívneho práva nesmie bez právneho dôvodu zasahovať do práv a oprávnených záujmov iných a nesmie sa dostať do rozporu s dobými mravmi – teda nesmie zneužívať svoje právo.

Pre niektoré základné práva sa vo vede ústavného práva a teórie ľudských práv používa termín „sloboda“ (sloboda prejavu, sloboda pohybu a pod.). Z právneho hľadiska však nie je rozdiel medzi subjektívnym „právom“ a „slobodou“.

Právne povinnosti

Subjektívnemu právu konkrétneho subjektu zväčša zodpovedá určitá právna povinnosť iného subjektu. To znamená, že oprávnenie jedného subjektu vlastne spočíva v možnosti požadovať od druhého subjektu (sub-

jektov) určité správanie, plnenie zodpovedajúce právnej povinnosti. Sú to právne povinnosti preto, že ich plnenie je **využiteľné**.

Právna povinnosť je právna nevyhnutnosť spravovať sa stanoveným spôsobom.

Všeobecne môžu z dispozícií právnych noriem vyplývať tieto druhy povinného správania – povinnosti:

- dare (dať, plniť),
- facere (konať),
- non facere (nekonať, zdržať sa nejakého konania),
- pati (stripieť, zniesť).

Kým oprávnenie (subjektívne právo) dáva subjektu možnosť (môže ale nemusí) správať sa podľa oprávnenia, povinný subjekt (adresát právnej povinnosti) sa takto správať – splniť povinnosť – musí, teda nemá možnosť voľby. Predmetom subjektívneho práva a právnej povinnosti je vždy nejaké správanie. Subjektívne právo je právo subjektu na určité správanie; ako aj právo požadovať od druhých subjektov zodpovedajúce správanie.

Výkon subjektívneho práva alebo plnenie právnych povinnosti potom spočíva v uvedenom správaní, ktoré je v súlade s objektívnym právom. Tým sa normy objektívneho práva uvádzajú do života a právo sa tak realizuje.

Od subjektívneho práva sa odlišuje **právny nárok**, ktorý je spravidla chápaný ako právna možnosť uplatniť svoje subjektívne právo, teda možnosť domáhať sa právnej ochrany jeho realizácie.

O právnom nároku možno hovoriť len v rámci relatívnych subjektívnych práv, ako o štádiu výkonu (realizácie) subjektívnych práv. Je to také štádium realizácie subjektívneho práva, v ktorom možno vymáhať a vynútiť plnenie zodpovedajúce právnej povinnosti. Teda právny nárok je oprávnenie dovoliť sa svojho subjektívneho práva uplatnením donucovacej moci štátneho orgánu, a to súdnym rozhodnutím a prípadne aj následným núteným výkonom tohto práva (exekúciou).

10.1.2 Klasifikácia (triedenie) subjektívnych práv

Základné triedenie subjektívnych práv je ich rozčlenenie na:

- absolútne a relatívne práva,
- vecné a záväzkové práva,
- majetkové a nemajetkové práva.

Absolútne a relatívne práva

Absolútnemu subjektívnemu právu zodpovedá povinnosť neurčitého počtu bližšie neurčitých subjektov zdržať sa všetkého, čím by rušili využívanie tohto práva. Zjednodušene povedané, absolútne subjektívne právo pôsobí proti „všetkým“. Príkladom absolútného práva v oblasti súkromného práva je vlastnícke právo.

Relatívne subjektívnemu právu vždy zodpovedá právna povinnosť určitého, konkrétneho subjektu alebo určitých jednotlivých subjektov niečo určitého konať (vrátane dať) alebo nekonať (vrátane stripieť určité konanie oprávneného). Subjektívne práva a povinnosti sú tu vo vzájomnom vzťahu, čomu sa hovorí, že navzájom korelujú. Príkladom relatívnych subjektívnych práv sú záväzkové práva.

Vecné a záväzkové práva

Vecné práva sú absolútne práva, ktorých predmetom je vec. Teda vecné práva umožňujú oprávnenému subjektu priame ovládanie veci bez toho, aby bola potrebná súčinnosť niekoho iného – povinného subjektu (napr. vlastníckych práv).

Záväzkové práva neposkytujú oprávnenej osobe nijaké priame panstvo nad vecou. Je pre ne charakteristické, že oprávnenie jedného subjektu je vo vzájomnom vzťahu (koreluje) s povinnosťou druhého subjektu. Záväzkovoprávny vzťah musí mať vždy minimálne dve strany, ktorých postavenie býva zväčša opačné. Z toho vyplýva, že záväzkové práva sú práva relatívne.

Majetkové a nemajetkové práva

Majetkové práva sú súčasťou vlastníckeho práva subjektu k hodnotám, ktoré sa dajú vyjadriť v peniazoch. Rozlišujeme vecné majetkové práva a osobné majetkové práva.

Vecné majetkové práva charakterizuje vzťah subjektu k veci. Prostredníctvom vecných práv sa oprávneným subjektom zabezpečuje priama práva na možnosť ovládať veci, využívať ich a disponovať nimi. Typickým vecnoprávnym inštitútom je vlastnícke právo. Veci v právnom význame rozdeľujeme na:

- hnutelne (môžu sa premiestňovať), ako napr. šperky, obrazy, autá, zvieratá, stroje a pod.,
- nehnuteľne (pôda a to, čo je s ňou pevne spojené), ako napr. domy, mosty, elektrárne, kostoly a pod.

Vecné práva sú absolútne, t. j. pôsobia proti všetkým a sú počtom limitované – súkromná vôľa nemôže vytvoriť ďalšie vecné práva. Vecného majetkového práva sa môže jeho subjekt jednostranne vzdať.

Osobné majetkové práva sú početne neohraničené a zmluvné strany môžu (na základe princípu zmluvnej voľnosti) vytvoriť aj také právne vzťahy, ktoré nie sú upravené v zákone (pravda, v určitých medziach stanovných verejným poriadkom a dobrými mravmi). Osobné majetkové práva sú práva relatívne, t. j. vzťahujú sa na konkrétnu osobu (individuálne určený subjekt). Z toho vyplýva aj fakt, že osobnostných práv sa nemožno jednostranne vzdať (vždy je potrebná aj súčinnosť druhej strany).

Nemajetkové práva

Nemajetkové práva sa nedajú vyladiť (nevyjadrujú sa) v peniazoch, pretože samy osebe nemajú materiálnu podstatu a sú viazané na konkrétnu osobu. Tvorí „nehmotné statky“, ktoré vyjadrujú jednotlivé stránky ľudskej osobnosti, alebo hodnoty založené na výsledkoch tvorivej duševnej činnosti človeka. Sú to absolútne práva, spočívajúce v iných než majetkových záujmoch. Tieto práva sú trvalé a neprenosné.

Osobitnou kategóriou je **právo duševného vlastníctva**, ktoré je monopolom na využívanie diela, ako výsledku nápadu, myšlienky, ľudskej invencie a aktivity.

10.2 PRÁVNE VZŤAHY

Vzťahy medzi subjektmi – nositeľmi subjektívnych práv a zodpovedajúcich právnych povinností sú **právne vzťahy**.

Právne vzťahy sú spoločenské vzťahy viacerých subjektov práva, ktoré sú regulované právnyimi normami, a v ktorých ich účastníci navzájom vstupujú ako nositelia subjektívnych práv a subjektívnych právnych povinností. Právne vzťahy predstavujú jeden z druhov spoločenských vzťahov, a každý právny vzťah je spoločenským vzťahom. **Právny vzťah**, ako právny následok regulatívneho pôsobenia práva, vzniká vždy z nejakého právneho dôvodu, na ktorého základe sa určité subjekty práva stávajú subjektmi konkrétneho právneho vzťahu, teda vznikajú medzi nimi práva a právne povinnosti určitého obsahu, týkajúce sa určitého predmetu práva.

Právne vzťahy sú teda vzťahy, ktoré existujú v súlade s normami objektívneho práva, vzťahy, v ktorých ich účastníci vstupujú ako subjekty navzájom spätých subjektívnych práv a povinností. Tieto práva a povinnosti sú obsahom právnych vzťahov a v nich právne vzťahy spočívajú. Práva a povinnosti subjektov práva vznikajú, menia sa a zanikajú, ak vznikajú, menia sa a zanikajú aj podmienky, za ktorých konanie stanovené právnym predpisom má byť (príkaz, nemá byť (zákaz) alebo môže byť (dovolenie). Tieto podmienky (predpoklady) právneho vzťahu stanovujú hypotézy právnych noriem. Teda právne normy ožívajú vďaka právnym vzťahom a naopak, právne vzťahy môžu existovať iba vďaka právnym normám.

Právne vzťahy sú vzťahy vôľové. To znamená, že realizácia právnych noriem si vyžaduje prejav vôle subjektu zameraný na vznik, zmenu alebo zánik práv a povinností, ktoré právne normy s takýmto prejavom spájajú. Subjekt práva uskutočňuje svoje oprávnenia, príp. povinnosti stanovené v právnych normách jednak **aktívne** – teda konaním (ich podstatá je v určitej činnosti – napr. podanie odvolania v súdnom konaní) a jednak **pasívne** – teda nekonaním (ich podstatá je v nečinnosti – nepodanie odvolania proti rozhodnutiu, aj keď existovala možnosť podania odvolania, teda prejavenie vôle nekonaním).

Vynimočne vznikajú právne vzťahy ex lege, teda zo zákona samého.

10.3 ŠTRUKTÚRA PRÁVNEHO VZŤAHU

Každý právny vzťah má presne vymedzenú vnútornú štruktúru, ktorú tvoria **predpoklady a obsah právneho vzťahu**. **Predpoklady právneho vzťahu** sú podmienky, ktoré musia nastať, resp. byť splnené, aby mohlo dôjsť k vzniku, zmene alebo zániku právneho vzťahu.

Už bolo uvedené, že podmienky (predpoklady), za ktorých práva a povinnosti subjektov práva vznikajú, menia sa alebo zanikajú – teda pod-

mienky (predpoklady) právneho vzťahu stanovujú hypotézy právnych noriem. Hypotéza právnej normy teda stanovuje, za akých podmienok a so zreteľom na aký subjekt a objekt má (može) nastať určité správanie.

Predpokladmi (podmienkami) právneho vzťahu (formovania subjektívnych práv a zodpovedajúcich právnych povinností) sú právnu normou stanovené:

- právne skutočnosti,
- subjekty právneho vzťahu,
- objekty právneho vzťahu.

Obligatórnym predpokladom, bez ktorého nemôže spoločenský vzťah nadobudnúť charakter a kvalitu právneho vzťahu, je účinná právna norma.

10.3.1 Právne skutočnosti

Súčasťou každej ľudskej spoločnosti sú rôzne spoločenské a prírodné javy. Ale nie všetky prírodné a spoločenské javy sú právne významné. Právne významné sú len tie spoločenské a prírodné javy, s ktorými právo (právne normy) spájajú vznik, zmenu alebo zánik subjektívnych práv a povinností (právnych vzťahov). Tieto právne významné spoločenské a prírodné javy sú právne skutočnosti.

Na vznik, zmenu alebo zánik právneho vzťahu je potrebné, aby nastala **právna skutočnosť**, ktorá je v podobe podmienok predvídaná v hypotéze právnej normy. Právne vzťahy vznikajú, menia sa alebo zanikajú na základe právnej skutočnosti.

Právna skutočnosť je teda každá okolnosť (spoločenský alebo prírodný jav), na ktorú právna norma viaže právne následky, t. j. vznik, zmenu alebo zánik subjektívneho práva, bez ohľadu na to, či sú tieto okolnosti zamýšľané (závislé od ľudskej vôle), alebo nie.

Právne skutočnosti sa delia na **právne skutočnosti závislé od ľudskej vôle a na právne skutočnosti nezávislé od ľudskej vôle.**

Právne skutočnosti, ktoré sú závislé od ľudskej vôle, sa nazývajú subjektívne a právne skutočnosti nezávislé od ľudskej vôle sa nazývajú objektívne právne skutočnosti.

10.3.1.1 Subjektívne právne skutočnosti

Subjektívne právne skutočnosti sú výsledkom vedomého, vôľového ľudského správania (prejavu vôle, právneho subjektu – fyzickej osoby, právnickej osoby). Delia sa na:

- právne konanie (správanie),
- protiprávne konanie (správanie).

Právne konanie (správanie)

Právne konanie je vedomé a vôľové správanie, ktoré je v súlade s právom a na ktoré právne normy viažu vznik, zmenu alebo zánik subjektívnych práv a povinností.

Právne konania rozdeľujeme na:

- súkromnoprávne konania (právne úkony),
- verejnoprávne konania (individuálne právne akty).

Právne úkony (súkromnoprávne konania) rozdeľujeme na:

- úmyselné (konanie s úmyslom vyvolať právne následky),
- neúmyselné (konanie bez úmyslu vyvolať právne následky).

Úmyselné právne úkony sú súkromnoprávne prejavy vôle fyzických osôb alebo právnických osôb, ktoré smerujú ku vzniku, zmene alebo zániku subjektívnych práv a povinností, ktoré právne normy s týmito prejavmi spájajú. Sú:

- **jednostranné**, t. j. na vznik zmenu či zánik subjektívneho práva či povinnosti stačí prejav vôle jedného subjektu (napr. odstúpiť od zmluvy, dáť výpoveď, napísať závet a pod.),
- **dvojostranné** alebo viacstranné, t. j. na vznik, zmenu alebo zánik práv a povinností je potrebný prejav vôle dvoch či viacerých subjektov práva – výsledkom je určitá dohoda, zmluva (kúpna zmluva, uzavretie manželstva a pod.).

Neúmyselné právne úkony sú súkromnoprávne konania, ktoré zakladajú, menia či zrušujú určité subjektívne práva a povinnosti; aj keď to konajúci nemal v úmysle (nechcel to) – zvyčajne je vznik alebo zánik takéhoto práva akoby vedľajším produktom iného úmyselného právneho úkonu. Napríklad ak niekto kúpi nehnuteľnosť, vzniká mu povinnosť platiť daň z nehnuteľnosti, aj keď to nebol účel kúpy.

Verejnoprávne konania (individuálne právne akty) sú akty aplikácie práva, ktoré vydávajú štátne orgány alebo orgány územnej samosprávy v rámci súdneho alebo správneho konania, teda správne alebo súdne rozhodnutia.

Spôsobilosť na verejnoprávne konanie (akty), teda spôsobilosť vydávať individuálne právne akty sa nazýva právomoc.

Náležitosti právnych úkonov

V záujme toho, aby právne konanie (právny úkon) bolo spôsobilé skutočne spôsobiť vznik, zmenu alebo zánik tých práv a povinností, ktoré právo normy s týmto prejavom spájajú, musí spĺňať určité podmienky, náležitosti, ktoré sa týkajú:

- subjektu,
- vôle a jej prejavu,
- objektu (predmetu).

Náležitosti subjektu

Ten, kto robí správny úkon, musí byť naň spôsobilý. Vôľu nemôže prejavíť ten, kto nie je schopný rozlíšiť význam a dôsledky svojho konania, t.j. kto je mentálne nespôsobilý. Subjekt, ktorý prejavuje svoju vôľu, musí mať právom stanovenú a požadovanú spôsobilosť mať práva (právnu subjektívnosť), ako aj spôsobilosť na právne konanie (právne úkony), príp. protiprávne konanie.

Náležitosti vôle

Vôľa je schopnosť chcieť, schopnosť pochopiť (uvedomiť si) dôsledky určitého konania a rozhodnúť sa. Vôľa musí byť prejavená navonok (deklarovaná) či už ústne, písomne, gestom – musí existovať a byť skutočne zrozu-

mlčky, aby sa dal poznať jej obsah. Aj mlčanie môže byť prejavom vôle, ale iba vtedy, ak z neho možno bez pochybnosti urobiť záver, že je to prejav vôle určitého obsahu.

Náležitosti vôle sú:

- sloboda vôle,
- väznosť vôle,
- neomylnosť vôle.

Náležitosti prejavu vôle sú:

- zrozumiteľnosť,
- určitosť,
- forma prejavu.

Zrozumiteľnosť – z prejavu vôle musí byť zrejmé a určité, aké následky má právny úkon vyvolať (vznik, zmenu alebo zánik práv a povinností).

Forma označuje spôsob vyjadrenia vôle (písomne, ústne, gestom a pod.), ako aj spôsob prijatia individuálneho právneho aktu a jeho dokazovania. Právne úkony a právne akty musia mať určitú formu, ak to právo výslovne vyžaduje (napr. pracovná zmluva musí mať písomnú formu, vlastnoručný záväz musí byť napísaný a podpísaný rukou a pod.).

Náležitosti objektu (predmetu)

Objektom (predmetom) právneho vzťahu (právneho úkonu) je to, čoho sa týkajú, k čomu smerujú oprávnenia a povinnosti subjektov práva (účastníkov právnych vzťahov). Teda to, na čo sa vzťahuje prejav vôle, resp. právny dôsledok, ktorý sa chce dosiahnuť (pozri ďalej).

Aj objekt (predmet) právneho vzťahu musí spĺňať určité náležitosti.

Náležitostami objektu je:

- jeho možnosť,
- jeho dovolenosť so zreteľom na právne následky, ktoré má vyvolať.

Objekt (predmet) musí byť možný, t. j. želaný výsledok nejakej činnosti musí byť dosiahnuteľný. Ak budúca vec môže byť predmetom právneho úkonu (vec, ktorá sa ešte len vyrobí). Predmet musí byť aspoň druhovo určitý.

Objekt (predmet) musí byť legitímny – právne dovolený (napr. ľudská bytosť nemôže byť predmetom obchodu, objednaná činnosť nemôže smerovať k trestnému činu – nemožno si objednať vraždu, krádež a pod.). Nesmie byť proti verejnému poriadku a nesmie odporovať dobrým mravom.

Protiprávne konanie (správanie)

Protiprávne konanie je prejav vôle spôsobilého subjektu práva spočívajúci v zavinenom porušení činnosťou alebo nečinnosťou, príkazu alebo zákazu stanoveného právnou normou, za ktoré táto práva norma ustanovuje sankciu. Medzi predpoklady protiprávneho konania patrí spôsobilosť subjektu na protiprávne konanie a zavinenie.

Protiprávne konanie delíme na:

- zavinené a
- nezavinené.

Zavinené protiprávne konanie nazývame deliktom a vyskytuje sa vo forme občianskoprávneho, správneho či trestnoprávneho deliktu. Zavinenie môže byť úmyselné alebo z neobanlivosti.

Nezavinené protiprávne konanie sa vyskytuje najmä v občianskom práve, obchodnom práve a v iných oblastiach súkromného práva.

Každé protiprávne konanie zakladá, mení alebo zrušuje subjektívne práva a povinnosti.

10.3.1.2 Objektívne právne skutočnosti

Právne dôsledky vznikajú aj za okolností (vznikli nezávisle od vôle subjektu), ktoré človek nechce, nepričinil sa o ne, nie sú výsledkom jeho vôle, jeho cieľovej činnosti. Hovoríme o nich aj ako o právnych udalostiach.

Tieto okolnosti sú predovšetkým:

- udalosti zo života fyzických osôb,
- plynutie času,
- prírodné udalosti a protiprávne stavy.

Udalosti zo života fyzických osôb – narodenie, dosiahnutie určitého veku, úmrtie, zdravie. Narodením človeku vznikajú osobnostné, vlastnícke práva a práva upravované rodinným právom (spôsobilosť mať práva).

Dosiahnutím určitého veku (plnoletosťou) vzniká spôsobilosť na právne úkony, človek získava plnú svojprávnosť. Na dosiahnutí 14. roku veku sa viaže trestnopráva zodpovednosť.

Úmrtím zanikajú osobné a rodinné práva a pre pozostalých vznikajú dedičské práva.

Plynutie času i sám čas je dôležitou právnou skutočnosťou, s ktorou platné právo spája určité následky.

Čas je relevantný ako dátum – t. j. určitý medzník, pomocou ktorého sa vymedzuje vznik, zmena alebo zánik právneho vzťahu (napr. rodičovské práva a povinnosti vznikajú rodičom dňom narodenia dieťaťa, zo zmluvy vznikajú práva a povinnosti dňom jej platnosti a pod.).

S plynutím času sú v práve spojené tzv. lehoty.

Lehotá je časový úsek, ktorý stanovuje právo (normatívny právny akt), sudca alebo zmluva na to, aby sa v ňom vykonalo právo, aby sa prikázalo konať či zakázalo konať pred jeho skončením.

Prírodné udalosti a protiprávne stavy

Prírodné udalosti (niektoré prírodné javy) tiež môžu vyvolať právne dôsledky, aj keď za ne nikto nemôže (napríklad zemetrasenie, búrka, povodeň a pod.). V súvislosti s týmito prírodnými udalosťami môžu nastať protiprávne výsledky (protiprávne stavy) nezávislé od ľudskej vôle, ale napriek tomu, že ich nikto nezavinil musíme byť odstrašené, napravené, či nahradené – teda právo s nimi viaže vznik, zmenu alebo zánik subjektívnych práv a povinnosti (napríklad ak povodeň odplavila veci vlastníka na pozemok niekoho iného, vznikol protiprávny stav – tie veci sa tam nachádzajú protiprávne – ich vlastník je povinný ich odpratať, aj keď tento stav nezavinil).

10.3.2 Subjekty právnych vzťahov

Ďalším nevyhnutným predpokladom právneho vzťahu sú jeho subjekty. Subjekty právneho vzťahu sú právnou normou ustanoveným všeobecným predpokladom konkrétneho právneho vzťahu.

Subjektom právneho vzťahu je účastník alebo možný účastník právneho vzťahu. Subjektom právneho vzťahu môžu byť osoby, ktoré majú právnou subjektivitu (právnou spôsobilosť). Subjekty právneho vzťahu, teda subjekty subjektívnych práv a právnych povinností tvoriacich právny vzťah, môžu byť všetky subjekty objektívneho práva, teda fyzické osoby, právnické osoby a štát. Spôsobilosť byť subjektom právneho vzťahu sa nazýva **spôsobilosť na práva a povinnosti**. Spôsobilosť vlastnými úkonmi nadobúdať práva a právne povinnosti, teda dispozícia stať sa subjektom právneho vzťahu sa nazýva **spôsobilosť na právne úkony**.

Právne vzťahy sú **dvojistranné** alebo **viacstranné** a často sa rozlišujú ako:

1. **Relatívne právne vzťahy**, ktoré majú na obidvoch stranách, teda na strane oprávnených aj povinných, určitý počet určitých subjektov.
2. **Absolútne právne vzťahy**, v ktorých jeden subjekt je určitý, teda ten, ktorý má tzv. absolútne právo alebo právnou povinnosť, a tomuto jeho právu, resp. právnej povinnosti zodpovedá povinnosť, resp. právo neurčitého počtu neurčitých subjektov.

10.3.3 Objekty právnych vzťahov

Objekt (predmet) právneho vzťahu je ďalším všeobecne stanoveným predpokladom konkrétneho právneho vzťahu. Objekty právnych vzťahov sú príčinou, dôvodom a stimulom pri vstupe do právneho vzťahu, lebo subjekty právneho vzťahu sa usilujú o uspokojenie určitých záujmov a potrieb, ktoré realizujú v rámci oprávnení a právnych povinností. Objektom (predmetom) právneho vzťahu je to, prečo subjekty práva vstupujú do právneho vzťahu, a na čo sa viaže predmet ich vzájomného oprávnenia a právnej povinnosti. Druhy objektov právneho vzťahu možno rozlíšiť na:

1. **Veci** – hmotné predmety a prírodné sily za predpokladu, že sú ovládateľné a že slúžia ľudskej potrebe (potrebám ľudí). Veci sa delia na hnutelne veci a nehnuteľné veci.

2. **Hodnoty ľudskej osobnosti** – hodnoty nemajetkovej povahy, ktoré sú právom chránené.

3. **Výsledky tvorivej duševnej činnosti** – literárne, umelecké alebo vedecké diela, vynáleza, zlepšovacie návrhy pod., ktoré sú v objektívnej podobe vyjadrené navonok (vnímateľné zmyslami). Tieto diela sú nehmotnej povahy.

4. **Správanie a výsledky správania človeka.**

5. **Transplantáty** – hmotné predmety, ktoré však nemožno kvalifikovať ako veci, pretože nemôžu byť predmetom kúpy a predaja.

10.3.4 Obsah právnych vzťahov

Obsah právneho vzťahu tvoria vzájomné práva a právne povinnosti subjektov právneho vzťahu.

Subjektívnym právom, na rozdiel od objektívneho práva, sa rozumie oprávnenie určitej fyzickej alebo právnickej osoby spravovať sa nejakým spôsobom. **Subjektívna právna povinnosť** je všeobecná povinnosť (povinnosť každého) nerušiť práva iného. Subjektívna právna povinnosť je miera určitého správania, na ktorého uskutočnenie, ak nebolo uskutočnené dobrovoľne, na návrh oprávneného alebo aj bez návrhu použije príslušný štátny orgán štátnu donucovaciu moc. **Právna povinnosť** je realizáciou nutnosti spravovať sa určitým, platnou právnou normou stanoveným spôsobom. Povinný subjekt práva sa musí podľa právnej povinnosti spravovať, nemá možnosť voľby.

Rozlišujú sa štyri druhy právnych povinností:

- **dare** (dať) aktívne konanie. **Dať** je obsahom právnych vzťahov, v ktorých je povinný subjekt zaviazaný urobiť všetko, aby na oprávneného prešlo príslušné právo k veci;
- **facere** (konať) tiež aktívne (komisívne) konanie. **Konať** je povinnosť spočívalúca v dohodnutom správaní;
- **non facere** (nekonať) - pasívna činnosť (omittere) - povinnosť zdržať sa nejakého správania (zákaz určitej činnosti). **Nekonať** znamená pasívu v tom zmysle, že ide o nekonanie niečoho, čo by subjekt konania vykonať mohol, keby sa nebol k nekonaniu zaviazal;

- **pati (stripeň). Povinnosť stripieň** je taká pasívna subjektu práva, ktorá je vo vzťahu ku konaniu iného subjektu práva, teda nebránenie sa správaniu iného subjektu práva.

Rovnako, ako je nemysliteľné subjektívne právo bez jemu zodpovedajúcej právnej povinnosti, je nemysliteľná subjektívna právna povinnosť voči nikomu, teda povinnosť, ktorej by nezodpovedalo žiadne subjektívne právo iného subjektu práva.

11. REALIZÁCIA A APLIKÁCIA PRÁVA

11.1 PÔSOBENIE PRÁVA V SPOLOČNOSTI A JEHO MECHANIZMUS

Ak sa hovorí o pôsobení práva v spoločnosti, vnutrá sa otázka, čo to znamená, že právo pôsobí? V najširobeobecnejšom zmysle slova pojmom „**pôsobenie**“ vždy rozumieme vyvolanie určitých zmien. Pôsobenie pozorujeme tak v oblasti prírodných javov a procesov, ako aj v oblasti spoločenských javov a procesov, napr. uplatňovanie právnych sankcií pôsobí tak, že vyvoláva určité zmeny v správaní jednotlivcov. Pojem pôsobenie zahŕňa aj sféru ľudskej činnosti, t.j. cieľavedomého konania, činnosti zameranej na dosiahnutie určitého cieľa. A práve v tomto význame používame pojem pôsobenie na označenie určitých javov a procesov, ktoré sú charakteristické pre fungovanie práva v spoločnosti. Pojomom „**pôsobenie práva v spoločnosti**“ teda chápeme vyvolanie určitých spoločenských zmien pomocou právnych noriem a takéto pôsobenie práva nazývame **právnym regulovaním**.

Kedže pôsobenie práva v spoločnosti je cieľavedomá činnosť, je potom zrejmé, že právna norma má vyvolať také konanie, ktoré je v súlade so zámerom, ktorý normotvorca stanovil v právnej norme.

Právna norma preto vymedzuje zodpovedajúce subjektívne práva a právne povinnosti. Ich využívanie a dodržiavanie, t.j. **reálne správanie** subjektov je priamym výsledkom pôsobenia právnej normy. Právna norma však nepriamo pôsobí aj na iné skupinové záujmy, normy a hodnoty, a tým ovplyvňuje materiálny svet i psychický vývoj ľudí.

Pri pôsobení právnej normy na subjektu práva možno vymedziť základné varianty výsledkov tohto pôsobenia, a to:

- výsledok pôsobenia právnej normy je v súlade s cieľom normy,
- okrem predvídaných výsledkov vzniknú i výsledky nepredvídané, ktoré môžu, ale nemusia byť v súlade s cieľom právnej normy,
- výsledok pôsobenia právnej normy je v rozpore s cieľom právnej normy (signalizuje chyby v zákonodarnej alebo realizačnej činnosti, napríklad nesprávne poznanie a zhodnotenie spoločenskej potreby právnej úpravy, nekvalitný obsah alebo technika právnej normy alebo

absencia efektívnej realizácie či aplikácie právnej normy subjektami práva).

Aby právo v spoločnosti mohlo pôsobiť, musí sa najprv vytvoriť, musí vzniknúť. Právo vzniká v spoločnosti na základe potrieb a záujmov členov spoločnosti, ktorým je priradovaná určitá miera hodnoty (hodnota života, slobody, spravodlivosti, rovnosti, zdravia, citi a pod.).

Mechanizmus pôsobenia práva v spoločnosti v najvyššobecnejšom význame môžeme vidieť predovšetkým v procese tvorby práva, ako aj v procese realizácie práva subjektmi práva, ktorú rozoberieme ďalej.

11.2 POJEM A FORMY REALIZÁCIE PRAVA

Pojem realizácia práva

Zmyslom a cieľom tvorby práva je jeho realizácia (uskutočňovanie) v spoločenskom živote. Právne regulovanie sa teda začína tvorbou (vydávaním) právnych noriem a končí sa právnym správaním subjektov, t.j. využívaním oprávnení a plnením právnych povinností.

Realizácia práva predstavuje pretvárание právnych noriem do právneho konania jednotlivých ľudí. **Realizáciou práva** sa rozumie uskutočňovanie platného práva (právnych noriem) subjektmi práva v právnych vzťahoch, v ktorých subjekty práva vystupujú ako nositeľia oprávnení a právnych povinností.

Subjekty práva realizujú, uskutočňujú právo prostredníctvom:

- právneho konania (činnosťou);
- nekonaním (nečinnosťou);
- zdĺžaním sa konania, ktoré je zakázané, a ktorým subjekt rešpektuje právnú povinnosť.

Účelom konania je realizácia oprávnení, ako aj realizácia príkazov. **Účelom nekonania** je realizácia zákazov. Nekonaním, ale vo forme opomenutia, sa môže právo aj porušovať, a to vtedy, ak splnenie právnej povinnosti si vyžaduje aktívne konanie.

Právo sa teda realizuje tak „aktívnym“ uplatňovaním oprávnení, právomoci a príkazov, ako aj „pasívnym“ rešpektovaním a dodržiavaním práva jeho subjektmi.

Medzi základné druhy povinnostného konania, ako už bolo uvedené vyššie, patrí povinnosť dať (dare), konať (facere), niečo sa zdížiť, nekonať (non facere) alebo niečo strpieť (pati).

Tieto právne povinnosti vznikajú priamo na základe normatívnych právnych aktov, napríklad na základe zákonov, nariadení vlády, vyhlášok atď., alebo na základe zmlúv.

Právnym konaním subjektov sa právna norma realizuje, kým protiprávnym konaním (resp. zdĺžaním sa konania) sa právna norma porušuje.

Ludské správanie sa rozlišuje podľa vzťahu k právu (právnym normám) na:

- a) správanie v súlade s právom (secundum legem), vrátane správania, ktoré je právom dovolené mlčky, podľa zásady, že je právne dovolené správanie, ktoré nie je výslovné zákonom zakázané;
- b) správanie v rozpore s právom (contra legem), teda také, ktoré je zákonom zakázané.

Formy realizácie práva

Základnou formou realizácie práva a tým aj regulatívneho pôsobenia právnych noriem na ľudské správanie je vytváranie konkrétnych právnych vzťahov. Právne vzťahy sú základnou formou realizácie práva a nevyhnutným prostriedkom právneho regulovania. V tomto zmysle je prvým a nevyhnutným stupňom realizácie práva „**vytvorenie právnych vzťahov**“ a tým aj vznik práv a povinností a druhým a konečným stupňom uskutočňovania práva je „**konanie účastníkov (subjektov) právneho vzťahu**“ za účelom využívania oprávnení a plnenia právnych povinností.

Formy realizácie práva sú tiež podmienené subjektmi práva a charakterom ich oprávnení a právnych povinností, ktorými sú fyzické osoby a právnické osoby, ktorým právo priznáva právnú subjektivitu.

Na základe toho rozoznávame tieto **formy realizácie práva**:

- a) **Realizácia práva fyzickými osobami (jednotlivými občanmi) a právnickými osobami**, ktoré majú spôsobilosť právne a protiprávne konať, ako aj spôsobilosť na práva a povinnosti, ato prostredníctvom súkromnoprávneho konania (právnych a protiprávných úkonov).
- b) **Realizácia práva v aplikácii práva**. Podstata realizácie práva v jeho aplikácii spočíva v tom, že orgány verejnej moci so správnu, kontrolnou a justičnou právomocou organizujú realizáciu právnych noriem vydávaním individuálnych právnych aktov. Ide o autoritatívnu formu realizácie práva, kde vždy jeden zo subjektov právnom vzťahu je orgán verejnej moci (napr. súd, daňový úrad atď.), ktorý je v nadradenom postavení voči ostatným subjektom a autoritatívne rozhoduje o ich právach a povinnostiach, ato prostredníctvom verejnoprávnych aktov.

Okrem týchto dvoch základných foriem možno právo realizovať aj mimo relatívnych právnych vzťahov – vzťahov medzi konkrétnymi subjektmi práva. Špecifickou formou realizácie práva je aj realizácia zakazujúcich právnych noriem. Pokiaľ subjekt práva rešpektuje zákaz konania stanovený právnymi normami, potom dodržiava povinnosti stanovené formou zákazu, realizuje zakazujúcu právnu normu. Ak však dôjde k porušeniu zákazu, vzniká konkrétny – relatívny právny vzťah.

11.3 APLIKÁCIA PRAVA

Pojem aplikácie práva

Aplikácia práva je v kontinentálnom systéme práva jednou z foriem realizácie práva. **Aplikácia práva**, ako špecifická forma realizácie práva, je procesným právom upravený postup a činnosť orgánov verejnej moci s príslušnou právomocou a kompetenciou, ktorá vyúsťuje do vydávania aktov aplikácie práva a zabezpečuje ich uskutočnenie.

Podstata realizácie práva pri aplikácii spočíva v tom, že aplikovať právo môžu len orgány verejnej moci so správnu, kontrolnou a súdnou právomocou a výsledkom i cieľom tejto aplikácie je vydávanie individuálnych právnych aktov, t.j. aktov aplikácie práva. Takúto aplikáciu práva majú napríklad orgány verejnej moci, ako sú súdy, prokuratúra, dopravný inšpektorát, vojenská správa, daňový úrad, colný úrad, devízový úrad, samospráva, atď.

Proces aplikácie práva

Proces aplikácie práva (právnych noriem) je procesným právom upravený postup orgánov verejnej moci s príslušnou právomocou a kompetenciou, v ktorom aplikujú všeobecnú právnu normu na konkrétny prípad v ich činnosti pri dokazovaní, rozhodovaní, preskúmaní a výkone svojich rozhodnutí. Tento proces je veľmi zložitý, keďže zahŕňa rôzne postupy poznávacie, logické, interpretačné, hodnotiace a rozhodovacie.

Pri aplikácii práva rôznych právnych odvetví verejného a súkromného práva sa vyskytujú viaceré druhy konaní ako napríklad: trestné súdne konanie, občianske súdne konanie, priestupkové konanie, exekučné konanie, konanie pred notárom a pod. Proces aplikácie práva, t.j. činnosť alebo postup orgánov aplikácie práva, je upravený procesným právom a v rámci jednotlivých druhov konaní si ho definuje každé pozitívne odvetvie v rámci súkromného a verejného práva. Právom je ustanovená aj forma aktov aplikácie práva.

Vo všeobecnosti proces aplikácie práva pozostáva najmä z týchto troch štádií:

1. Zisťovanie faktickej skutkovej podstaty – t.j. zistenie skutkového stavu riešeného prípadu (sem patrí proces dokazovania).
2. Zistenie zákonnej skutkovej podstaty – subsumpcia, t.j. podriadenie konkrétneho prípadu pod určité právnu normu (ide o zistenie presného textu právnej normy, podľa ktorého sa musí prípad riešiť, podať jej výklad, atď.).
3. Vydanie aktu aplikácie práva (individuálneho právneho aktu), t.j. vydanie rozhodnutia vo veci samej, ktoré má náležitú právnu formu.

Zisťovanie faktickej skutkovej podstaty

Aplikáciu práva, aplikáciu činnosť v najzreteľnejšej podobe, uskutočňujú súdy ako štátne orgány (orgány verejnej moci). Preto sa pokúsime na rozhodovacej činnosti sudov v rámci jednotlivých štádií aplikácie práva podať zjednodušený model aplikácie práva.

Súd teda v podstatných črtách poznáva skutočnosti rozhodovaného prípadu (veci) a ich právny význam, to znamená zisťuje skutkový stav. V súdnom procese je spravidla predmetom poznania udalosť, ktorá sa stala

v minulosti, a preto priame pozorovanie zisťovanej udalosti nie je možné a musí byť nahradené poznávaním sprostredkovaným, nepriamym. Atakýmto základným spôsobom poznania faktov zisťovaných súdom je dokazovanie. Predpokladom činnosti v tomto štádiu aplikácie práva je teda určitá skutočnosť, o ktorej je súd povolaný a povinný rozhodnúť podľa práva. Súd v podstatných črtách poznáva túto skutočnosť rozhodovaného prípadu a jej právny význam tým, že zisťuje pravdu. Teoretická otázka o možnosti zistenia pravdy v aplikáčnom procese je však vedeckým problémom. Teória aplikácie vychádza z poznateľnosti pravdy.

Výsledkom tohto štádia aplikáčného procesu je teda daná konkrétna skutková podstata, t.j. faktická skutková podstata.

Dokazovanie môžeme charakterizovať ako poznávaciu činnosť súdu, ktorej výsledkom je získanie dostatočného množstva skutkových a právnych poznatkov potrebných na vydanie rozhodnutia danej veci. Súd zisťuje skutočnosť prostredníctvom dôkazných prostriedkov (dôkazov). Spôsob, metódy vykonania dôkazov, ich rozsah a pod. sa realizuje na základe práva. Napríklad v občianskom súdnom konaní vymedzuje dôkazné prostriedky Občiansky súdny poriadok (svedecká výpoveď, znalecký posudok, ohliadka, listiny, výsluch účastníka).

Uskutočnenie dôkazov, ich hodnotenie štátnym orgánom, v našom prípade súdom, sa premietajú do záverov a to, či súd zistil existenciu alebo neexistenciu určitých skutočností, ktoré boli predmetom dokazovania.

Zistenie zákonnej skutkovej podstaty (subsumpcia)

Prí aplikácii právnej normy je dôležité určiť, t.j. identifikovať právnu normu, interpretovať ju a urobiť právnu kvalifikáciu príslušnej právnej normy. Štátny orgán aplikujúci určitú právnu normu musí najskôr právnu normu identifikovať, to znamená, že ju overí, či je platná a účinná, teda či je prameňom práva. Pokiaľ ide o interpretáciu právnej normy, používajú sa rôzne druhy a formy výkladu, kde sa porovnáva obsah platnej právnej normy s obsahom konkrétneho prípadu.

Právna kvalifikácia príslušnej právnej normy je bezprostredne spojená so subsumpciou.

Subsumpcia predstavuje vlastnú aplikáciu právnej normy na konkrétny prípad, ktorý má svoju konkrétnu skutkovú podstatu vyjadrenú v norme všeobecnými znakmi. Potom sa vysloví výrokom záver, ktorým sa konkrétny prípad podradí, resp. nepodradí pod príslušnú právnu normu.

Vydanie aktu aplikácie práva (individuálneho právneho aktu)

V poslednom štádiu aplikácie práva vydáva orgán verejnej moci – štátny orgán s príslušnou právomocou a kompetenciou rozhodnutie, ktoré sa nazýva individuálny právny akt, resp. akt aplikácie práva.

Individuálne právne akty sú výsledkom aplikáčného procesu orgánov verejnej moci. Tieto akty aplikácie práva zakladajú, menia alebo zrušujú, prip. autoritatívne zisťujú oprávnenia a povinnosti pre konkrétne určené subjekty, a teda sú právne záväzné. Forma individuálnych právnych aktov býva rozdielna, napr.: rozhodnutie súdu vo forme rozsudku alebo uznesenia, platobného rozkazu, výmer, príkaz, protest, rozhodnutie daňového úradu, živnostenský list.

Individuálne právne akty možno okrem iných hľadísk **klasifikovať podľa účinkov, ktoré vyvolávajú, ako:**

1. **Konštitutívne právne akty** – rozhodnutia, ktorými vznikajú, menia sa alebo zanikajú subjektívne práva a právne povinnosti, prípadne právne vzťahy. Vytvárajú (konštitujú) novú právnu situáciu. **Konštitutívne akty** aplikácie práva teda majú za následok vznik, zmenu alebo zánik právneho vzťahu.
2. **Deklaratórne právne akty** – nevytvárajú nový právny stav, ani už existujúci právny vzťah sa nimi nemení alebo nezaniká. Autoritatívne potvrdzujú, konštatujú (deklarujú) existenciu alebo neexistenciu subjektívnych práv a právnych povinností alebo právneho vzťahu. **Deklaratórne akty** aplikácie práva zisťujú, či určitý právny vzťah existuje alebo nie. Deklaratórne právne akty sú významné pre nastolenie právnej istoty. Od deklaratórneho rozhodnutia treba odlišiť **úradné osvedčenie**, ktorým sa do právnych vzťahov nijak nezasahuje, len osvedčuje určitú skutočnosť, ktorá môže mať význam pre ďalšie právne kroky.

11.4 INTERPRETÁCIA PRÁVA

V najširšom význame je interpretácia výkladom jazykových znakov alebo mimojazykových skutočností s cieľom objasniť, upresniť význam, resp. zmysel daného znaku alebo daných skutočností.

Interpretovať môžeme v práve každý jazykový výraz alebo právny úkon

vjadrený v jazykovej forme, ako aj neязыkové znaky. Z toho vyplýva dvojaké chápanie pojmu právnej interpretácie:

- a) v užšom zmysle ako interpretácia právnych noriem, normatívnych a individuálnych právnych aktov,
- b) v širšom, všeobecnom zmysle ako interpretácia iných jazykových a neязыkových znakov, napr. svedecká výpoveď, listina, stopy, mlčanie a pod.

Interpretácia všeobecne znamená udelenie významu znakom. Interpretovať možno každý jazykový výraz, prejav, teda i zmluvu a vôbec každý právny úkon vjadrený slovom, diplomatickú nótu, politický prejav, atď. Obsahom práva sú právne normy vjadrené slovami a vetami, ktoré majú podobu príkazov, zákazov a dovolení, a preto je potrebné zaoberať sa otázkou ich chápania. Náuka, ktorej predmetom je výklad a umenie výkladu, sa nazýva hermeneutika. Predmetom hermeneutiky sú aj otázky vysvetľovania a chápania textov a udalostí.

Interpretácia práva (výklad) znamená objasnenie významu platných právnych noriem. Výklad práva je proces, v ktorom objasňujeme jednotlivé normatívne slová a vety ako nositeľov určitého normatívneho významu a obsahu, že niečo je dovolené, prikázané alebo zakázané. Bez interpretácie práva nie je možné uskutočniť aplikáciu práva.

11.4.1 Klasifikácia a druhy interpretácie práva

Interpretáciu práva možno v teórii práva klasifikovať z rôznych hľadísk. Výklad práva z hľadiska teoretického i praktického možno rozlišovať najmä podľa:

- a) subjektov výkladu,
- b) metód výkladu,
- c) rozsahu právnej normy.

Výklad práva podľa subjektu výkladu

Právne normy môže interpretovať ktokoľvek, ale všeobecnu alebo konkrétne záväznosť nadobúdajú výsledky výkladu len niektorých subjektov, výlučne orgánov verejnej moci (štátnych orgánov).

V závislosti od toho, kto (ktorý orgán alebo osoba) podáva výklad právnej normy, rozlišujeme:

- autentický výklad,
- výklad orgánov aplikujúcich právo,
- výklad ústavného súdu,
- výklad najvyššieho súdu,
- doktrínálny výklad,
- interný (organizačný) výklad.

Autentický výklad

Autentický výklad je výklad právnej normy štátnym orgánom, ktorý ju vydal. Autentický výklad je všeobecne záväzný len vtedy, keď je súčasťou normatívneho právneho aktu, obsahom ktorého sú interpretované právne normy (legálne definície). Známou formou autentickeho výkladu zákonov sú dôvodové správy, tie však nie sú právne záväzné.

Výklad orgánov aplikujúcich právo

Štátny orgán pri rozhodovaní jednotlivých individuálnych prípadov vykladá zmysel aplikovanej právnej normy. Tento výklad nie je právne záväzný pre iné prípady. Akt aplikácie práva (individuálny právny akt – rozhodnutie – rozsudok), v ktorom štátny orgán podal výklad právnej normy, je však záväzný pre konkrétny prípad, na ktorý sa vzťahuje.

Výklad ústavného súdu

Podľa článku 128 Ústavy Slovenskej republiky: „*Ústavný súd podáva výklad ústavy alebo ústavného zákona, ak je vec sporná. Rozhodnutie ústavného súdu o výklade ústavy alebo ústavného zákona sa vyhlasuje spôsobom ustanoveným na vyhlasovanie zákonov. Výklad je všeobecne záväzný odo dňa jeho vyhlásenia.*“

Výklad najvyššieho súdu

Výklad najvyššieho súdu slúži na zjednotenie judikatúry. Zákon o súdoch a sudcoch ukladá Najvyššiemu súdu Slovenskej republiky, resp.

vyšším súdom vypracovať (prijať) stanoviská pre jednotný výklad zákonov a ostatných právnych predpisov, s cieľom zabezpečiť jednotosť sudneho rozhodovania. Za týmto účelom najvyšší súd (jeho občianskoprávne a trestné kolégium) prijíma stanoviská, ktoré sa v Slovenskej republike publikujú v Zbierke rozhodnutí a stanovísk. Výklad najvyššieho súdu nie je právne (de iure) záväzný, fakticky (de facto) ho však nižšie súdy spravidla berú do úvahy pri riešení konkrétnych prípadov.

Doktrinálny výklad

Doktrinálny výklad (vedecký) je výklad právnych odborníkov z teórie i praxe vo vedeckej literatúre, v učebniciach a v komentároch k zákonom. Tento výklad nie je právne záväzný, ale do značnej miery ovplyvňuje interpretačnú činnosť súdov a ďalších orgánov verejnej moci.

Interný (organizačný) výklad

Interný (organizačný, služobný) výklad podávajú ústredné i miestne orgány verejnej moci vo forme organizačných aktov. Adresátom výkladu sú podriadené orgány alebo administratívne príslušníci alebo pracovníci podriadené osoby. Tento druh výkladu nie je všeobecne právne záväzný. Spravidla má povahu interných normatívnych inštrukcií. Nájdeme ich pod rôznymi názvami, ako napríklad metodické pokyny, záväzné smernice, inštrukcie, a pod. Tento výklad je záväzný len pre subjekty v rámci určitého rezortu, odvetvia priemyslu, zdravotníctva, školstva, kultúry, polície, dopravy, atď.

Klasifikácia výkladu podľa metód

Metódou výkladu sa rozumie spôsob postupu, ktorým je snaha dôjsť k pravdivým (vedeckým) poznatkom o zmysle textu zákona (právnej normy). Metódy, ktorými sa poznáva právo, sú súčasne metódami výkladu práva. Rozoznáva sa:

- jazykový výklad,
- logický výklad,
- systematický výklad,
- historický výklad.

Jazykový (gramatický) výklad

Jazykový výklad posudzuje vykladaný jazykový text právnej normy z hľadiska pravidiel gramatických, pravopisných, z hľadiska slovosledu, zhodnosti prídavného mena s podstatným menom, z hľadiska etymológie, sémantiky, lexiky a pod. Text normatívneho právneho aktu je vyjadrený predovšetkým právnym jazykom. Ten však nie je oddelený od všeobecného základu spisovného jazyka, ale sa s ním prelína. Pre právny jazyk by mala byť charakteristická presnosť, jednoznačnosť a úspornosť vyjadrovania, jednotná terminológia a minimalizácia neurčitosti vyjadrovania. Jednotlivé právne termíny môžu mať pritom odlišný význam, než aký majú vo všeobecnom spisovnom jazyku.

Logický výklad

Logický výklad objasňuje význam právnych noriem tým, že určuje ich obsah. Logický výklad používa niektoré špecifické metódy, ktoré sa spravidla nazývajú argumenty (osobitné argumenty právnej logiky). Medzi najvýznamnejšie patria napríklad:

- V pochybnostiach miernejšie.
- Nikto nemôže byť zaviazaný na niečo nemožné.
- Argument ad absurdum, t.j. dôkaz, ktorý sa robí tak, že sa určité možnosti výkladu dovedie až k nezmyselným alebo nemožným dôsledkom, a tým sa vylúči.
- Dôkaz opaku – spočíva v tom, že jedným tvrdením sa vylúči tvrdenie druhé. Napríklad neoznámene taxatívne vymedzených trestných činov je trestné. Dôkazom opaku sa vyvodzuje, že neoznámene tých trestných činov, ktoré nie sú taxatívne vymedzené, trestné nie je.
- Úsudok a dôkaz od väčšieho k menšiemu: ak sa od vlastníka žiada, aby strel určité zásahy do vlastníctva, tým viac sa to žiada od držiteľa.
- Dôkaz od menšieho k väčšiemu: ak je zakázané menej závažné konanie, tým skôr bude zakázané závažnejšie konanie rovnakého druhu.

Systematický výklad

V záujme toho, aby bol právny systém funkčný, aby tvoril logickú jednotu, mali by byť právne normy súladne usporiadané, vzájomne prepojené,

determinované, nerozporomé nielen v rámci právneho predpisu, ale aj právneho odvetvia a celého právneho systému. Preto je potrebné obsah a zmysel právnej normy oblasťovať tak, že sa posudzuje v kontexte s inými právnymi normami právneho predpisu, v ktorom je obsiahnutá, ale aj v rámci konkrétneho prameňa práva, odvetvia práva, atď. To je podstatou systematického výkladu právnej normy.

Historický výklad

Pre pochopenie zmyslu a účelu právneho predpisu je významné aj poznanie spoločenskej situácie a historických súvislostí jeho vzniku. Účel, ktorý sa sledoval vydaním právneho predpisu a tým lepšie pochopenie úmyslu zákonodarcu, pomôžu zistiť najmä všeobecne ustanovenia predpisu, dôvodová správa, resp. iné materiály súvisiace so vznikom právneho predpisu. V rámci historického výkladu má význam aj metóda porovnávania neskoršieho právneho predpisu so skorším.

Klasifikácia výkladu podľa rozsahu právnej normy

Podľa tohto kritéria sa rozlišuje výklad:

- doslovný,
- zužujúci a
- rozširujúci.

Doslovný (adekvátny) výklad znamená, že rozsah právnej normy vyjadrený v jej texte a jej rozsah, ktorý je výsledkom procesu výkladu, sa stožňujú.

Zužujúci (reštriktívny) výklad znamená, že interpretáciou je stanovený rozsah právnej normy užšie, než ako by vyplýval z izolovane skúmaného textu príslušného ustanovenia normatívneho aktu. Napríklad právna norma ústavného práva uvádza, že: „*Občania majú za rovnakých podmienok prístup k volebným a iným verejným funkciám.*“ Pojem „*občania*“ je potrebné vykladať zužujúco, pretože zákony na výkon volených a iných verejných funkcií spravidia požadujú okrem štátneho občianstva aj splnenie ďalších podmienok, napríklad: vek 21 rokov pri voľbách do parlamentu, kvalifikačné požiadavky (právnické vzdelanie u sudcov a prokurátorov), odborné skúšky, vykonaná prax, bezúhonnosť atď. Zúžený výklad v uvedenom prípade by

mal znieť: „*Občania, spĺňajúci zákonom ustanovené podmienky, majú za rovnakých podmienok prístup k volebným a iným verejným funkciám.*“

Rozširujúci (extenzívny) výklad: o rozširujúci výklad ide, ak je obsah a význam právnej normy, určený výkladom širším ako rozsah jeho významu v právnom texte. Napríklad právna norma ústavného práva uvádza, že: „*Občanie je nedotknuteľné. Nie je dovolené doň vstúpiť bez súhlasu toho, kto v ňom býva.*“ Je prirodzené, že sa tým myslí aj zákaz vstupu na verandu či do garáže pri dome.

11.5 UVAŽENIE PRI APLIKÁCIÍ PRÁVA

Uváženie pri aplikácii práva znamená, že orgán aplikujúci právo má v určitých medziach, vymedzených právnymi normami, možnosť sa rozhodnúť, či akt aplikácie práva vydá či nevzdá, aké prostriedky použije pri plnení svojich úloh, prípadne či vôbec a akým spôsobom subsumuje prejednávaný prípad pod právnu normu, ktorej hypotéza je relatívne určitá alebo demonštratívna.

Rôznorodosť spoločenských vzťahov kladie na zákonodarcu pri zabezpečení ich právnej regulácie náročnú úlohu. Požiadavka pochvitiť ich čo najširšie a zahrnúť pod právnu normu vyžaduje maximálnu mieru predvidavosti, ktorá však nemôže byť nikdy absolútna. V živote spoločnosti sa vyskytnú vždy nové a nové prípady, na ktoré zákonodarcu nepomyslel a ktoré pri strohej právnej úprave by boli zákonom nepostihnuteľné. A tak jedným zo spôsobov, ktorým môže zákonodarcu čeliť určitému nebezpečenstvu, ktoré predstavuje neúplná právna úprava spoločenských vzťahov, je zveriť orgánu, ktorý má aplikovať právnu normu na konkrétny prípad, určitú mieru samostatnosti pri rozhodovaní.

Táto samostatnosť sa javí v podobe možnosti **uvážiť**, či má alebo nemá vydať individuálny akt aplikácie práva. A takéto právnu normou dovolené uvažovanie štátneho orgánu pri rozhodovaní konkrétného prípadu sa nazýva **uváženie**.

V rozhodovacom procese, v ktorom subjekty rozhodovania súdja na základe kogentných, kategorických, ako aj striktných právnych noriem, ktoré presne určujú požadované správanie, je aplikácia takýchto noriem jednoduchá. Dochádza tu vlastne k subsumpcii konkrétneho prípadu pod zákonom ustanovené riešenie a sudca napríklad za tejto situácie je podľa známeho výroku Montesquieuu len „*ústatní zákona*“.

Zložitejšia a osobitná situácia vzniká pri rozhodovaní na základe dispozitívnych, dovolujúcich právnych noriem, pripúšťajúcich právne uváženie subjektu rozhodovania. Dispozitívne právne normy sú také právne normy, ktoré presne a jednoznačne neurčujú, aké riešenie má subjekt rozhodovania na konkrétny prípad aplikovať, ale umožňujú, aby v danom prípade sám hľadal riešenie v rámci priestoru vymedzeného právnou normou. Uváženie pri aplikácii dispozitívnej právnej normy v nijakom prípade nevytvára priestor pre ľubovoľnú, ale vytvára takú právnu situáciu, v ktorej subjekt rozhodovania má určité možnosti pre iniciatívnu aplikáciu práva. To znamená, že uváženie napríklad sudcu vychádza zo špecifík konkrétneho prípadu a malo by čo najlepšie rešpektovať a zabezpečiť normotvorcom zamýšľaný účel a cieľ takejto právnej normy. Teda aby sudca vec rozhodol a posúdil v rámci stanovených podmienok, alternatív, sadzieb a pod., ktoré norma určuje.

V demokratickom štáte platí princíp viazanosti štátnych orgánov právom. Štátne orgány musia postupovať podľa platného práva a v medziach práva, t.j. *secundum et intra legem*. Naopak, vo vzťahu k jednotlivcom platí zásada *iura merae facultatis*, že všetko, čo nie je zákonom zakázané, je každému dovolené. Rozlišuje sa uváženie viazané právom a tzv. voľné uváženie (diskrečné právo).

Viazanosť štátnych orgánov právnymi normami pri vydávaní aktov aplikácie práva preto treba chápať ako viazanosť relatívnu. Stanovenie presných medzi uváženia musí vychádzať z dôkladných a dôsledných právnych úvah, z ochrany základných práv občanov a všestranného rozboru podmienok a potrieb úpravy konkrétnych spoločenských vzťahov.

11.6 ANALÓGIA V APLIKÁCIÍ PRÁVA

Základný princíp pri aplikácii práva je, že orgány verejnej moci musia postupovať na základe práva a v medziach práva.

V právnej praxi však môže výnimočne nastať situácia, keď sudca musí rozhodnúť individuálny prípad, ale právna norma (normatívny právny akt), pod ktorú by subsumoval skutkovú podstatu daného prípadu, neexistuje. To znamená, že daný prípad platné právo neupravuje. V takýchto prípadoch pripúšťa právny poriadok v určitých odvetviach práva vyplniť túto „medzeru“ v platnom práve podľa analógie, t.j. podľa podobnosti. Rozoznávame analógiu legis a analógiu iuris.

Analógia legis (analógia zákona) spočíva v tom, že sa na skutkovú podstatu zákonom neupravenú použije analogicky ustanovenie zákona upravu-

júceho skutkovú podstatu podobne. Analógia legis spočíva na logických záveroch dosiahnutých indukčnou a deduktívnou metódou, to znamená, že z právnej normy sa najprv analogicky sformuluje všeobecnejšie právne pravidlo vzťahujúce sa na riešený prípad a na základe tohto všeobecnejšieho pravidla sa prístupuje k riešeniu prípadu analógiou.

Analógia iuris (analógia práv) sa nazýva postup, pri ktorom sa vec rieši na základe princípov (zásad) právneho odvetvia, prípadne na základe všeobecných princípov (zásad) práva, t.j. rozhodnutím podľa rozumného právneho uváženia.

Aplikácia práva podľa analógie sa pripúšťa v súkromnom práve, predovšetkým v občianskom práve. Nepripustná je analógia vo verejnom práve (pokiaľ ide o posudzovanie trestného činu a určenie trestu), finančnom a správnom práve. Použitie analógie v procesnom práve sa však podľa prevládajúcich názorov naopak pripúšťa.

12. PRAVO NA SÚDNU A INÚ PRAVNÚ OCHRANU

12.1 ORGÁNY OCHRANY PRÁVA

Právny štát zabezpečuje ochranu spoločnosti a práv jednotlivca pred nezákonnými zásahmi a postupmi celým radom právnych záruk ochrany práva. **Pojmom právna záruka ochrany práva sa rozumie** štátnym donútením zabezpečené právne formy ochrany subjektov práva pred bezprávím a nezákonnými zásahmi do ich právneho postavenia a zákonom stanovené spôsoby a postupy ich naprawy. Právna ochrana sa uskutočňuje rozmanitými formami svojpomoci (napríklad nutnou obranou) a „*štátnej pomoci*“, ktoré spoločne vytvárajú systém záruk právnej ochrany v určitom štáte.

Ochranou práva rozumieme ochranu tých hodnôt, ktoré sú nevyhnutné na zabezpečenie optimálneho chodu spoločnosti a postavenie jednotlivcov a ktoré sa nachádzajú vo forme prameňov práva (napr. v ústave, ústavnych zákonoch, nariadeniach vlády, vyhláškach).

Ochrana práva má svoje miesto tam, kde dobrovoľné dodržiavanie právnych noriem je ohrozené alebo dokonca porušené. Použitie konkrétnych prostriedkov ochrany práva závisí od stupňa a vážnosti ohrozenia, resp. porušenia práva, ale aj od toho, o aké druhy právnych noriem ide. Iné prostriedky sa používajú na ochranu napr. ústavných zákonov a iné na ochranu vládných nariadení.

Prostriedky ochrany práva možno rozdeliť na preventívne a represívne. Preventívne prostriedky sú aktuálne v čase ohrozenia práva, represívne sa využívajú vtedy, keď k porušeniu práva už došlo. Charakteru prostriedkov ochrany práva je prispôbená aj organizácia orgánov ochrany práva.

Orgánom ochrany práva možno rozumieť taký orgán, ktorého hlavnou úlohou je preventívne alebo represívne pôsobenie na adresátov právnych noriem s cieľom zabezpečiť ich dobrovoľné alebo vynútené dodržiavanie. Jednotlivé orgány ochrany práva môžeme rozdeliť na:

- kontrolné orgány ochrany práva,
- rozhodovacie orgány ochrany práva,
- vykonávacie orgány ochrany práva,
- orgány právnych služieb a právnej pomoci.

Kontrolné orgány ochrany práva používajú najmä preventívne prostriedky ochrany práva, ktoré spočívajú v zisťovaní porušovania práva a odhalení pôvodcov. Medzi tento druh orgánov ochrany práva môžeme zaradiť napr. prokuratúru, najvyšší kontrolný úrad, verejného ochrancu práv, ochramno-bezpečnostné orgány a špeciálne orgány.

Rozhodovacie orgány ochrany práva používajú najmä represívne prostriedky ochrany práva, spočívajúce v rozhodovaní sporných právnych vecí, vydávaní rozhodnutí o náprave ohrozenia, resp. porušenia práva, vrátane rozhodovania o vine a treste v prípadoch najzávažnejšej formy porušenia práva, ktorým je spáchanie trestného činu. Typickými orgánmi patriacimi do tejto skupiny sú všeobecné súdy a ústavný súd.

Vykonávacie orgány ochrany práva realizujú právne donútenie ako najkrajnejšiu formu nápravy porušenia práva, ktoré je spravidla prezentované v podobe aplikácie sankcie rozhodovacím orgánom ochrany práva. Do tejto skupiny orgánov ochrany práva môžeme zaradiť napr. súdy, prokuratúru, zbor väzenskej a justičnej stráže, policajné zbroj, ale aj zdravotnícke zariadenia, ktoré uskutočňujú ochramné liečenie, a výchovné zariadenia, ak ide o výkon ochramnej výchovy.

Orgány právnych služieb a právnej pomoci poskytujú pre subjekty, ktoré sú dotknuté ohrozením alebo porušením práva, adekvátne prostriedky na dosiahnutie nápravy, napr. prostredníctvom súdneho rozhodnutia. V tejto skupine orgánov ochrany práva majú svoje miesto napr. notári, advokáti, komerční právnici a daňoví poradcovia.

V ďalšom rozoberieme aspoň niektoré orgány ochrany práva.

Kontrolné orgány ochrany práva

Postavenie a úlohy prokuratúry

Postavenie a úlohy prokuratúry sú v najšeobecnejšom rámci vymedzené v čl. 149 Ústavy Slovenskej republiky, z ktorého vyplýva, že je orgánom chrániacim práva a zákonom chránené záujmy fyzických a právnických osôb a štátu.

V oblasti trestného konania sa pôsobenie prokuratúry uskutočňuje tým, že:

- dozerá na zachovávanie zákonnosti orgánmi, ktoré realizujú vyšetrovacie trestných činov (najmä príslušné orgány Policajného zboru SR),
- vyšetruje trestné činy v rozsahu ustanovenom Trestným poriadkom,
- dozerá na zachovávanie zákonnosti v miestach, kde sa vykonáva väzba,
- vzniká žalobu, ktorou sa oficiálne začína súdne trestné konanie,
- podáva riadne a mimoriadne opravné prostriedky,
- dozerá na zachovávanie zákonnosti v miestach, kde sa vykonáva trest odňatia slobody,
- dozerá na zachovávanie zákonnosti v miestach, kde sa vykonáva ochramné liečenie a ochramná výchova.

Okrem trestného konania má prokurátor aj ďalšie oprávnenia, medzi ktoré je možné zaradiť napríklad podanie návrhu na začatie konania pred Ústavným súdom Slovenskej republiky.

Prokuratúru organizačne tvorí všeobecná a vojenská prokuratúra. Všeobecná prokuratúra vykonáva prokurátorský dozor vo všetkých veciach, kým vojenská prokuratúra je osobitným orgánom s kompetenciou v oblasti činnosti predovšetkým armády Slovenskej republiky.

Organizácia prokuratúry je založená na trojčlánkovej sústave, kde základným článkom sú:

- okresné prokuratúry na čele s okresným prokurátorom,
- okresné prokuratúry (na území mesta Bratislava a Košice) na čele s okresným prokurátorom,
- Na druhom stupni sa nachádzajú:
- krajské prokuratúry na čele s krajskými prokurátormi.

Hierarchicky najvyšším článkom sústavy prokuratúry je Generálna prokuratúra na čele s generálnym prokurátorom so sídlom v Bratislave.

TEÓRIA PRÁVA PRE ZDRAVOTNICKÝCH A SOCIÁLNYCH PRACOVNÍKOV

Generálneho prokurátora vymenúva a odvoláva prezident republiky na návrh Národnej rady Slovenskej republiky. Vymenovanie a odvolávanie prokurátorov (okresných a krajských prokurátorov) je vecou generálneho prokurátora.

Postavenie a úlohy Najvyššieho kontrolného úradu Slovenskej republiky

Najvyšší kontrolný úrad Slovenskej republiky je špeciálnym štátnym orgánom nezávislým od iných štátnych orgánov podriadeným Národnej rade Slovenskej republiky. Tento orgán predkladá najmenej raz do roka správy o výsledkoch kontrolnej činnosti Národnej rade Slovenskej republiky, ale je povinný to urobiť aj vtedy, keď ho o to Národná rada Slovenskej republiky požiada.

Rozsah jeho činnosti je vymedzený v čl. 60 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky, do ktorého môžeme zaradiť predovšetkým kontrolu:

- hospodárenia s prostriedkami štátneho rozpočtu republiky a ďalších rozpočtov, ktoré podľa zákona schvaľuje Národná rada Slovenskej republiky.

Najvyšší kontrolný úrad Slovenskej republiky pozostáva z

- orgánov,
- kontrolných pracovníkov,
- príbratých osôb.

Orgánmi Najvyššieho kontrolného úradu SR sú predseda a dvaja podpredsedovia. Predsedu a podpredsedov volí a odvoláva Národná rada Slovenskej republiky. Volby prebiehajú tajným hlasovaním. Funkčné obdobie je päťročné, predseda a podpredsedovia môžu byť zvolení najviac na dve po sebe nasledujúce sedemročné funkčné obdobia.

Kontrolnými pracovníkmi Najvyššieho kontrolného úradu SR sú všetci pracovníci tohto štátneho orgánu, ktorí vykonávajú kontrolu v zamestnanckom pomere. Vznik tohto zamestnanckého pomeru si vyžaduje niektoré osobitné zákonné predpoklady, a to:

- občiansku bezúhonnosť dokumentovanú najmä negatívnym výpisom z registra trestov,

Právo na súdnu a inú právnu ochranu

- príslušné vzdelanie,
- prax v oblasti patricie do kontrolnej pôsobnosti Najvyššieho kontrolného úradu SR.

Ombudsman

Orgán ombudsmana vznikol vo Švédsku, kde na základe ústavy z roku 1809 jeho úlohou bolo zbieranie sťažností ľudí na nespravodlivosť. V 19. storočí sa činnosť ombudsmana týkala predovšetkým dozoru voči súdom a polícii. Postupne túto inštitúciu prebral celý rad ďalších európskych a mimoeurópskych štátov (Nórsko r. 1952, Dánsko r. 1954, Nový Zéland r. 1962, Veľká Británia r. 1967 atď.).

V našich podmienkach bol tento orgán zavedený poslednou novelizáciou Ústavy Slovenskej republiky, a to ústavným zákonom č. 90/2001 Z. z. pod názvom verejný ochranca práv.

Zákon č. 564/2001 Z. z. o verejnom ochrancovi práv v znení neskorších predpisov, podrobne upravuje rozsah a spôsob, akým sa verejný ochranca zúčastňuje na ochrane práv a slobôd fyzických osôb a právnických osôb pri konaní, rozhodovaní alebo nečinnosti orgánov verejnej správy.

Na základe tohto zákona verejný ochranca práv môže:

- vstupovať do objektov verejnej správy,
- vyžadovať od orgánu verejnej správy, aby mu poskytol potrebné spisy, doklady, ale aj vysvetlenia k veci, ktorej sa podnet týka,
- klásť otázky zamestnancom orgánu verejnej správy,
- hovoriť s osobami, ktoré sú zaistené v miestach, kde sa vykonáva väzba, trest odňatia slobody, tresty vojakov, ochranné liečenie, ochranná výchova, ústavné liečenie alebo ústavná výchova a v celách policajného zariadenia,
- byť prítomný na ústnom pojednávaní a klásť účastníkom konania a osobám zúčastneným na prejednávaní otázky (verejný ochranca práv môže využiť uvedené oprávnenia, sám však nie je účastníkom konania, a teda určité práva mu neprislúchajú, napr. podávať opravné prostriedky).

Verejný ochrana práv nemá pôsobnosť voči:

- Národnej rade Slovenskej republiky,
- prezidentovi Slovenskej republiky,
- vláde Slovenskej republiky,
- Najvyššiemu kontrolnému úradu Slovenskej republiky,
- Ústavnému súdu Slovenskej republiky,
- spravodajským službám,
- rozhodovacím právomociam vyšetrovateľov Policajného zboru,
- prokuratúre,
- súdom (s výnimkou štátnej správy súdov z dôvodov predpokladajúcich disciplinárne previnenie sudcu),
- vo veciach operačnej a mobilizačnej povahy.

Verejný ochrana práv nemôže:

- zasahovať do rozhodnutí súdov,
- nie je účastníkom konania,
- nemôže podať návrh na konanie pred súdom,
- nedoručujú sa mu rozhodnutia,
- nemá právo podať opravné prostriedky.

V Ústave SR je verejný ochrana práv charakterizovaný ako nezávislý orgán, ktorý sa podieľa na ochrane základných práv a slobôd fyzických osôb a právnických osôb pri konaní, rozhodovaní alebo nečinnosti verejnej správy, ak je táto činnosť, resp. nečinnosť v rozpore s právnym poriadkom alebo princípmi demokratického a právneho štátu.

Orgán verejnej správy je povinný vyporiadať sa s dôkazmi, ktoré verejný ochrana práv navrhne v odôvodnení rozhodnutia, ako aj s opatreniami, ktoré navhol. V zásade orgán verejnej moci nie je povinný navrhnuté opatrenia aj vykonať, výnimkou sú opatrenia, ktorých vykonanie vyplýva priamo zo zákona alebo iného všeobecne záväzného opatrenia.

Ak orgán verejnej správy nevyhoví žiadosti verejného ochrancu práv, oznámi ombudsman uvedené skutočnosti jeho nadriadenému orgánu a v prípade, ak takýto orgán nie je, vláde Slovenskej republiky.

Rozhodovacie orgány ochrany práva

Rozhodujúce miesto v systéme tejto skupiny orgánov ochrany práva patrí súdom. Sudníctvo v Slovenskej republike vykonávajú nezávislé a nestranné sudy. Sudníctvo sa na všetkých stupňoch vykonáva oddelene od iných štátnych orgánov.

Sudcovská funkcia reprezentuje jednu z najstarších a najtrvalejších činností štátnej moci. Sudna moc sa vo viacerých podštátnych bodoch odlišuje od zákonodarnej a výkonnej moci. Sudy nemôžu vykladať a používať právo z vlastnej iniciatívy. Konajú iba vtedy, ak sa k nim dostanu spory súkromných osôb alebo úradníkov správy. V mnohých štátoch je sudna moc aspoň v určitom rozsahu vyňatá spod priameho vplyvu politických síl, ktoré určujú legislatívu a exekutívu.

Sudy rozhodujú spravidla v senátoch, ak zákon neustanovuje, že vo veci rozhoduje jediný sudca. Rozsudky sa vyhlasujú v mene Slovenskej republiky a vždy verejne.

Úlohou súdov je najmä:

- rozhodovať o právach a povinnostiach a právom chránených záujmoch fyzických osôb, právnických osôb a štátu,
- rozhodovať o vine obžalovaného a ukladať zákonom ustanovené tresty, prípadne opatrenia,
- preskúmať zákonnosť rozhodnutí orgánov verejnej správy a iných orgánov.

Z hľadiska právomoci možno sudy rozdeliť na:

- ústavné,
- všeobecné,
- osobitné

Sústavu všeobecných súdov Slovenskej republiky tvoria:

- Najvyšší súd Slovenskej republiky,
- krajské sudy,
- okresné sudy.

Poznámka:

Okresné sudy nadalej pôsobia. Zmeny v administratívno-právnom členení a zánik okresných úradov doteraz nemali vplyv na pôsobenie týchto organizácií.

Osobitným druhom súdnicstva je v súčasnosti vojenské súdnicstvo, ktoré má so všeobecným súdnicstvom viac spoločných znakov ako osobitnosti.

Sústavu vojenských súdov tvoria:

- Vyšší vojenský súd a
- vojenské obvodové sudy.

Sústava súdov v Slovenskej republike je dvojstupňová, to znamená, že rozhodnutie súdu, ktorý vo veci rozhodoval na prvom stupni, môže preskúmať len vyšší súd. Pritom rozhodnutie súdu druhého stupňa je konečné a nemožno proti nemu podať ďalší riadny opravný prostriedok.

Ústavné súdnicstvo

Ústavné súdnicstvo sa začalo vyvíjať ruka v ruke s ústavným štátom v USA. Rozhodnutie v kauze Marbury versus Madison založilo právomoc Najvyššieho súdu USA preskúmať zákony z hľadiska ich súladu s ústavou.

Európsky model ústavného súdnicstva sa začal formovať po prvej svetovej vojne pod vplyvom teórie veľkého právnika Hansa Kelsen. Jeho model súdnej kontroly ústavnosti sa stal trvalým vzorom pre ďalší vývoj ústavného súdnicstva v Európe. Kelsen pokladá ústavné sudy a ústavné súdnicstvo za najobľúbenejšiu záruku nového ústavného systému a nazýva ich strážcami ústavy.

Ústavné súdnicstvo plní najmä tieto významné funkcie:

- rozhodovanie o súlade zákonov a ostatných právnych predpisov s ústavou a ústavnými zákonmi,
- rozhodovanie o individuálnych ústavných sťažnostiach, ktoré namietajú porušenie základných práv,
- rozhodovanie kompetenčných konfliktov medzi štátnymi orgánmi alebo medzi štátom ako celkom a jeho územnými časťami (vo federáciách),
- podávanie výkladu ústavy (ústavných zákonov),
- rozhodovanie o ústavnej žalobe proti hlave štátu (tzv. impeachment),
- rozhodovanie o volebných veciach.

V zmysle čl. 124 Ústavy Slovenskej republiky je Ústavný súd Slovenskej republiky nezávislým súdnym orgánom ochrany ústavnosti. Obsah pojmu ochrana ústavnosti je naplnený právomocou ústavného súdu, ktorá vychádza z už uvedených funkcií ústavného súdnicstva.

Charakteristika ústavného súdu ako nezávislého súdneho orgánu znamená, že ústavný súd vykonáva osobitný druh súdnicstva v rámci realizácie súdnej moci na Slovensku, a jednak vyjadruje oddelenosť a samostatnosť ústavného súdu od iných štátnych orgánov, vrátane sústavy všeobecných súdov.

Ústavný súd Slovenskej republiky sa skladá z 13 sudcov. Sudcov ústavného súdu vymenúva na návrh Národnej rady Slovenskej republiky na dvojnásť rokov prezident Slovenskej republiky.

Orgány právnych služieb a právnej pomoci

Orgány právnych služieb a právnej pomoci možno rozdeliť z hľadiska obsahu poskytovaných právnych služieb alebo právnej pomoci na orgány poskytujúce prevažne právne služby a orgány poskytujúce právnu pomoc.

Obsahom právnych služieb je najmä osvedčenie právne významných skutočností, spisovanie a vydávanie listín o právnych úkonoch, úschovy a služby spojené s vyrovnaním dedičstva. Všetky tieto služby u nás poskytujú notári.

Obsahom právnej pomoci je poskytovanie právnych rád, zastupovanie fyzických osôb a právnických osôb pred inými orgánmi ochrany práva, najmä súdmi, ako aj ostatnými štátnymi orgánmi, obhajovanie občanov v trestnom konaní a pod. Právnu pomoc zabezpečujú advokáti, ktorí môžu obhajovať občanov v trestnom konaní, ale zastupujú ich napr. aj v občianskoprávných, obchodnoprávných, pracovnoprávných, rodinnoprávných a iných veciach. Daňoví poradcovia poskytujú právnu pomoc v oblasti finančného a daňového práva.

12.2 ÚSTAVA SLOVENSKEJ REPUBLIKY A PRÁVO NA SÚDNU A INÚ PRÁVNÚ OCHRANU

Ústavná úprava práva v Slovenskej republike na súdnu a inú právnu ochranu je obsahom článkov 46 až 50 Ústavy Slovenskej republiky.

Podľa článku 46 Ústavy SR:

„(1) Každý sa môže domáhať zákonom ustanoveným postupom svojho práva na nezávislom a nestrannom súde a v prípadoch ustanovených zákonom na inom orgáne Slovenskej republiky.

(2) Kto tvrdí, že bol na svojich právach ukrátený rozhodnutím orgánu verejnej správy, môže sa obrátiť na súd, aby preskúmal zákonnosť takéhoto rozhodnutia, ak zákon neustanoví inak. Z právomoci súdu však nesmie byť vylúčené preskúmanie rozhodnutí týkajúcich sa základných práv a slobôd.

(3) Každý má právo na náhradu škody spôsobenej nezákonným rozhodnutím súdu, iného štátneho orgánu či orgánu verejnej správy alebo nesprávny postupom.

(4) Podmienky a podrobnosti o súdnej a inej právnej ochrane ustanoví zákon.“

Právo na súdnu a inú právnu ochranu je vo svojej podstate verejným subjektívnym právom. Oprávňuje každého uplatňovať základné práva a slobody voči štátu prostredníctvom súdov a iných orgánov verejnej moci.

Článok 46 ods. 1 ústavy pripúšťa možnosť ochrany svojho práva aj na inom orgáne ako na nezávislom a nestrannom súde za splnenia nasledujúcich podmienok:

- a) postup potrebný na uplatnenie ochrany práva na inom orgáne ako súde musí byť ustanovený v zákone,
- b) zákon musí výslovné určiť okruh práv, ktoré môžu byť pod ochranou iného orgánu ako súdu,
- c) nejde o preskúmanie rozhodnutí orgánov verejnej správy týkajúcich sa základných práv a slobôd – v tomto prípade nemožno nahradiť súdnu ochranu a
- d) zákon ustanovuje podrobnosti a podmienky inej ako súdnej ochrany.

Za splnenia týchto podmienok je iná ako súdna ochrana rovnocenná so súdnou. Inou ako súdnou ochranou môžeme chápať napríklad aj rozhodovanie ústavného súdu v rámci ústavnej sťažnosti.

Z právomoci súdu však nesmie byť vylúčené preskúmanie rozhodnutí týkajúcich sa základných práv a slobôd. Tento princíp je doplnený tzv. **základou denegatio iustitiae** – zákaz odprenia spravodlivosti. Znamená toľko, že sudca nemôže odmietnuť výkon súdnictva s odôvodnením, že predmetný spoločenský vzťah nie je upravený právnym predpisom.

Podľa článku 47 Ústavy SR:

„(1) Každý má právo odoprieť výpoved, ak by ňou spôsobili nebezpečenstvo trestného stihania sebe alebo blízkej osobe.

(2) Každý má právo na právnu pomoc v konaní pred súdmi, inými štátnymi orgánmi alebo orgánmi verejnej správy od začiatku konania, a to za podmienok ustanovených zákonom.

(3) Všetci účastníci sú si v konaní podľa odseku podľa predchádzajúcej vety rovní.

(4) Kto vyhlási, že neovláda jazyk, v ktorom sa vedie konanie podľa odseku 2, má právo na tlmočníka.“

Právo odoprieť výpoved ako svedok má príbuzný obvineného v priamom pokolení, jeho súrodenc, osvojiteľ, manžel a druh, ak by výpovedou spôsobil nebezpečenstvo trestného stihania sebe, svojmu príbuznému v priamom pokolení, svojmu súrodencovi, osvojiteľovi, manželovi a druhovi alebo iným osobám v rodinnom alebo obdobnom pomere, ktorých ujmu by oprávnene počítval ako vlastnú ujmu.

Právnu pomoc v konaní pred súdmi, inými štátnymi orgánmi a orgánmi verejnej správy vykonávajú advokáti, ktorí sú povinní prijať zastupovanie osôb na základe splnomocnenia. Advokáti sú povinní pri výkone zastupovania dodržiavať ústavu, zákon a ďalšie predpisy vydané na ich vykonanie a v ich medziach sa riadiť príkazmi zastúpenej osoby. Sú povinní chrániť práva a oprávnené záujmy zastúpeného, konať pri tom svedomite, dôsledne využívať všetky zákonné prostriedky a uplatňovať, čo podľa ich presvedčenia a príkazu klienta pokladajú za prospešné. Sú povinní dbať na to, aby práva pomoc bola účelná a hospodárna. Advokát môže odmietnuť poskytnúť právnej pomoci iba zo závažných dôvodov, ktoré svedčia o tom, že by právnou pomoc nemohol riadne poskytnúť

Právo používať materinský jazyk patrí medzi základné zásady súdneho konania. Ak osoba vyhlási, že neovláda jazyk, v ktorom sa konanie vedie, je súd povinný pribrať tlmočníka, ktorý je považovaný za pomocnú osobu súdneho konania. Obdobne sa postupuje aj v prípade hluchonemej osoby. Nepríbratle tlmočníka v týchto prípadoch sa pokladá za ukrátenie práva na obhajobu.

Podľa článku 49 Ústavy SR:

„Len zákon ustanoví, ktoré konanie je trestným činom a aký trest, prípadne iné ujmy na právach alebo majetku, možno uložiť za jeho spáchanie.“

Zásada „*nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*“ znamená, že to, či konanie je trestným činom, resp. aký trest možno za toto konanie uložiť, musí ustanoviť zákon. Z toho na jednej strane vyplýva, že rozhodovanie o týchto otázkach nezávisí od ľubovôle sudcu, a na druhej strane, ako to vyplýva z dikcie tohto ustanovenia, musí ísť o zákonnú úpravu, t. j. nie podzákonnými predpismi. Trestný čin je v zmysle Trestného zákona charakterizovaný ako spoločensky nebezpečný čin, ktorého znaky sú uvedené v Trestnom zákone.

Podľa čl. 50 Ústavy SR:

„(1) Len súd rozhoduje o vine a treste za trestné činy.“

(2) Každý, proti komu sa vedie trestné konanie, považuje sa za nevinného, kým súd newsloví právoplatným odsudzujúcim rozsudkom jeho vinnu.

(3) Obvinený má právo, aby mu bol poskytnutý čas a možnosť na prípravu obhajoby a aby sa mohol obhajovať sám alebo prostredníctvom obhajcu.

(4) Obvinený má právo odoprieť výpoveď; tohto práva ho nemožno pozbaviť nijakým spôsobom.

(5) Nikoho nemožno trestne sťahť za čin, za ktorý bol už právoplatne odsúdený alebo oslobodený spod obžaloby. Táto zásada nevylučuje uplatnenie mimoriadnych opravných prostriedkov v súlade so zákonom.

(6) Trestnosť činu sa posudzuje a trest sa ukladá podľa zákona účinného v čase, keď bol čin spáchaný. Neskorší zákon sa použije, ak je to pre páchateľa priaznivejšie.“

Táto zásada v podstate znamená, že vylučne súdy, a nie akékoľvek iné orgány verejnej moci, majú právomoc rozhodovať o tom, či bol spáchaný trestný čin a prípadne aký trest bude zaň uložený. Zákon o trestnom konaní súdnom (Trestný poriadok) upravuje právomoc súdov, ich venonú a miestnu príslušnosť a postup súdov ako jediných orgánov oprávnených rozhodovať o vine a treste za trestné činy u osoby postavennej pred súd, pri aplikácii zásady, že nikto nemôže byť sťahý ako obvinený inak ako zo zákonných dôvodov a spôsobom, ktorý ustanovuje zákon.

Prezumpcia neviny je jedným zo základných prvkov práva na spravodlivý proces v trestných veciach. Čo sa týka dokazovania, presúva dôkazné bremeno na obžalobu, čo súvisí aj s právom odoprieť výpoveď, a to vzhľadom na to, že obvinená osoba nie je povinná usvedčovať samu seba zo spáchania trestného činu. Zásada prezumpcie neviny teda okrem iného znamená, že sudca nemôže vychádzať z presudku, že obžalovaný spáchal trestný čin, naopak, obžaloba musí dokázať, že obžalovaný spáchal trestný čin, pričom podporné platí zásada in dubio pro reo, t. j. v pochybnostiach v prospech vecí (obžalovaného).

Právo na obhajobu je jedno z najvýznamnejších práv človeka. Trestný poriadok dáva obvinenému celý komplex možností, ako sa v trestnom konaní brániť. Okrem možnosti odoprieť výpoveď sem patrí právo vyjadriť sa ku všetkým skutočnostiam, ktoré sa mu kladú za vinu a k dôkazom o nich, uvádzať dôkazy a skutočnosti na svoju obhajobu, robiť návrhy, podávať opravné prostriedky, zvoliť si obhajcu (tzv. obhajoba formálna), radiť sa s obhajcom i počas úkonov uskutočňovaných v trestnom konaní (okrem prípadu, keď má odpovedať už na položenú otázku), žiadať, aby sa obhajca zúčastnil na úkonoch prípravného konania, a ak je vo väzbe alebo vo výkone trestu odňatia slobody, hovoriť s obhajcom bez prítomnosti tretej osoby. Osobitným procesným právom obžalovaného je **právo posledného slova**, v rámci kto-

TEÓRIA PRÁVA PRE ZDRAVOTNICKÝCH A SOCIÁLNYCH PRACOVNÍKOV

rého môže ústne prejavíť všetko, čo považuje za potrebné povedať na záver hlavného pojednávania (toto právo nie je ovplyvnené odpretim výpovede). Obvinený, ktorý nemá prostriedky na úhrady trov obhajoby, má nárok na bezplatnú obhajobu (obhajca ex officio).

Na rozdiel od osôb a podmienok podľa čl. 47 ods. 1 Ústavy SR obvinený **má právo odpreť výpoved**, t.j. právo nevypovedať, vždy a tohto práva ho nemožno zbaviť. O tomto práve ho musia orgány činné v trestnom konaní poučiť pred výsluchom, po tom ako bolo proti nemu vznesené obvinenie. Vynucovanie výpovede obvineného akýmkoľvek spôsobom (napr. fyzickým alebo psychickým hŕtákom) je porušením jeho ústavných práv a zároveň porušením povinnosti príslušného orgánu.

Zásada „ne bis in idem“, t.j. nie dvakrát v tej istej veci znamená, že nikoho nemožno trestne stíhať pre skutok, za ktorý už bol právoplatne odsúdený alebo oslobodený, resp. ak už bolo trestné stíhanie právoplatne zastavené. Táto zásada môže byť porušená iba v prípadoch, ak právoplatné rozhodnutie o zastavení trestného stíhania, resp. o oslobodení alebo odsúdení, bolo zrušené v konaní o sťažnosti pre porušenie zákona alebo ak bola povolená obnova konania. V týchto prípadoch možno v trestnom stíhaní pokračovať a rozhodnúť.

Zásada zákazu retroaktivity nie je v ústave všeobecne vyjadrená, aj keď ju možno vyvodit' z princípu právnej istoty, zahrnutého v čl. 1 Ústavy SR, t.j., že Slovenská republika je právy štát. **Retroaktívita (spätná účinnosť) je výslovné zakázaná** len v prípade posudzovania trestnosti činu a ukladania trestu:

1. Ak bol čin spáchaný za účinnosti už zrušeného zákona, páchateľ môže byť uznaný vinným len v prípade, ak tento čin napíňa všetky znaky niektorého ustanovenia zákona účinného v čase spáchania činu, ako aj zákona účinného v čase posudzovania trestnosti činu.
2. Výnimočne možno uplatniť neskorší zákon v prípade, ak je to pre páchateľa priaznivejšie, je však nutné posudzovať neskoršiu právnú úpravu ako celok, t.j. nie je rozhodujúce len porovnanie trestných sankcií, ale celkové porovnanie z hľadiska všeobecnej osobitej časti Trestného zákona.

Správne súdnictvo aj jeho ústavný základ

Ústavným základom správneho súdnictva je čl. 46 ods. 2 Ústavy SR:

„Kto tvrdí, že bol na svojich právach ukrátený rozhodnutím orgánu verejnej správy, môže sa obrátiť na súd, aby preskúmal zákonnosť také-

Právo na súdnu a inú právnu ochranu

hoto rozhodnutia, ak zákon neustanoví inak. Z právomoci súdu však nesmie byť vylúčené preskúmanie rozhodnutí týkajúcich sa základných práv a slobôd.“

Podrobnejšie je správne súdnictvo upravené v piatej časti Občianskeho súdneho poriadku. **V Slovenskej republike neexistuje špecializované správne súdnictvo, je vykonávané „všeobecnými súdmi“, konkrétne ich správnymi senátmi.** Účelom správneho súdnictva je preskúmanie zákonnosti rozhodnutí orgánov verejnej správy, t.j. v správnom súdnicte súdy preskúmavajú zákonnosť rozhodnutí orgánov štátnej správy, orgánov územnej samosprávy, ako aj orgánov záujmovej samosprávy a ďalších právnických osôb, pokiaľ im zákon zveruje rozhodovanie o právach a povinnostiach fyzických osôb a právnických osôb v oblasti verejnej správy.

Súdy správneho súdnictva rozhodujú:

1. buď o žalobách proti právoplatným rozhodnutiam orgánov verejnej správy,
2. alebo o opravných prostriedkoch proti neprávoplatným rozhodnutiam správnych orgánov.

Najvyšší súd Slovenskej republiky je vecne príslušný na preskúmanie rozhodnutí

- a) ústredných orgánov štátnej správy,
 - b) orgánov štátnej správy s pôsobnosťou pre celé územie Slovenskej republiky,
 - c) iných orgánov s pôsobnosťou pre celé územie Slovenskej republiky, ktorým zákon zveruje rozhodovanie v oblasti štátnej správy, ak príslušnosť Najvyššieho súdu Slovenskej republiky ustanoví osobitný zákon.
- Okresné súdy sú vecne príslušné na preskúmanie rozhodnutí o priestupkoch a v prípadoch, keď to ustanovuje zákon.

Miestne príslušným je súd, v ktorého obvode má sídlo správny orgán, ktorého rozhodnutie sa preskúmava, ak nie je ustanovené inak.

Pri preskúmaní rozhodnutí správnych orgánov súdy konajú a rozhodujú v senátoch zložených z predsedu a dvoch sudcov, ak v zákone nie je ustanovené inak.